

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Кафедра історії України

УКРАЇНКА МОЛОДА

Випуск 11

Житомир – 2023

Рекомендовано до друку Вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 9 від 28 квітня 2023 р.)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Махорін Г. Л. – канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету;

Шевчук А. В. – д-р іст. наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Україніка молода: збірник статей. Випуск 11. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. 131 с.

Науковий редактор: Венгерьська В. О., д-р іст. наук, професорка, завідувачка кафедрою історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Відповідальний редактор: Ковальчук І. В., канд. іст. наук, доцент кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Технічний редактор: Ковальчук І. В., канд. іст. наук, доцент кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Статті друкуються в авторській редакції. Редактори можуть не поділяти окремі позиції авторів та не несуть відповідальності за зміст та фактичне наповнення статей.

Розміщені у збірнику статті стосуються таких науково-дослідних напрямків: історія України, історичне краєзнавство, українознавство, національні та гендерні студії, юдаїка, полоністика, біографістика.

Матеріали збірника розраховані на науковців, студентів, вчителів шкіл, ліцеїв, гімназій, усіх, хто цікавиться історією України.

ЗМІСТ

Розділ 1

СЕРЕДНЬОВІЧНА ТА НОВА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Гнатюк Я. Передумови та причини Берестейської церковної унії	6
Гусаківський Я. Участь запорозьких козаків під проводом П. Сагайдачного у Хотинській війні 1621 р.	9
Ткачук А. Передумови та причини виникнення хасидизму в Україні	12
Пантус Є. Устим Кармелюк: діяльність та історична пам'ять	16
Миколюк Г. Зміст діяльності громадських організацій на теренах Наддніпрянщини у другій половині XIX століття	19
Бежевець О. Розселення та адаптація українських мігрантів у США під час першої хвилі еміграції	22
Шаргіна О. Становлення НТШ як центру наукового життя Галицького краю	25
Давиденко М. Приватне життя Михайла Грушевського (львівський період 1894–1905 рр.)	28
Філенко А. Євген Чикаленко: видавець, публіцист, громадський діяч, меценат української культури.....	31
Оніщук Б. Державотворчі ідеї українців Галичини в роки Першої світової війни.....	34
Германов К. Тилове життя українців Східної Галичини в роки Першої світової війни.....	37
Кононець Н. Біженці та депортації в роки Першої світової війни	39

РОЗДІЛ 2

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

Ширмазанян С. Суспільно-політична діяльність Михайла Грушевського в роки Української революції.....	43
Слободянюк С. «Бессарабське питання» в формуванні державних кордонів України в період 1917–1918 рр.	46
Барановський В. Військово-державне будівництво в Українській Державі в роки Гетьманату.....	50
Зав'язун І. Симон Петлюра в умовах Гетьманату П. Скоропадського.....	53
Гриньов В. Історія та значення Першого зимового походу.....	55
Лисак М. Значення Союзу Українок на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (1918–1939 рр.).....	58
Дереча В. Діяльність митрополита Андрея Шептицького та роль у збереженні національної ідентичності Української греко-католицької церкви у 1920–1930 рр.	62
Ничипорчук В. Запровадження курсу на коренізацію на теренах України 1922–1923 рр.	64
Чаусова К. Персональний вимір політики українізації (1923–1932 рр.): на прикладі Олександра Шумського.....	67
Грибан А. Колективізація Пулинського та Мархлевського національних районів у 1920–1930-х рр.....	70
Коцюба К. Прояви та регіональні особливості радянської політики геноциду.....	73
Горпинич О. Сталінські тоталітарні репресії 1930-х рр.: історія зруйнованого дитинства.....	76
Талько А. Військово-політична діяльність Романа Шухевича в УВО-ОУН (1923–1934 рр.).....	79
Колосович В. Олег Ольжич та ОУН.....	81
Михалик А. Життя Соломії Крушельницької в умовах радянської дійсності..	85
Свириденко Ф. Православна церква в Україні (1939–1945 рр.).....	86
Троценко О. Основні засоби ведення нацистської пропаганди в Україні під час Другої світової війни	90
Власюк А. Радянські жінки-військовополонені в умовах нацистської окупації на території України.....	94
Тимченко О. Участь Катерини Зарицької у створенні та діяльності підпільного Українського Червоного Хреста.....	96
Кулін О. Утворення та діяльність дивізії «Галичина» (1943–1945 рр.) в 137українській та зарубіжній історіографії.....	98
Салімонович В. Забута трагедія: депортація кримських татар 1944 року та її наслідки для сучасності.....	101
Костюк М. Голодомори 1921–1923, 1932–1933 та 1946–1947 рр.: причини, відмінності, наслідки.....	104
Заєць С. Поява «шістдесятників» та специфіка їхньої діяльності.....	107

Коновалов Т. Червоне, що на Житомирщині та його неоготичний палац	110
Власюк В. Світовий Конгрес Українців у процесі міжнародної консолідації світового українства.....	113
Опанасюк О. Особливості релігійно-конфесійної ситуації в незалежній Україні	115
Радченко В. Революція гідності 2013–2014 років: причини та наслідки.....	117
Кравчук В. Добровольчі батальони у складі ЗСУ в 2014–2015 рр.	122
Селецька Ж., Сагло К. Діяльність добровольців-парамедиків на передовій у районах проведення АТО/ООС	126
Лаврієнко М., Олійник А. Українська мова в період дії воєнного стану.....	129

РОЗДІЛ 1

СЕРЕДНЬОВІЧНА ТА НОВА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Гнатюк Ярослав

здобувач вищої освіти 31 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: д-р іст. наук,
доцент, професор кафедри історії України **Стельникович С. В.**)

ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРИЧИНИ БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ ЦЕРКОВНОЇ УНІЇ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Важливість дослідження окресленої проблематики полягає в тому, що підписання Берестейської церковної унії має велике значення для культурно-духовного розвитку українських земель починаючи з кінця XVI ст. Дослідження передумов та причин укладання унії допоможе зрозуміти, які соціальні та політичні чинники впливали на цю подію, і чому укладання унії стало можливим саме наприкінці XVI ст.

Аналіз джерел та літератури. Укладання Берестейської унії, як і визначення її передумов та причин, активно вивчається в сучасній українській історичній науці. На відміну від радянської історіографії, яка розглядала Берестейську церковну унію як деструктивне явище, спрямоване на окатоличення та полонізацію українського народу, сучасні історики її трактують як наслідок складних суспільно-політичних та культурно-духовних процесів на українських землях другої половини XVI ст. Зазначимо, що нині ця проблематика розглядається як, власне, історичною наукою [1; 4; 5; 6; 7], так і в контексті релігієзнавчих [2; 3] та культурологічних [8] студій.

Метою пропонованої статті є аналіз передумов та причин, які призвели до підписання Берестейської церковної унії 1596 р.

Виклад основного матеріалу. Після підписання Люблінської унії 1569 р. переважна частина українських земель остаточно опинилася під контролем Польщі. Після приєднання до Польського королівства Великого князівства Литовського розпочався новий етап в історії руських земель. Вони позбулися автономії, а польська влада приступила до активної експансії на українські терени. Поунійні роки характеризуються переходом до фільваркової системи господарювання. Саме в цей час селяни втратили основні права: доступ до суду, право власності на землю, було заборонено самовільне переселення селян. У результаті селяни стали безправними робітниками. Подібний процес відбувався і в містах. Ремесло стало цеховим і доступ до нього ускладнився для українців і некатоліків. Згодом це призвело до майже повного спольщення українських міст [1, с. 105–106.].

У цій складній політичній та економічній ситуації змінилися й умови релігійного життя на українських землях. У переважно православних районах посилюється роль католицької церкви. Набуваючи впливу на руські землі та завдяки поступам Польщі, активізувалося католицьке духовенство, захоплене впливом ідей контрреформації. У 1564 р. на запрошення польського короля єзуїти прибули до Речі Посполитої, де вели активну просвітницьку та латинізуючу діяльність [0, с. 385–386]. Водночас ідеї Реформації, які проникли в українські землі того часу, хоч і не мали такого успіху, як у Західній Європі, але внесли інший колорит у духовне життя Речі Посполитої. Саме ці течії наближали своїх прихильників серед української шляхти та частини міщанства до духовної культури Західної Європи. До ширших кіл українського народу дійшли лише окремі зауваження щодо реформаторських ідей [0].

Одним із найбільших негативних аспектів у бутті української православної церкви XVI ст. був світський патронат над нею. Світським особам король мав право дарувати так звані «духовні столиці» і «хліби духовні», які користувалися привілеями і заслугами перед державою, у т. ч. і перед королем, але не перед самою церквою. Тобто король мав забезпечувати ієрархічний і майновий статус світської знаті в церкві, що мало важливе значення як для життя митрополичої кафедри, так і для життя єпископств, архімандритств, монастирів. Більшість із цих людей не мали «духовного покликання», не завжди розуміли і цінували церковне служіння; їх хвилювали лише матеріальні блага, які давали високу посаду в церкві [0].

У XVI ст. українська православна церква переживала кризу. Митрополичі та єпископські кафедри присуджуються недосвідченим, світським і взагалі часто аморальним людям. За прикладом королів і князів польські, литовські та українські магнати та шляхта зловживали церковним патронатом у своїх маєтках і сферах впливу [0]. Унаслідок цього на нижчих рівнях церковного життя відбулася деморалізація і розгубленість. Бачачи згубні наслідки такої торгівлі «столицями душевними» і «хлібами духовними», ініціатори та творці унії, хоча й самі були королівськими ставлениками, але намагалися шляхом унії з Римом зрівняти в правах православну церкву з римо-католицькою, щоб покласти край втручанню світських елементів, особливо польської, литовської та української шляхти, у церковні справи [0].

У грамотах і артикулах, поданих до короля Сигізмунда III, єпископи обґрунтовували свою згоду на унію, головним чином, невдоволенням кризовим становищем української церкви. Перша із цих грамот стосувалася збереження в Речі Посполитій єпископських кафедр і пов'язаних з ними «добра і маєтності», щоб митрополити і єпископи могли отримати місця в сенаті та парламенті. Артикул 1594 р. оголошував, що єпископи повністю підтримували право патронату і практику «подання хлібів духовних» королем та ігнорували давнім звичаєм соборності української православної церкви [0].

Активно розгорталася діяльність братств, що мало велике значення для життєздатності православної церкви на українських землях у другій половині XVI ст. Вони зробили великий внесок в освітню, культурну справу, пробудження та організацію етноконфесійного життя в Україні. Братства

активно виступали проти латинізації та полонізації українців. Ставропігія дозволяла братствам наглядати за єпископами та духовенством. Втручання мирян у церковні справи та намагання контролювати церковну владу, особливо єпископів, призводили до постійних сутичок з окремими єпископами, зокрема із львівським єпископом Гедеоном Балабаном [0, с. 92–93].

Були й інші причини, які штовхали ієрархів української церкви до Берестейської унії. Вони бачили меркантильне ставлення східних патріархів до української церкви, особливо Константинопольського патріарха, під юрисдикцією якого перебували. Сам Константинопольський патріарх, фактично, був заручником турецького султана [0].

Кризове становище української православної церкви у XVI ст. схиляло деяких її прихильників серед українських магнатів і шляхти до думки, що вихід із цього стану можливий лише за «згодою церкви», що призведе до покращення життя церкви в цілому. Крім того, вони вірили, що між східними православними і західними католиками немає таких глибоких і непримиренних релігійних відмінностей і що коли будуть усунені релігійні протиріччя, які призводять до ворожнечі, єдність церков покращить долю українського народу. Цю сторону деякий час представляли князь К. Острозький та Ф. Скумін-Тишкевич. За словами князя К. Острозького, ідея унії полягає у «відродженні давньої єдності» західної та східної церков, але не окремо, а на вселенському рівні. К. Острозький був готовий виступити ініціатором єднання і звернутися по допомогу до Папи Римського. Однак цього не сталося, і князя обійшли українські єпископи – ініціатори Берестейської унії, а сам князь згодом публічно виступив проти сепаратної унії української церкви [0].

Оскільки унія укладалася двома сторонами – православним та католицьким духовенством, – то необхідно наголосити на причинах об'єднання, котрими керувалась кожна. Для православних єпископів основними причинами унії були: неналежний стан православної церкви; низька освіченість православного духовенства; невдоволення втручанням міщанства у справи братств та церкви; прагнення позбутися підпорядкування східних патріархів, які не мали влади для захисту позицій православної церкви в Речі Посполитій; необхідність здобуття рівноправності з католиками [0, с. 381–389].

Щодо головних причин союзу для католицьких священників та польської шляхти, то слід розуміти, що вони розглядали союз як можливість збільшення кількості єпархій під юрисдикцією Ватикану за рахунок православної церкви при неможливості прямого насадження католицизму в Україні, яка має давню і стійку православну традицію. Також католицька церква сподівалася компенсувати втрати, завдані Реформацією, за рахунок розширення свого впливу та володінь на Сході [0, с. 380–385].

Висновки. Таким чином, укладання Берестейської церковної унії 1596 р. було обумовлене низкою політико-економічних та соціально-культурних чинників, які значною мірою впливали на тогочасне суспільство. Берестейська унія була важливою подією історії України та всього православного світу. Вона вплинула на подальші культурно-духовні процеси як на українських, так і на та суміжних землях.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до XX століття. 2-ге вид.: навч. посібник. Київ: Либідь, 1998. 616 с.
2. Дулуман Є., Закович М., Рибачук М. (та ін.). Релігієзнавство: підручник. Київ: Вища школа, 2000. 315 с.
3. Лубський В. І., Лубська М. В. Історія релігій: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 696 с.
4. Марчук В. В. Берестейська унія: спроба відновлення єдності Христової церкви. *Галичина*. 2003. № 9. С. 38–49.
5. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2 т. Т. 1. Мюнхен: Українське видавництво, 1972. 591 с.
6. Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука. Київ: Либідь, 1991. 512 с.
7. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ: Генеза, 1997. 380 с.
8. Яковенко Н. Реформація «грецької» церкви: унія, оновлення православ'я. *Історія української культури: у 5 т. Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII століть*. Київ: Наукова думка, 2001.

Гусаківський Ярослав

здобувач вищої освіти 31 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри історії України **Ковальчук І. В.**)

УЧАСТЬ ЗАПОРОЗЬКИХ КОЗАКІВ ПІД ПРОВОДОМ П. САГАЙДАЧНОГО У ХОТИНСЬКІЙ ВІЙНІ 1621 Р.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Проблема війни завжди займала важливе місце в історії людства. Численні військові походи запорозьких козаків в 1602–1618 рр. принесли їм славу не тільки у Речі Посполитій, а й у всій Європі. Особливо відчула на собі військову потугу запорозьких козаків така країна як Оттоманська імперія та її васал Кримське ханство.

Аналіз джерел та літератури. Дослідження Хотинської війни 1621 р. має вагоме значення для вивчення загальної історії України. Проблема участі козаків у війні під проводом Петра Сагайдачного відображена у багатьох працях істориків, які працювали в різні історичні періоди, а саме Г. Грабянка, С. Величко, М. Грушевський, Д. Яворницький [], П. Сас [] та інші.

У цілому історія Хотинської війни недостатньо досліджена. Вкрай бракує інформативних матеріалів про українсько-молдавські, українсько-турецькі та українсько-польські стосунки напередодні війни. До того ж українська історіографія при вивченні Хотинської війни недостатньо використовує джерела турецького та кримськотатарського походження, майже зовсім не послуговується румунськими джерелами та літературою [2, с. 21].

Метою статті є аналіз участі запорозьких козаків під проводом гетьмана Петра Сагайдачного у Хотинській війні 1621 р.

Виклад основного матеріалу. Козацький період в історії України посідає особливе місце в національному наративі. Однією з найбільш яскравих сторінок цього періоду є Хотинська війна 1620–1621 рр.

Хотинська війна – війна Османської імперії проти Речі Посполитої, яка відзначилася 4-тижневою битвою об'єднаних сил козацького та шляхетського військ Речі Посполитої проти османсько-татарського війська під Хотином (звідси ж її назва). Ця війна була протистоянням умовного заходу та сходу, християнського та мусульманського світів.

Необхідно зазначити, що Османська імперія на той час мала одну з найсильніших армій Світу, більшість країн вели себе обережно перед османами, щоб не накликати більшої загрози, яка і так насувалася на Європу. Саме на початку XVII ст. чисельність українських запорозьких козаків різко збільшилася. У чому була основна причина цього явища?

Козацтво в ті часи сильно еволюціонувало, перетворилося на виразника інтересів всіх верств українського суспільства. Лідером українських козаків у 1610–1620-ті рр. був Петро Сагайдачний, який відіграв визначну роль у цьому еволюційному періоді та вплинув на результат битви під Хотином.

Ще у 1620 р. Туреччина та Річ Посполита воювали між собою. Цецьорська війна була початковим етапом Хотинської війни. В ній не брали участь козаки – це і є однією з причин поразки польського війська під Цецьорою. П. Сагайдачний розумів важливість присутності козацького війська у польській армії після поразки у битві. Так само й польський король та уряд почали обговорювати збільшення козацького реєстру та грошової винагороди за службу.

Військова кампанія зі сторони Османської імперії була призупинена на зиму, але в 1621 р. обидві сторони відновили військові дії [3].

Султан та турецький уряд не знали чи підтримають запорозькі козаки Річ Посполиту в наступній війні чи буде така ж ситуація як під Цецьорою. П. Сагайдачний розумів, що турки після можливої перемоги над поляками підуть грабувати українські землі, катувати людей, збирати ясир. Дуже наївно було думати, що турки проявлять милосердя і залишать українські землі.

Після успішних переговорів П. Сагайдачного у Варшаві, запорозьке військо виступило на зустріч польському, щоб допомогти у війні проти Блискучої Порти.

Що ж відбувалося у Хотині? Біля стін Хотинського замку свої частини розташував литовський гетьман, південніше вздовж річки Дністер – війська Речі Посполитої. Загалом польсько-литовська армія зуміла використати особливості місцевого рельєфу. Турецька армія під Хотином нараховувала близько 160 тис. військових, польський король зібрав 30 тис. вояків, запорожці ж привели близько 40 тис козаків.

Турки одразу взяли союзників у коло (оточили) довжиною 11 км. Масштабний бій відбувся 4 вересня, коли було здійснено 5 штурмів на позиції козаків та польсько-литовських військ, турки у той день випустили більше

тисячі ядер на козацькі позиції. Поляки спостерігали за обстрілом козацьких позицій, учасники битви писали, що немає ні найменшого шансу, що козаки після того зможуть вижити та бути боєздатною одиницею у битві. На озброєнні у турецької армії було близько 200 гармат, деякі важили більше 6 тонн і стріляли 50 кг ядрами. Проте, незважаючи на суттєву кількісну та якісну перевагу ворога, запорожцям вдалося відбити ті штурми, вціліла також і фортеця.

Запорозькі козаки у перші дні війни тільки виставили вози, вози зв'язані ланцюгами і обкладалися мішками, наповненими ґрунтом і піском, а далі вже у ході бойових дій козаки насипали свої укріплення, тобто постійно модернізували.

Під Хотином султан застосував секретну зброю – слонів; турки атакували також на верблюдах – це була масова битва, в якій було задіяно багато людей, артилерії, тварин.

Після невдалих наступів на запорожців, султан наказав відрубати голову командувачу, також взяв обітницю не їсти, до поки не приведуть козацького ватажка П. Сагайдачного.

Запорозькі козаки особливо прославилися в Хотинській битві, завдяки тактиці нічної війни. Вони підкралися до табору турків потайки та безшумно і вбили багато сплячих солдат, а також вищих командирів. Ці нічні операції козаків нанесли великі втрати армії, деморалізували її. Турецька облога затягнулася майже на місяць, в арміях закінчувалися харчі. Тому, врешті-решт Султан Осман II був вимушений піти на переговори з польською стороною.

Як зазначає сучасний український історик Петро Сас: «На полях Хотинської війни вирішувалась не лише доля Речі Посполитої, але й значною мірою і доля християнської цивілізації» [4]. Л. Кирик вважає: «Перемогою в Хотинській війні українці в особі козаків вийшли на міжнародну політичну арену як захисники християнського світу від мусульманської загрози. Героїчна боротьба запорозьких козаків біля Хотина відбила на певний час прагнення турецького султана захопити Україну. У цій битві Туреччина переконалась у могутності запорозького війська і його здатності відстояти свою незалежність. Козацтво набуло самостійного, самодостатнього значення. Воно сформувалось як політичний чинник, військова сила та ідейна течія. Активізувався братський рух, підтриманий авторитетною козацькою силою. Саме козацтво й православні братства стали осередком формування політичної культури українців, важливим елементом якої було прагнення до національного визволення» [1, с. 13].

Висновки. Отже, гетьман П. Сагайдачний разом із запорозькими козаками здобув велику перемогу і славу для Війська Запорозького під Хотином. У Європі почали говорити не про непереможність османського війська, а відвагу та розум козаків та їхнього ватажка – Петра Сагайдачного, які спасли Європу від Туреччини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кирик Л. Хотинська війна 1621 року у контексті українського державотворення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. № 15 С. 11–13.
2. Хотинська війна (1621) / Г. Грабянка, С. Величко, Й. Мюллер та ін. Київ: Центр пам'яткознавства АН України та Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, 1991. 240 с. (Часи козацькі).
3. «Polish Renaissance Warfare – Summary of Conflicts – Part Four. URL: www.jasinski.co.uk. Retrieved 2022-07-08. (дата звернення 15.03.2023).
4. Сас П. М. Хотинська війна 1621. Енциклопедія історії України: в 10 т. Т. 10: Т–Я. / голова редкол. В. А. Смолій. Київ: Наукова думка, 2013. С. 420–422. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Khotynska_vijna_1621 (дата звернення 12.03.2023).

Ткачук Андрій

здобувач вищої освіти 31 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри історії України **Жуковський О. І.**)

ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ХАСИДИЗМУ В УКРАЇНІ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Єврейські громади займають окреме місце в історії України, адже у період від XVIII ст. до революції 1917 р. та в часи радянської влади посідали важливе місце в українському суспільстві. Окрім корінного населення, тобто українців та певною мірою поляків, у створеній 1797 р. Волинській губернії мешкали і євреї, поселення яких на цих теренах бере свій початок ще з часів Люблінської унії. Протягом 100 років (від 1797 до 1897) частка єврейського населення зросла з 14 265 душ до 394 774, тобто у 27 разів і стала сягати 13,2 % всього населення Волині, в містах – 50,5 %, в повітах без міст – 10 % [7, с. 115].

Окреме місце у єврейській релігійній культурі посідав хасидизм, який був своєрідною релігійною революцією та протиставленням ортодоксальному іудаїзму. Єврейська національна меншина була досить чисельною на території України, Ми не можемо ігнорувати факти співіснування разом з українцями на українських землях євреїв та особливо – такого явища як хасидизм. На нашу думку, історія нашої держави є не повною та однобічною без її поліетнічних аспектів, що і обумовлює актуальність обраної теми для дослідження та важливість і необхідність для сучасної історичної науки таких розвідок.

Аналіз джерел та літератури. На жаль, в Україні на сьогодні фактично немає комплексних досліджень, що були б присвячені хасидизму та його течіям, таким як Любавичівський (Хабад), Чорнобильський, Брацлавський, Каролінський хасидизм. Але в свою чергу, значний внесок у розробку даної теми зробили такі українські історики як: Н. Рудницька, В. Андросова, І. Туров, та ін.[1; 2; 5; 7; 8] Іудаїзм у світі й Україні у XX–XXI ст. досліджували О. Найман, С. Макаруч Я. Хонінгсман [6].

Якщо ж брати загалом світову історіографію, то рівень розробки даної проблематики значно вищий. Дослідженнями займались Ш. Еттінгер, А. Іцхак, [9; 3] та ін.

Метою статті є дослідити історичні передумови та причини виникнення хасидизму як явища та течії, які виникли в закритому середовищі ортодоксального єврейства, проаналізувати вплив цього напрямку на різні сфери життя євреїв.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, варто окреслити поняття, що ж саме уособлює хасидизм. Хасидизм – це ультра ортодоксальна течія іудаїзму, що виникла у XVII–XIX ст. на території України та Польщі та поширилась на Молдову, Білорусь, Валахію, Закарпаття, Трансільванію і Словаччину. Підґрунтя для його виникнення і поширення підготували криза середньовічного рабинізму та важкі часи для іудеїв [8, с. 20].

Хасидське вчення є спільним породженням Кабали та рабинізму. Воно стало своєрідною релігійною революцією, що вплинула на єврейське населення та на його громадські інститути. Цей рух виник як відповідь на проблеми єврейства Європи. Він відрізнявся від звичайного ортодоксального іудаїзму певним ухилом у бік містицизму та екстатичними проявами під час молитов та зверхністю цадика – духовного наставника і своєрідного пастора над звичайним єврейським народом. Хасидизм також й означав віддане благочестя, потяг до всього божественного та старання служити Богові. Метою хасидизму було саме єднання з Богом.

У сучасній науковій спільноті термін «Хасидизм» вживається у відношенні та окресленні саме українсько-польської течії, для розрізнення цього релігійного феномену та відділення його від «германського хасидизму», що отримав таку назву як «Хасидей Ашкеназ» («Благочестиві з Германії») [2, с. 2].

Передумовами виникнення хасидського руху стали кризи, що охопили іудейський народ. Першою була криза рабинських еліт, яка виникла внаслідок того, що рабини, отримуючи платню за деякі послуги, такі як обрізання або «бар-міцву», а також на регулярній основі, передавали посади у спадок. Поширилися також змагання за чин серед населення, нерідкою була також практика купівлі посад. Другою кризою стало поширення рухів, таких як «франкізм» та «сабатіанство», що містили у собі елементи зневажання іудейських святинь, сповідування іновірства та ін. Хасидизм мав вирішити ці проблеми не пов'язуючи себе з подібними «єресями».

Варто також згадати і єврейські погроми, що почалися внаслідок активізації гайдамацьких рухів у 1738, 1750 та 1768 роках, коли напади на єврейські містечка – штетли стали звичним явищем. Основною ідеєю, яку окреслив козацький отаман Василь Вошило було «знищення жидівського народу і захист християнства». Проте для ясного розуміння ситуації варто зазначити, що козацькі загони у той час боролися з усіма іновірцями, руйнуючи не тільки єврейські містечка, синагоги та молитовні будинки, а й шляхетські маєтки поляків. Саме тоді хасидизм почав поставати, як відповідь на проблеми єврейського населення на території спочатку України, потім Польщі, а згодом майже і по всій Європі [8, с. 19].

Першим духовним наставником і лідером хасидського руху вважається Ісраель бен Елієзер Баал Шем Тов, скорочено Баал Шем Тов або Бешт, що був містиком за своїм світоглядом [2, с. 3]. Його ім'я означало – «той, хто має добре ім'я» [7, с. 116].

Він пропагував, що кожна мить реальності, то є момент порятунку певної окремої особистості та що іудеї різних станів можуть залучитися до процесу спокути. А кращий спосіб спілкування з Богом є молитва в запальній радості. Специфікою хасидських молитов було те, що під час них використовувались енергійні тілесні рухи, танці та голосний спів. В іудаїзмі, на відміну від християнства, відсутнє таке явище як довгий піст. Існує п'ять днів на рік, коли євреї зобов'язані постити – Третє Тишрея, Десяте Тевета, Сімнадцяте Тамуза, Дев'яте Ава та пост Естер. Хасид, за вченням, повинен був їсти, пити, бути радісним та веселим. На основі вчень Бешта, постали нові вчення в галузі етики [8, с. 21].

Завданням хасидизму, окрім єднання з Богом, повинно було стати виховання чесної, щирої, безкорисливої, порядної особистості, з миром в душі та прагненням робити добро. Його послідовники вірять і до сьогодні, що цадики володіють здатністю творити різні дива, знають відповідь на будь яке питання, можуть передбачати майбутнє і звертатися прямо до «Творця» [4, с. 305].

Послідовником Баал Шем Това став Дов Бер з Межиріч, що був відомий також під ім'ям «Великий Магід». Саме за його приходу до хасидизму увійшла ідея цадика, як верховного праведника, за яким повинні були іти прості смертні. Цадик вмів звільняти свідомість від земних думок, «спілкувався з Богом». Саме Великий Магід перетворив хасидський рух на масове явище.

Розвинув концепцію цадика Яаков-Йосиф з Полонного, що був молодшим учнем Ісраеля бен Елієзера. Він вважав, що цадик повинен вступати в контакт з грішними, щоб підіймати їх на вищий духовний рівень. Він був першим письменником хасидизму, що отримав широке розповсюдження і на Житомирщині.

Розглядаючи питання хасидизму на території сучасної Житомирщини, варто зазначити, що того часу одним із найбільших центрів хасидизму став Бердичів. Очільником общини там став Леві Іцхак Меір Бердичівський. Станом на 1798 р. у місті проживало 4820 євреїв. Досить великими єврейські общини були також і в інших містах на Житомирщині, таких як Любар, Звягель, Малин, Троянів, Овруч, Олевськ та Ружин [8, с. 21].

Хасидизм як релігійний феномен породив багато династій і розгалужень. Деякі з них існують й до сьогодні, а деякі відійшли у минуле. Серед хасидських династій можемо пригадати такі, як наприклад Хабад-Любавич, Карлін-Столинські, Брацлавські, Вижницькі, Сквирські, Чорнобильські, Гальберштам, Слонимські, Шапіра, Ружинські.

На сьогоднішній день, в Україні найбільший вплив мають такі хасидські напрямки як Хабад, Карлін-Столін та Брацлавський.

Назва руху Хабад або ХаБаД походить від словосполучення «хохма», «біна» і «даат», що означає з івриту «мудрість, розум і знання». Виникнення

його пов'язано зі Шнеуром Залманом, що був учнем Великого Магіда, про якого вже згадувалося в даному дослідженні. За весь період його існування у нього було сім ребе, останнім з них до своєї смерті у 1994 р. був Менахем Мендл Шнеєрсон. Станом на сьогоднішній день, любавицький хасидизм є найсильнішим у США. Хабадні організації та центри провадять, насамперед, благодійницьку й освітянську діяльність [1, с. 4].

Другим у світі є Карлін-Столінський напрямок. Його засновником був Ахарон бен Яков, другий учень Дов Бера з Межеріча. Карлін-Столінський рух походив ві міста Століна, що у 15 км від кордону з Україною в напрямку Білорусі. Цей напрямок набув широкого розповсюдження на Поліссі й Волині.

Борух Яков Меір Шохет нині проживає в Ізраїлі, м. Гіват Зеєв. Нині Ізраїль є головним центром Карлін-Столінського хасидизму.

Не менш цікавими є Брацлавські хасиди, що отримали назву «мертвих хасидів». Така назва приписана до них тому, що єдиним лідером у даного розгалуження є рабі Нахман, правнук Бешта, який похований на території сучасної Умані. На його могилу кожного року на свято Рош га-Шана приїжджають тисячі хасидів зі всього світу, згідно із заповітом Нахмана, який сказав: «Я залишуся серед вас, якщо Ви будете відвідувати мою могилу» [2, с. 7].

Щодо впливу хасидизму на регіон Волині – Житомирщини, варто відзначити, що як вважає Н. Рудницька, хасидизм мав негативний вплив на розвиток культурно-освітніх процесів. Вона наголошує, що хасидизм не мав діла до того, що відбувалося навколо нього, він був далекий від всякої думки, що існує якась освіта і що він не схилив ні до чого більшого, ніж до поклоніння напівбогу цадику. У прихильників хасидизму переважала думка, що будь-яка освіта це порушення єврейської традиції, зрада іудаїзму і моральним цінностям єврейського народу. Згідно вчення цадиків, євреї не повинен отримувати освіти, не повинен працювати, не повинен визнавати над собою ніякої влади, крім влади цадика, який знає всі його думки і керує його долею. Проте цадики мали гарну комунікацію з простими євреями Волині, бо розмовляли на їдиш, що було вкрай важливо для них, оскільки всі, навіть євреї з віддалених регіонів могли розуміти проповідь.

Перші покоління цадиків були близькі до народу та володіли певними знаннями Талмудів. Одним із таких був Леві Іцхак Бердичівський, що згодом став учнем Магіда, місце його поховання в Бердичеві є об'єктом паломництва.

Висновки. Отже, окреслюючи історичні передумови та причини виникнення хасидизму варто зауважити, що тогочасні іудеї потребували змін у своєму світогляді у відповідь на важкі часи та соціальні кризи. Хасидизм показав шлях із скрутного становища, адже він будувався на концептуально нових засадах, відмінних від звичного ортодоксального іудаїзму. Це вчення породило багато течій, що мають значний вплив в Україні та світі. Аналізуючи вплив хасидизму на сфери життя євреїв варто відзначити становлення зверхності цадика, що зберігається і до нині. Заповіді духовних лідерів досі шануються в сучасному хасидському суспільстві.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Андросова В. Хабад Любавич в Україні: у витоків діалогу *Мультиверсум. Філософський альманах*: 36. наук. пр. Київ, 2008. Вип. 72. С. 146–155. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/74702> (дата звернення: 05.03.2023).
2. Андросова В. Хасидські династії в контексті відродження іудаїзму в Україні. *Українське релігієзнавство*. 2010. № 53. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/44027> (дата звернення: 05.03.2023).
3. Арад Ицхак Катастрофа евреев на оккупированных территориях Советского Союза (1941–1945). Днепропетровск: Центр «Ткума»; Днепропетровск: ЧП «Лири ЛТД»; Москва: Центр «Холокост», 2007. 816 с.
4. Єврейська національна спільнота в контексті інтеграції українського суспільства: монографія. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 376 с.
5. Игорь Туров. Ранний хасидизм: История. Вероучение. Контакты со славянским окружением. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2003. 254 с.
6. Макачук С. А. Хонигсман Я. С., Найман А. Я. Евреи Украины. Краткий очерк истории. Ч. I. Киев, 1993. 175 с.
7. Рудницька Н. В. Хасидизм vs Гаскала: традиціоналізм проти модернізації на теренах ліквідованої Речі Посполитої (на прикладі Волині). *Intermarum: історія, політика, культура*. 2014. № 1. С. 114–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inhpc_2014_1_12. (дата звернення: 05.03.2023).
8. Рудницька Н. В. Історія євреїв Житомирщини: навч. посіб. Житомир: Бук-Друк, 2017. 369 с.
9. Эттингер Ш. Хасидизм – действительность и идеалы. Социальная жизнь и социальные ценности еврейского народа. *Иерусалим: Ам Овед и Библиотека – Алия*, 1977. 536 с.

Пантус Євген

здобувач вищої освіти 42 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри історії України **Жуковський О. І.**)

УСТИМ КАРМЕЛЮК: ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність даної теми дослідження обумовлена необхідністю на тлі українського державотворення продовжувати вивчати історичну постать Устима Кармелюка, його роль у гайдамацьких повстаннях. Важливу увагу в даному дослідженні приділяється вивченню життєвим віхам та особливості діяльності У. Кармелюка.

Аналіз джерел та літератури. Наукова проблема вивчення історичної постаті Устима Кармелюка вже була предметом вивчення українськими істориками. Так, окремі її аспекти у своїх працях висвітлювали І. Гуржій, В. Любченко, В. Дячок, В. Приходько. Фольклорні здобутки про народного героя збирали М. Костомаров і Т. Шевченко (останній назвав його «славним лицарем»).

Метою статті є проаналізувати біографічні дані історичної постаті, які є в українській історіографії, розглянути причини та територіальні межі повстанського руху на чолі з Устимом Кармелюком.

Виклад основного матеріалу. Причинами появи та розповсюдження повстанського руху на території Правобережної України були тяжкі умови життя закріпаченого українського селянства. Рівень їх експлуатації та визисків зростав через великий попит на сільськогосподарську продукцію, що впливало на збільшення днів панщини. Поміщицькі посівні території збільшувалися, а приватні наділи селян зменшувалися [2, с. 9].

У першій третині XIX ст. на Поділлі починають ширитися селянські виступи. На особливу увагу заслуговує виступ подільських селян, які піднялися на боротьбу проти своїх поміщиків на чолі Устимом Кармелюком. Він був залежним селянином, якого в 1812 р. його поміщик Андрій Пигловський віддав у солдати. Під час своєї служби в Уланському полку, який розташовувався в Кам'янці-Подільському Устим Кармелюк втік на рідні землі та приєднався до загону повсталих, в лавах яких були селян-кріпаки, дезертири, торговці та дрібні шляхтичі. Він швидко завоював авторитет з-поміж повсталих та очолив загін, який діяв протягом 1813–1835 рр. Загін під керівництвом Устима Кармелюка здійснив близько тисячі нападів на маєтки поміщиків, корчми та господарства заможних селян.

В основному дії загону Кармелюка розповсюджувалися в Літинському та Лeticівському повітах Подільської губернії, але також повстанці нападали на маєтки у Балтському, Вінницькому, Могилівському, Проскурівському повітах, на також у Бессарабії [2, с. 16].

Сам У. Кармелюк мав широку підтримку селян, також мав налагоджені контакти з місцевими яким збував відібране у поміщиків майно. Навесні 1814 р. У. Кармелюка було схоплено. Через півроку трибунал у Кам'янець-Подільську засудив його до 500 ударів шпіцрутенами й відправки до війська. Однак у серпні 1814 р. бунтівникові вдалося втекти по дорозі до місця дислокації частини. Невдовзі напади на поміщиків відновилися. Кармелюкові ще щастило впродовж кількох років, але у січні 1817-го його знову схопили. 20 вересня 1818 р. новий вирок суду – цього разу смертна кара. Невдовзі її замінили 25 ударами батога, таврування обличчя «указними знаками» і засланням до Сибіру на каторжні роботи. Але й цього разу відчайдух У. Кармелюк втік і навесні 1819 р. повернувся на Поділля [3, с. 21].

Наприкінці 1818 р. Устим знову з'явилися в околицях Бара, а потім перейшов до Балтського повіту, де Кармалюк зібрав великий загін народних месників. Із незмірною швидкістю міняв він райони партизанських дій, скрізь піднімаючи селян. Популярність ватажка зростала, а навколо нього збиралися все нові й нові бійці [1, с. 89].

Після повернення Устима Кармелюка відновилася його боротьба з поміщиками які безрезультатно влаштовували облави, поліція довгий час не могла вийти на слід Кармелюка [5, с. 6].

Захоплені у поміщиків гроші та цінності повстанці роздавали селянським біднякам. У повстанському русі брали участь не тільки українці, а й поляки та

євреї. Довгі роки сподвижником Кармелюка були євреї Аврум Ель Іцкович, Абрашко Дувідовіч Сокольніцький, Арон Віняр та Василь Добровольський, а також поляки Ян і Олександр Глембоцькі, Фелікс Янковський та Олександр Витвицький. Жоден з них на допитах і очних ставках не зрадив У. Кармелюка, за що деякі з них були страчені, а інші – вислані до Сибіру. [1, с. 17].

22 березня 1822 р. загін Кармелюка був розбитий, а сам Устим був схоплений. Народного месника прикували на ланцюг у Кам'янець-Подільській фортеці. У березні 1825 р. він знову втік. На початку літа 1825 р. У. Кармелюк добрався до Києва, де певний час чумакував, а восени повернувся на Поділля і, переходячи у знайомих євреїв-крамарів, час від часу з двома місцевими польськими шляхтичами промишляв крадіжками коней [2, с. 5].

Всередині наступного року Кармелюк на чолі нової ватаги повернувся до свого колишнього заняття – грабунків, розбійних нападів, що на цей раз вже супроводжувались вбивствами, і вчинялись не лише на селян, але й на корчмарів, панські економії та обійстя місцевої дрібної шляхти [3, с. 22].

Новий арешт у червні 1827 р. його знову заарештували та, як і раніше, заслали до Сибіру. Восени 1830 р. У. Кармелюк знову втікає та вкотре після доносу буз заарештований та кинутий до Літинської в'язниці. Однак і звідти він також звільнився втечею. Роздобувши зброю, народний месник з невеликою групою спільників вдався до грабунків корчмарів, заможних міщан і селян в різних районах Поділля. Свій останній гучний злочин У. Кармалюк здійснив у ніч на 13 серпня 1835 р., коли українсько-польсько-єврейською групою з шести чоловік у селі Красносілки була пограбована і побита посесорка Поплінська, яка втратила 400 рублів сріблом, 160 золотих червінців, 150 рублів асигнаціями, а також 47 речей, оцінених у 4406 рублів асигнаціями [3, с. 20].

Його повстанські загони розтривожили навіть деякі повіти Волинської і Київської губерній. В ході розслідування викрадені речі були виявлені у селянина з Кальні (поблизу Деражні), який зізнався, що отримав їх як плату за прихисток свого близького родича, схопленого невдовзі, коли той вчергове прийшов на ночівлю. Опізнаний Поплінською, той виказав інших членів банди – У. Кармалюка, шляхтича Анжея Словінського та Сруля Кіпермана з Деражні, котрого назвав основним навідником та організатором нападів, а також селянина Прокопа Процківа з села Шляхові Коричинці (нині – Волоське, Хмельницької області), в хаті якого У. Кармалюк часто ночував. Після арешту П. Процківа, в ній була влаштована засідка, під час якої у ніч на 22 (10) жовтня 1835 р. 48-річний У. Кармалюк був застрелений шляхтичем Федором Рудьковським. За переказами, його тіло кілька днів возили селами, після чого поховали за огорожею міського кладовища Летичева [5, с. 83].

Пам'ять про Устима Кармелюка збереглася у багатьох піснях і переказах, він був опоетозований як народний месник, «славетний рицар» та «Робін гуд». Образ У. Кармелюка відображений у творах Марко Вовчок, М. Старицького. Український композитор Валентин Костенко написав оперу «Кармелюк». Йому були присвячені також і фільми [4, с. 17].

Висновки. Отже, можна сказати що історична постать Устима Кармелюка сформувалась у боротьбі з посиленням кріпосного права та російської влади, своїми діями він залишився в пам'яті як борець за свободу простого народу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович М. Історія України: в 4 т. Прага: Вид-во Юрія Тищенка, 1941–1942. Т. 4: Нова доба. – 1942. – 89 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/7113/file.pdf> (дата звернення: 17.03.2023).
2. Любченко В. Б. Кармалюк (Кармелюк, Карменюк, родинне прізвище – Карманюк) Устим Якимович. *Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України*. Київ: Наук. думка, 2007. С. 115. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_1997_1_122 (дата звернення: 17.03.2023).
3. Дячок В. Устим Кармалюк (Карманюк) та розбійництво на Поділлі: конкретно-історичний та джерелознавчий аспекти. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. 2008. Вип. 12. С. 175–201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoi_2008_12_18 (дата звернення: 17.03.2023).
4. Приходько В. Під сонцем Поділля: спогади. Ч. 2. Вінниця: ТОВ «Консоль», 2011. 416 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Prykhodko_Viktor/Pid_sontsem_Podillia_Spohady_Chastyna_druha_vyd_2011.pdf? (дата звернення: 19.03.2023).
5. Коровицький І. Кармалюк (У двохсоту річницю народження). *Сучасність* (Мюнхен). 1987. Ч. 11 (319). – листопад.

Миколук Ганна

здобувачка вищої освіти 31 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: д-р іст. наук,
професорка, завідувачка кафедрою історії України **Венгерська В. О.**)

ЗМІСТ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ТЕРЕНАХ НАДДНІПРЯНЩИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Тема українського громадівського руху є надзвичайно актуальна у наш час. Особливо загострила це питання російсько-українська війна, яка також загострила питання не лише політичного, а й культурного рівня. Звернення до дослідження діяльності діячів українського громадівського руху актуалізується тим, що виникає потреба усвідомити боротьбу української інтелігенції в складних умовах імперської доби. Діяльність громадівців є важливою для обґрунтування позиції ненасильницького способу боротьби за національне визволення, що є притаманним українській політичній традиції.

Аналіз джерел та літератури. Тема діяльності українських громадівських організацій почала досліджуватись вже в період незалежності. Серед українських істориків, які в своїх роботах розглядали та аналізували основні етапи розвитку громадівського руху, його суть та зміст, як і персоналій, з ним

пов'язаних: В. Дудко [2], Д. Дорошенко [1], Н. Побірченко [6], І. Лисоконь [4], Н. Коляда [5], Г. Іванова [3], В. Сарбей [7], К. Студинський [9] та ін.

Метою роботи є аналіз змісту діяльності громадських організацій на теренах Наддніпрянщини у другій половині ХІХ століття.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці 1850-х рр. спостерігалось послаблення тиску царського режиму на суспільну сферу. Це призводить до відродження українського національного руху. Починають виникати громади, що являли собою культурно-просвітницькі організації. Головною метою їх діяльності стала популяризація національної ідеї шляхом видання книжок, журналів, проведення вечорів, навчання в недільних школах [8, с. 67].

Найвідомішим проєктом громадівців, які були зосереджені у Петербурзі, став фактично перший на теренах російської імперії український суспільно-політичних і літературно-мистецький журнал «Основа». Його редакторами були П. Куліш та В. Білозерський. За оцінкою В. Дудко, принципове значення часопису в історії української культури полягало в тому, що цей видавничий проєкт засвідчив початок нового етапу розвитку національного письменства [2, с. 6].

Публіцистичні тексти, що розміщувались на сторінках «Основи», особливо статті М. Костомарова та П. Куліша, відіграли помітну роль у подальшому розвитку українського руху, оскільки збурювали дискусії та спонукали до роздумів. Статтю М. Костомарова «Две русские народности», що була опублікована в журналі, Д. Дорошенко називав «Євангелієм українського націоналізму» [1, с. 74].

Одним з головних напрямків діяльності членів українських громад було створення недільних та вечірніх шкіл. Викладачами недільних шкіл, що переважно функціонували у Києві, були такі громадівці як О. Волошин, В. Горовик, М. Драгоманов, П. Житецький, О. Кониський, О. Лашкевич, О. Стронін [6, с. 157].

Як зазначає у своєму дослідженні І. Лисоконь, діяльність українських громад спрямовувалась у педагогічне та науково-просвітницьке рiчйще, а саме:

- видавнича справа (функціонування друкарень та видавничих груп для випуску україномовного продукту та формування національної свідомості населення);

- наукова (проведення досліджень у галузі історії, етнографії, культури, в яких висвітлюються історико- побутові та соціокультурні засади розвитку українського народу;

- освітня (створення щоденних і недільних шкіл, видання української навчальної літератури) [4, с. 171].

Основою навчального процесу недільних шкіл були програми початкових народних шкіл (Закон Божий, читання книг з цивільної та церковної преси, письмо, перші чотири дії арифметики та церковний спів). Школи створювалися і підпорядковувалися повітовій або губернській училищній раді. Як наголошує Н. Коляда, представники громадівців чітко усвідомлювали, що цих предметів недостатньо задля піднесення національного руху, тому всіляко впроваджували

в процес історію, географію, основи фізики, іноземні мови, українську культуру [5, с. 109].

Як наголошує у своєму дослідженні Н. Побірченко, недільні школи, які засновувались громадивцями, мали такі особливості: відкритий набір незалежно від релігії, віку, статі, диференціація учнів за віковими категоріями та рівнем освітньої підготовки. Навчальний процес реалізовувався раз у тиждень, у неділю, середня тривалість навчання 2–3 роки, один навчальний рік тривав з вересня до червня, один навчальний день тривав 3–4 години [6, с. 135].

Для громадивців особливе значення мала національна ідея. Саме вони були серед тих «будителів», які навчали народ мислити національними категоріями. В думках більшості діячів громадивського руху панівною була ідея створення федерації слов'янських народів на засадах добровільного об'єднання. Але все ж основним прагненням було ліквідація самодержавства. Однак в громадивському середовищі не було єдності щодо методів досягнення цілей. Більша частина залишалась на позиціях реформізму, менша – вірила у дієвість радикальних, революційних перетворень [3, с. 85].

В. Сарбей вважав, що практична діяльність громад полягала переважно в здійсненні культурно-освітніх заходів, участі в роботі недільних шкіл, видання підручників українською мовою, збирання та публікування зразків усної народної творчості. Дослідник виділяв основну ідею, яка об'єднувала всі українські громади – це була національна українська ідея на демократичному ґрунті. Діячі щиро вірили в те, що в українців вийде досягти національного самовизначення. Громадивців об'єднувала любов до України, повага до її народу, його досягнень. Також їм була властива гордість за надбання його духовної культури [7, с. 193].

Одним з основних напрямів діяльності громадивців став пошук зв'язків з діячами з Галичини. Такі контакти підтримували П. Куліш, М. Драгоманов, О. Кониський, В. Білозерський, М. Лисенко. У листуванні наддніпрянців з галицькими народовцями писалося про те, що необхідно консолідувати сили для того, щоб не втратити власну культурно-етнічну індивідуальність. Наддніпрянці сподівалися, що галичани зможуть допомогти зберігати й розвивати український національний рух, оскільки в Російській імперії існували цензурні обмеження та заборони. Галичани ж сподівалися на підтримку наддніпрянців, у протистоянні з поляками за домінування у Східній Галичині, та русофілами. Як бачимо, громадивці виступали за єдність з галичанами, адже мали уявлення про те, що Галичина теж є складовою Української держави [9, с. 43].

Висновки. Таким чином, зміст діяльності громадивського руху полягав у просвітницькій роботі, видавничій діяльності, поширенню національних ідей серед представників різних соціальних верств. Створення та функціонування недільних шкіл позитивно позначилось на підвищенні рівня освіченості їх учнів, та створенні середовища одностайності. Важливими є і ґрунтовні наукові дослідження, літературні та публіцистичні твори громадивців (В. Антоновича, М. Костомарова, М. Драгоманова, П. Куліша та ін.), що мали відношення як до історії так і філології, політології та інших галузей, що формували український

культурний простір. Саме громадивці стали Прометеями, що несли в народ ідеї української державності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Нью-Йорк. 1957. 139 с.
2. Дудко В. Журнал «Основа» як проект Петербурзької української громади. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2006. Вип. 13. С. 3–17.
3. Іванова Л. Громадивський рух 60-х рр. XIX ст. в Україні: проблеми, ідеологія. Київ: МІЛП, 1999. 128 с.
4. Лисоконь І. Громадська та педагогічна діяльність членів громад в Україні другої половини XIX ст. *SCIENTIFIC JOURNAL OF POLONIA UNIVERSITY*. № 52. 2022. С. 165–171.
5. Коляда Н. До історії діяльності недільних шкіл в Україні в 60 рр. XIX ст. *Історико-педагогічний альманах*. 2007. Вип. 1. С. 104–111.
6. Побірченко Н. Педагогічна та просвітницька діяльність українських громад у другій половині XIX-початку XX ст.: у 2 кн. Т. 1. : монографія. Київ: Науковий світ, 2000. 370 с.
7. Сарбей В. Національне відродження України. Київ: ВД «Альтернативи», 1999. 336 с.
8. «Основа». Гасло в енциклопедичному виданні. Енциклопедичний словник. Том XXII. Опіка – Оутсайдер. Видавці: Ф. А. Брокгауз (Лейпциг), І. А. Ефрон (С.-Петербург). СПб. : Типо-Литографія І. А. Ефрона, 1897. С. 293.
9. Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. *Матеріали до історії культури в Галичині і її зв'язків з Україною*. Харків-Київ, 1931. 56 с.

Бежевець Ольга

здобувачка вищої освіти 12 групи другого (магістерського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри історії України **Максимов О. В.**)

РОЗСЕЛЕННЯ ТА АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ У США ПІД ЧАС ПЕРШОЇ ХВИЛІ ЕМІГРАЦІЇ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Масова еміграція українців до США була започаткована в останній чверті XIX ст., а саме у 1877 р. Саме цього року агітатори з вугільних шахт Пенсільванії переконали кілька десятків селян із Закарпаття відправитись у подорож за океан. Така активність заокеанських компаній була пов'язана з тим, що Пенсільванська вугільна компанія, зіткнувшись зі страйками вирішила використати найдешевшу робочу силу саме з теренів Австро-Угорщини. Після цих подій українська еміграція на захід не припинялась не на один рік. Слідом за закарпатцями шукати кращої долі вирушали селяни Галичини, Лемківщини, Буковини, тощо. Перша хвиля української еміграції до США нараховує більше півмільйона осіб, що до 1914 р. поповнили кількість американських громадян.

Аналіз джерел та літератури. Науковими дослідженнями пов'язаними з першою хвилею еміграції українців займались С. Качараба [3; 4] та І. Романько [5]. Цікавими в даному контексті є фундаментальна праця Ю. Бачинського [1],

який став безпосереднім свідком переїзду перших українців-емігрантів до США.

Метою дослідження є спроба оцінки процесів переміщення та адаптації українських емігрантів до США під час першої хвилі міграційних процесів в кінці XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Дослідники української трудової еміграції схиляються до думки, що переїзд та робота в США мав суттєві відмінності в порівнянні з іншими міграційними потоками в яких брали участь українці. Адже тут вони не займались своєю споконвічною працею – сільським господарством, а наймались у вугільні шахти та на фабрики. Тут українці, як правило, отримували найнижчі зарплати при найважчих умовах праці, а також дуже швидко в умовах американського міста втрачали свою культуру та ідентичність. Пов'язано це було, насамперед з політикою США, які на відміну від Канади, де українці в переважній більшості були зайняті в сільському господарстві та залишались вірними своїй культурі, всіляко намагались нівелювати впливи культур з середовища походження емігрантів та швидко асимілювати їх до життя в американському суспільстві [5, с. 53–54].

Повертаючись до реалій життя українських емігрантів в США слід зазначити, що задіяні вони були у вугільній, металургійній, металообробній, ткацькій, швейній, добувній (золото, срібло, олово), на будівництві (шляхових та залізничних магістралей), робота в цих галузях дуже часто супроводжувалась травматизмом та загибеллю працівників.

Незважаючи на такі важкі умови праці охочих відчувати «дух свободи» було вдосталь. У 1890-ті рр. еміграція до США стає всеохоплюючою. Поляки їхали лише на невеликий термін, підзаробити кошти і повернутись додому, щоб придбати клапчик землі, на це зокрема сподівались і українці. Євреї, наприклад, їхали з насиджених місць рятуючись від погромів. Але кількість просто авантюристів – мисливців за золотом було теж вдосталь, золота лихоманка набирала обертів [2, с. 83].

Потік емігрантів спонукав американську владу до створення цілого штабу (станції) по прийому мігрантів. Такий центр був остаточно сформований на початок XX ст. та отримав назву Елліс Айленд, або як його називали самі емігранти – «Острів сліз».

За допомогою такого пункту американська влада проводила, свого роду, фільтрацію усіх прибулих до США. Поневіряння емігрантів на шляху до мрії не завершувались подорожжю через океан. Всі основні заходи до прилучення їх в світ свободи розпочинались на острові Елліс. Тут було утворене свого роду гетто, через яке пройшло майже 80 % усіх хто потрапив до США. До 1924 р. через «Острів сліз» на американський континент потрапило близько 16 млн осіб [5, с. 55].

Переселенці так описували своє знайомство із США. На вході стояли лікар та два асистенти, оглядали очі, вуха, руки, могли поставити одне-два питання. Здорові йшли праворуч, хворі ліворуч, останні на невизначений термін могли лишитись на острові, разом із тими хто мав фінансові проблеми.

Після медичного огляду здорові емігранти проходили процедури, що підтверджувала особу та перевіряли документи. Цілий штат працівників острова Елліс, володів різними мовами, що давало можливість емігрантам бути почутими тут. Працівники допомагали придбати квитки на потяги, обміняти гроші. Але дуже часто за межами острова емігранти одразу стикались із проблемою незнання мови, місцевих звичаїв, це в свою чергу спонукало до завершення подорожі одразу в Нью-Йорку, що розташовувався поряд із островою Елліс, тому концентрація українців стає тут чи не найбільшою в США. Складним та подекуди стає життя українських жінок, що заважились на важку мандрівку. Дуже часто окреслені вище проблеми давались в знаки таким чином, що жінки та дівчата потрапляли в руки недобросовісних агентів, що промишляли на торгівлі людьми та ставали, по суті, товаром для місцевих борделів звідки вибратись було абсолютно не реально [1, с. 223–224].

Імміграційні закони початку 1920-х рр. суттєво обмежили кількість новоприбулих, були встановлені певні квоти, що не в останню чергу базувались на національному походженні. Мінімальні квоти отримали ті народи, що отримали свої держави після завершення Першої світової війни. Але до прикладу представникам азійських народів потрапити в США було взагалі неможливо (особливо китайцям). Ще однією опцією нових законів була норма, що в США мали потрапляти виключно здорові люди. Перевірки лікарів тепер ставали більш ретельними та надокучливими. Якщо зі здоров'ям було щось негаразд людина непомітно отримувала помітку на одязі, яка говорила про її вади. Літери означали «Н» – хворе серце, «Е» – очі, «Х» – розумова відсталість, «S» – означала, що людина є старою. Маючи таку помітку особа навіть не здогадувалась, що її вже відправляють додому. Діти після досягнення 10-річного віку мали пройти тест на витривалість, якщо іспит було провалено дитина разом з одним із батьків мала залишити США. Всі означені вище випадки ставали часто трагедією для будь якої людини, а повернення додому теж могло бути неможливим через брак або відсутність коштів на зворотну дорогу, тому народне назва острову Елліс – «Остів сліз» - повністю відповідала [1, с. 230–231].

Міграційні хвилі кінця XIX – початку XX ст. змінювали не тільки тих хто шукав кращої долі за океаном, але і самі Сполучені Штати. Недарма американські історики цей період називають переломним в історії континенту. Адже країна з сільськогосподарської, хліборобської поволі перетворювалась на промислову, урбанізовану, з розвиненою інфраструктурою. Період романтизму перших емігрантів колоністів середини кінця XVIII ст. завершилось на зміну одній філософії – демократія, свобода рівність, прийшла інша «успіх за будь яку ціну». Нові покоління вже не бажали землі не плекали її, а прагнули лише одного – отримати з неї якнайбільший зиск [4, с. 95–96].

Висновки. Не останню роль в цих процесах кінця XIX – початку XX ст. відігравали й українські емігранти, які на теренах іншої цивілізації змогли заклали підвалини для наступних поколінь емігрантів, для яких переміщення та адаптація не були такими болючими як для їхніх попередників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бачинський Ю. Українська імміграція у Сполучених Штатах Америки. Нью-Джерсі, 1995. 340 с.
2. Качараба С. До питання про еміграцію з Дрогобицького повіту наприкінці XIX – початку XX ст. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2017. Вип. 3. С. 82–89.
3. Качараба С. Еміграція з Західної України (1919–1939): монографія. Львів: Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2003. 416 с.
4. Качараба С., Рожик М. Українська еміграція. Еміграційний рух зі Східної Галичини та Північної Буковини у 1890–1914 рр. Львів, 1995. – 121 с.
5. Романько І. І. Історія та культура української діаспори. Навч. посіб. Ч. І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2020. 328 с.

Шаргіна Ольга

здобувач вищої освіти 11 групи другого (магістерського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри історії України **Ковальчук І. В.**)

СТАНОВЛЕННЯ НТШ ЯК ЦЕНТРУ НАУКОВОГО ЖИТТЯ ГАЛИЦЬКОГО КРАЮ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Побудова свідомого суспільства є досить тривалим процесом, на який впливає безліч як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Відповідно важливим у даному аспекті є активна позиція інтелігенції, що спрямована на підсилення націотворчих тенденцій, виступаючи їх фактичним рупором. Наприкінці XIX ст. одним із таких проявів було становлення серйозної установи, яку пізніше назвуть прообразом академії наук, – Наукового Товариства імені Шевченка.

Аналіз джерел та літератури. Умови та безпосереднє підґрунтя становлення НТШ в Галичині було висвітлено в праці М. Мудрого [1]. Особливості діяльності та внутрішньої організації наведено в спогадах К. Паньківського [5] та О. Барвінського [2]. Питання процесу інституціоналізації науки та співпраці НТШ з іншими науковими товариствами стали предметом дослідження в працях З. Зайцевої [3; 4] та В. Савенка [6].

Мета дослідження полягає в аналізі процесу становлення та особливостей діяльності НТШ в контексті консолідації роботи активних українських інтелектуалів.

Виклад основного матеріалу. Протягом XIX ст. як і на території Наддніпрянщини, так і Західної України, відбувалися поступові трансформаційні процеси формування та інституалізації наукових пошуків української інтелігенції. Передусім ці перевтілення можемо простежити на прикладі Наукового товариства імені Шевченка., що було утворене у 1873 р. як, насамперед, Літературне товариство імені Шевченка. Це свідчить про те, що погляди на напрямки діяльності українських інтелектуалів зазнавали змін, а наукові розвідки переходили з кількісного на якісно новий рівень.

Варто зауважити, що засновниками та фундаторами товариства стали діячі як Наддніпрянщини, так і Галичини, зокрема В. Антонович, М. Драгоманов, І. Нечуй-Левицький, С. Качала, К. Сушкевич та інші. Фінансування та матеріальна підтримка забезпечувалася завдяки низці меценатів із Галичини, а також студентському товариству «Січ» із Відня. Формування внутрішньої структури товариства відбулося за зразком європейських академій наук. Конкретно в цьому випадку йдеться про поділ НТШ на наукові секції як от філологічну, історико-філософічну та математично-природописно-лікарську [1, с. 223].

Процес становлення статутної організації НТШ, що відбувався згодом після шостих загальних зборів товариства 1892 р., у своїх спогадах окреслив О. Барвінський. З цього джерела ми можемо відзначити прагнення українців утворити наукове товариство, яке б заклало підвалини широких досліджень. Це була нагальна потреба, оскільки навіть менш чисельні слов'янські народи плекали свої національні надбання в академіях. Він зауважує, що основними цілями трансформування товариства визначено було розвиток науки українською мовою, збереження та зберігання пам'яток та предметів старовини [2, с. 210–2011].

Важливою подією для самого НТШ стало обрання його головою М. Грушевського. Якщо аналізувати соціальний склад провідних діячів товариства, то в цьому контексті доречно звернутися до свідчень Костя Паньківського. Він зауважує, що його батьки були в досить дружніх стосунках з М. Грушевським і свого часу останній познайомився зі своєю майбутньою дружиною М. Вояковською саме в будинку Паньківських. Так, К. Паньківський наголошує, що і його мати, і дружина М. Грушевського були активними діячками Галичини кінця ХІХ ст. [5, с. 94].

Серед напрямків діяльності НТШ, одним із засадничих був видавничий, який включав у себе і співпрацю з іншими установами та організаціями. Цей факт підтверджує комплексність та ґрунтовність підходів галицьких інтелектуалів до розвитку українознавства. Особливо цінним є послідовне наслідування ідеї соборності українців. Прикладом цього може слугувати домовленість відділу НТШ з книгарнею «Київської старовини», за якою остання брала на себе зобов'язання передплачувати Літературно-науковий вісник, що видавався НТШ, з метою його поширення в межах Наддніпрянської України. Натомість «Київська старовина» також постачала в Галичину місцеві друковані видання.

Проте така практика не була безперешкодною зважаючи на урядову цензуру. Так, НТШ змушене було відмовитися від запрошення для участі в роботі археологічного з'їзду в Києві у 1899 р. Причиною була неможливість виступати українською мовою, з чим, звісно, не могли миритися члени НТШ, висловивши відповідний протест [6, с. 109–110].

Важливе значення для НТШ мала і міжнародна співпраця, яка мала на меті репрезентувати українську науку на європейському рівні, а також продемонструвати певну заяву про історичну єдність українського народу, що в

бездержавних обставинах має несприятливі умови для повноцінного і демократичного розвитку.

Відповідна співпраця із середини XIX ст. відбувається за рахунок приватного листування членів наукових товариств, обміну та рецензування виданої літератури, а також замовлення іноземним науковцям праць на теми, що повніше розкривають українознавчу проблематику. Окрім цього, українські науковці так само починають публікувати власні дослідження у виданнях Німеччини, Італії та Франції. Така практика сприяла зростанню авторитету українських науковців на міжнародному рівні та популяризації українознавчих розвідок [6, с. 114–115].

Загалом, публікаційна продуктивність Товариства трималася на досить високому рівні. Зокрема, за період з 1894 р. до 1899 р. було видано 64 томи наукових публікацій. Видання мали характер періодичності та тривалий розрахунок з метою переходу у русло традиції. Можемо відзначити, що численні публікації не лише зі сфери гуманітарних, але і точних й природничих наук, поступово формували комплексне представлення українознавства, у тому числі й як сукупності аналітичного знання. Особливістю публікації досліджень є те, що приймалися вони лише написані українською мовою. Справедливим є твердження про те, що видавнича діяльність НТШ сприяла якісній інституціоналізації української науки та поширенню ідей та праць українських вчених на світову аудиторію [3, с. 335–336].

Висновки. Отже, поява та успішний розвиток НТШ стали закономірним етапом розвитку українознавчих студій. Зусиллями інтелігенції з активною позицією товариство стало не лише науковим, але і національним просвітницьким центром, що здійснив вагомий внесок у національний рух українців та заклав підвалини майбутнього культурного й навіть державотворчого поступу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аркуша О. Г., Кондратюк К. К., Мудрий М. М., Сухий О. М. Час народів. Історія України XIX століття: Навчальний посібник / за заг. ред. М. М. Мудрого. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 408 с.
2. Барвінський О. Про заснування і дотеперішній розвиток Товариства ім. Шевченка у Львові. *Записки НТШ. Т. I*. Львів, 1892. С. 209–210.
3. Зайцева З. І. Періодичні фахові та серійні видання НТШ періоду 1892–1914 рр. як інструмент інституціоналізації української національної науки. *Історіографічні дослідження в Україні*. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2004. Вип. 14. С. 323–337.
4. Зайцева З. І. Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кінець XIX – початок XX ст.): монографія. Київ: Київський національний економічний ун-т ім. В. Гетьмана, 2006. 336 с.
5. Паньківський Кость Спогади про НТШ. *Український історик*. 1978. № 04 (60). С. 94–99.
6. Савенко В. Діяльність НТШ в українознавчій сфері. *Україна–Європа–Світ: міжнародний збірник наукових праць на пошану проф. М. М. Алексієвця* / редкол.: Ю. М. Алексєєв, Л. М. Алексієвець, М. М. Алексієвець [та ін.]. Тернопіль: ТНПУ, 2010. Вип. 5 у 2 ч., ч. 1. С. 109–116.

Давиденко Марія
здобувачка вищої освіти 12 групи другого (магістерського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри історії України **Максимов О. В.**)

ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО (ЛЬВІВСЬКИЙ ПЕРІОД 1894–1905 рр.)

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Дослідження життєвого шляху та спадщини вчених, які заклали підвалини для розвитку національної історіографії певної доби, завжди займало чільне місце в історії науки. У кожного народу є свої історичні постаті першої величини, яких не в змозі прикрити пил віків. До таких велетнів української культури і політичної думки останніх двох століть, безперечно, належить Михайло Грушевський. Проте, приватне життя генія української історії часто залишається поза увагою дослідників, тому актуальним залишається питання особистості Михайла Грушевського.

Аналіз джерел та літератури. Щодо історіографії життя генія в першу чергу слід згадати його дві автобіографії з 1906 і 1926 рр. [1; 2], що були призначені для вузького круга рідні і приятелів, а тому й були видані невеличким накладом. Важливі біографічні дані знаходимо також в передмові М. Грушевського «Як я був белетристом» до збірки його оповідань «Під зорями» [6]. Автобіографічні статті М. Грушевського появилися у вінніпезькому тижневику Український Голос і американському Народна Воля [4]. Важливим біографічним джерелом являються статті М. Грушевського, поміщені в різних журналах і часописах, а зокрема у його збірці статей «На порозі нової України» [4].

Метою дослідження є вивчення приватного життя М. Грушевського львівського періоду 1894–1905 рр.

Виклад основного матеріалу. Львівський період життя М. Грушевського був найсвітліший і найщасливіший для нього та його родини, зазначають дослідники. 28-річний київський професор, освічений М. Грушевський приїхав у Львів у вересні 1894 р. Він очолив у Львівському університеті кафедру «Всесвітньої історії з особливим оглядом на історію Східної Європи» з українською мовою викладання.

Надзвичайно активна, іноді на межі людських можливостей, різнопланова праця М. Грушевського негативно позначилася на його самопочутті. Уже в перший рік перебування у Львові в молодого вченого погіршилося здоров'я, що змусило його відкласти заплановані справи та виїхати на лікування до Дрездена. Слушно вбачаючи причинами нездужань сина значну перевантаженість справами, мати історика стурбовано писала: «Судячи з твоїх праць, ти дуже багато працюєш, багато пишеш і тим підриваєш своє непоказне

здоров'я, а краще би підтримувати здоров'я, менше працювати. Всього, голубчику, не переробиш і нікого особливо не здивуєш, а тому праці твої не оцінять, а здоров'я втратиш і пошкодуєш, та пізно буде»[1].

Проте роботи щороку лише додавалося. Уявлення про буденне коло занять М. Грушевського дає нам його щоденник. Зазвичай учений прокидався вдосвіта і працював за столом до 10–11-ї години ранку. Потім йшов до університету чи в численних громадсько-наукових справах, котрі займали час до вечора. А вечір знову проводив у праці за письмовим столом. Ще напруженішими були вільні від виходів у місто дні. У щоденнику це знайшло таке відображення: «Я правив цілий день коректи львівські майже до безчуття. Не виходив нікуди, писав “в большем количестве”». Нерідко лаконічне підсумування прожитого дня у його щоденнику виглядало так: «Мав день дуже запханий» [6, с. 17–18].

Найбільшою розрадою в непростих і напружених галицьких обставинах стало для М. Грушевського віднайдення своєї половинки. Дослухавшись порад матері, вчений знайшов час і на облаштування свого особистого життя. Сам він не раз згадував, що в складних часах «певною компенсацією служила мені лише моральна опора, яку давала сім'я...». Обертаючись у колах української інтелігенції Львова, М. Грушевський уподобав бідну вчительку Марію Сильвестрівну Вояковську [3].

М. Грушевський міг познайомитися зі своєю майбутньою дружиною у Барвінських, які мешкали неподалік від нього. Могло це статися й на концертах Соломії Крушельницької або під час різноманітних імпрез, літературних чи мистецьких вечорів, які постійно відвідувала Марія Сильвестрівна. Симпатія виявилася взаємною, а спільні життєві орієнтири лише посилили її. До нас дійшло кілька листів М. Грушевського до майбутньої дружини, де він розкривав власне бачення їхнього подружнього життя: «Шукаю товариша щирого, розумного і доброго, співробітника в праці громадській, аби жити з ним душею в душу, а хто шукатиме в мені того ж, сподіваюся, що не помилиться»? [5, с. 39–41]

Першим помешканням молодого подружжя став будинок № 24 на вулиці Зиблікевича (нині – Івана Франка), де вони оселилися з мрією про гласне жито. 21 червня 1900 р. у родині Грушевських народилась їхня єдина дитина – донька Катерина. Оскільки дівчинка прийшла у світ із важким вродженим захворюванням на сухоти, вона здобула домашню освіту, і першими її невтомними педагогами були батьки. 1902 р. родина переїхала до власного будинку по вулиці Понінського, 6 (нині – Івана Франка) [6, с. 20–23].

Поява власної оселі пробуджує в М. Грушевського жагу колекціонування. Саме від перших років ХХ ст. він починає не просто цікавитися гуцульською народною культурою, а й активно збирати й предмети, купуючи їх у комісіонерів та на виставках, а також замовляючи в народних майстрів. Серед останніх улюбленцями вченого були брати Шкрібляки [1].

Львівська вілла Грушевських у короткому часі наповнюється численними гуцульськими виробами: різьбленими підсвічниками, тарелями, скринями,

топірцями, порохівницями, келихами, рушниками тощо, які не просто правили за оздоблення будинку, а й становили об'єкт гордості історика.

Своєрідним підсумком діяльності вченого в Галичині став «Науковий збірник, присвячений проф. Михайлові Грушевському учнями й прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894–1904)», котрий було видано і вручено ювілярові на урочистому зібранні. У цьому виданні взяли участь 24 особи, серед них такі знані діячі як І. Франко, Б. Грінченко, А. Кримський, С. Єфремов. До збірника видатний галицький бібліограф Іван Левицький склав бібліографію праць М. Грушевського – за десять років перебування в Галичині визначний учений написав більш як 500 різноформатних праць (статей, монографій, рецензій, художніх творів) [4].

Висновки. Таким чином, діяльність М. Грушевського впродовж перших десяти років перебування в Галичині здобула практично одностайне визнання в українському суспільстві. М. Грушевський протягом понад 20 років життя у Львові виховав покоління своїх учнів, послідовників, які стали відомими науковцями, громадськими діячами. Професор суттєво вплинув на життя Галичини початку ХХ ст. Його активна та різнопланова національна праця на західноукраїнських землях не залишилася непоміченою в Російській імперії. В очах не лише польських, а й російських українофобів він став уособленням «українського сепаратизму». До нього починає придивлятися поліція, і, як згадував учений, «в сих роках приятелі з офіціальних російських кругів остерегли мене, що мені не можна приїздити до Росії, і я кілька літ не приїздив, аж до р. 1905». Перша російська революція обнадіяла М. Грушевського перспективами модернізації національного життя наддніпрянських українців за апробованими в Галичині взірцями. Тож приїзд до Львова в розумінні вченого став актуальною потребою часу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Винар Л. Автобіографія Михайла Грушевського. 1926 р. URL: [http://192.168.7.9/liblocal/docs/Books/Vunar Grush.djvu](http://192.168.7.9/liblocal/docs/Books/Vunar%20Grush.djvu) 1 (дата звернення: 20.03.2023).
2. Грушевський М. С. Автобіографія, 1906 р. URL: <http://hrushevsky.nbu.gov.ua/item/000542> (дата звернення: 19.03.2023).
3. Крип'якевич І. Михайло Грушевський. Життя та діяльність. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/kryp4.htm> (дата звернення: 19.03.2023).
4. Лотоцький О. Сторінки минулого. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/21462/file.pdf> (дата звернення: 21.03.2023).
5. Пиріг Р. Михайло Грушевський. Київ: Атлант ЮЕМСі, 2007. 63 с.
6. Щоденник М. С. Грушевського (1904–1910 рр.) / Публ. та комент. І. Гирича. *Київська старовина*. Київ, 1995. № 1. С. 10–30.

ЄВГЕН ЧИКАЛЕНКО: ВИДАВЕЦЬ, ПУБЛІЦИСТ, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ, МЕЦЕНАТ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Життя Євгена Чикаленка збіглося в часі з добою українського націєтворення і державотворення кінця XIX – початку XX ст. Ці складні процеси проходили різні народи в різний історичний час, формуючи власні нації та держави. У Наддніпрянській Україні перші ознаки зазначених процесів проявляються з другої половини XIX ст. Їхніми вісниками стало народження в університетських містах (Києві, Одесі, Петербурзі) об'єднань української інтелігенції, так званих Громад. Саме вони стали першою платформою для гуртування та обговорення реальних загроз, які нависли над українцями в тих історичних умовах.

Аналіз джерел та літератури. Першим біографом Є. Чикаленка можна вважати Д. Дорошенка. Він присвятив своєму сучасникові монографію «Євген Чикаленко. Його життя і громадська діяльність (1861–1929)», подавши в ній найповніший на той час життєпис Євгена Харлампійовича. Автор базувався на опублікованих мемуарах останнього, спогадах про нього та власних враженнях. Заслугою Д. Дорошенка було те, що він відобразив свого героя в контексті доби та українського руху [1].

Інші праці про Є. Чикаленка мали форму спогадів. До них належить блок посмертних згадок, опублікованих у 1929 р. в журналі «Тризуб» (окремий його номер присвячувався пам'яті Є. Чикаленка). Серед авторів нарисів – І. Бочковський, В. Королів-Старий, М. Левицький, В. Леонтович, З. Мірна, В. Прокопович, В. Садовський, М. Славинський, О. Шульгин [1, с. 298–235].

Метою дослідження є визначення ролі і значення особистості Євгена Чикаленка у культурному та суспільно-політичному житті Наддніпрянської України кін. XIX ст. – середина XX ст.

Виклад основного матеріалу. Основна громадсько-культурна й політична діяльність Є. Чикаленка пов'язана з Києвом початку XX ст. Там за його участю були закладені Загальна Українська Безпартійна Організація (об'єднання представників українських Громад Києва, Одеси, Петербурга, Чернігова), перші українські політичні партії – Демократична й Радикальна, перша українська газета Наддніпрянщини – «Громадська думка» («Рада»). Із Києва взяли почин багато інших важливих громадських ініціатив, що лягли в основу українського націєтворення [1, с. 223–225].

У Києві Є. Чикаленко вступає до Старої Київської Громади. На той момент вона об'єднувала 20–25 членів, але, за його словами, то був «цвіт тодішньої київської старшої української інтелігенції, бо в той час треба було мати багато мужности, віри в справу відродження української нації, щоб людям, бувшим на державній службі, обтяженим родиною», належати до «незаконного сообщества», за яке загрожувало «поселеніє» в Сибіру, або в «не столь отдаленных местах», як Вологодщина, Пермщина і т. д. Серед її членів були: В. Антонович, К. Михальчук, І. Нечуй-Левицький, М. Старицький, В. Беренштам, П. Косач, Є. Трегубов, М. Лисенко, Я. Шульгин, Г. Квятковський, Н. Молчановський, Є. Тимченко, В. Ігнатович, Л. Жебуньов, С. Єфремов, І. Лучицький та інші [3].

Одним із провідних напрямів діяльності Старої Київської Громади стала словникова праця, бо вона успадкувала чималий масив матеріалів для словника від редакції місячника «Основа», який видавали в Петербурзі в 1862 р. Із того часу громадівці, через своїх членів-філологів і знайомих у різних місцевостях, поповнювали успадкований словниковий запас: збирали й записували слова з народного мовлення, етнографічних пам'яток, творів старших українських письменників. Зібраний матеріал постійно опрацьовувала словникова комісія з фахівців, які проводили щотижневі засідання, перевіряли записані слова та систематизували їх за алфавітом [2].

Є. Чикаленко взяв на себе місію вмовити працелюбного Б. Грінченка переїхати до Києва і закінчити цю велику роботу. Він написав йому кілька переконливих листів. Так, у листі за 10 лютого 1902 р. Є. Чикаленко писав: «Любий Борисе Дмитровичу. Приїздіть, будь ласка, якомога швидче умовляйтесь за редактування Словаря. До кінця терміну осталося 1½ года, за сю роботу дадутъ 2 т[исячі]. Треба братись якнайшвидче» [4].

Окрім пошуку літературних сил для журналу, Є. Чикаленко починає фінансувати видання. У 1900 р. виділяє редакції 1000 рублів на виплату авторських гонорарів белетристичного відділу, із розрахунку 30–50 руб. за друкований аркуш романів, повістей, оповідань (саме такий гонорар тоді отримували автори російських видань) [5].

Знаковою подією в біографії Є. Чикаленка стала його участь у роботі першого Всеросійського з'їзду журналістів, що проходив 5–8 квітня 1905 р. у Петербурзі. Делегувала його до столиці на перший професійний з'їзд саме редакція «Киевской старины». Українська делегація зїзду у складі О. Русова, П. Стебницького, О. Лотоцького, Є. Чикаленка вирізнялась тим, що подала президії зїзду резолюцію з протестом проти Емського указу 1876 р. [не надрукувала жодна з відомих столичних газет. З'явилася вона лише в маленькій газетці Петербурга та була передрукована С. Єфремовим у статті [1, с. 139–143].

Окрім видавничої діяльності, Є. Чикаленко в Києві був членом громадсько-культурних об'єднань. Наприклад, входив до Українського клубу (1908–1912) та став учасником багатьох його заходів, що проходили на вул. Великій Володимирській, 42. Так, українці у клубі зазвичай зустрічали Новий

рік, приймали поважних гостей з інших міст (наприклад, у 1911 р. – В. Обнінського, у 1912 р. – П. Мілюкова), проводили зустрічі з українськими депутатами Державних дум – І. Шрагом, І. Дучицьким, В. Шеметом. Є. Чикаленко відвідував історичні засідання клубу і в 1917–1918 рр., коли той відродився під назвою «Родина» та взяв на себе провідну місію в революційних подіях весни 1917 р., сформулював стратегію українського руху в нових умовах та організував Центральну Раду [5].

Кілька років Євген Харлампович був активним членом «Об'єднаного комітету зі спорудження пам'ятника Т. Шевченкові» у Києві, який був заснований у 1908 р. До його завдань входили: проведення конкурсів, визначення місця та встановлення у Києві пам'ятника Кобзареві.

Висновки. Євген Чикаленко – це визнаний український видавець, публіцист і меценат, який зробив великий внесок у розвиток української культури та освіти. Було досліджено життєвий та творчий шлях Євгена Чикаленка, його внесок у розвиток української літератури та видавничої справи. Завдяки своїй праці, Євген Чикаленко зумів заснувати кілька видавництв, серед яких «Смолоскип», «Кальварія», «Критика», «Клуб Сімейного Дозвілля» та інші, які дали можливість українським авторам публікувати свої твори. Він також відомий як публіцист та журналіст, його статті та інтерв'ю завжди цікаві та актуальні.

Поза видавництвом та журналістикою, Є. Чикаленко займається меценатством, підтримуючи проекти, пов'язані з розвитком української культури, освіти та спорту. Його благодійна діяльність, зокрема, сприяла будівництву культурних та освітніх закладів, розвитку спортивних команд та підтримці талановитих молодих людей.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що Є. Чикаленко – це видатна постать української культури та освіти, який зробив вагомий внесок у розвиток української літератури, видавничої справи та публіцистики. Його меценатська діяльність також має велике значення для розвитку суспільства та культури в Україні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дорошенко В. Євген Чикаленко. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/9785/file.pdf> (дата звернення: 21.03.2023).
2. Матвієнко-Сікорський С. Пам'яті Євгена Чикаленка (в річницю смерті). *Час*. Чернівці, 1930. – 20 червня. Ч. 502. С. 2.
3. Сірополко С. Життя і праця незабутнього громадянина Є. Х. Чикаленка. *Студентський вісник*. Прага, 1929. Ч. 11–12. С. 4–9.
4. Чикаленко Є. Спогади (1861–1907). URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0003029 (дата звернення: 22.03.2023).
5. Старовойтенко І. М. Епістолярна спадщина Євгена Чикаленка. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2007/1/7.pdf> (дата звернення: 21.03.2023).

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ІДЕЇ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Перша світова війна, незважаючи на свої вражаюче руйнівні наслідки для населення більшості країн світу, стала водночас і шансом для багатьох поневолених народів отримати свободу. Під час Великої війни українські політичні діячі Галичини розробляли плани створення української державності. Досвід державотворчої діяльності та пошук перспективних шляхів забезпечення національних інтересів під час війни є цінним для сучасників.

Аналіз джерел та літератури. Увага до вивчення різних аспектів Першої світової війни, зокрема планів створення власної держави українцями Галичини посилилась в роки відзначення ювілейних дат початку та завершення війни. До цього питання зверталась низка науковців, зокрема Б. Бернадський [1], А. Лозинський [2], І. Патер [4], В. Венгерська [3] та ін.

Метою даного дослідження є з'ясування сутності державотворчих ідей українського політикуму Галичини та можливості їх реалізації в роки Першої світової війни.

Виклад основного матеріалу. З початку війни український та польський політичні рухи значно активізувалися з метою вибороти якомога більше користі від підтримки Австро-Угорщини у війні. Керівництво Австро-Угорської імперії також розглядало в вирішення «українського питання» в контексті боротьби з Російською імперією та підтримки державотворчих прагнень українців.

В австро-угорському уряді єдиної думки щодо подальшої долі новоприєднаних українських земель не було. Були щедрі обіцянки українцям і полякам, що вони будуть включені саме до складу їх власної держави, залежно від кон'юнктури [1, с. 4].

Утім можна стверджувати, що протягом кількох років панівними були ідеї Франца-Фердинанда. Зокрема, уже в роки війни визрівали плани облаштування Австро-Угорщини на принципах конфедерації, до якої мала увійти і так звана Україно-Польська держава. Українська її частина складалася б із Східної Галичини, Буковини та російського Поділля. У здійсненні цієї програми правлячі кола Австро-Угорщини відводили певну роль українському рухові. Для демонстрації серйозності намірів щодо своєї готовності відродити Україну австро-угорський уряд дав згоду на створення в лавах власних збройних сил українських національних формувань. До них зараховувалися добровольці віком від 16 до 18 років. На командні посади призначались українці з числа офіцерів запасу. Перед цими підрозділами, які і справді були створені з початком війни та увійшли в історію під назвою «Українські Січові Стрільці»,

ставилось завдання ведення пропагандистської та розвідувально-диверсійної роботи на землях Правобережної України [1, с. 4–5].

Зі створенням прообразу УСС, окрім пропагандистського ефекту, створювалась протидія вже існуючим польським легіонам, які, втім, поки що на землі Правобережної України відкрито не претендували [1, с. 5]. Від 1914 р. розпочалась також робота з підготовки до створення певних адміністративних структур, які могли б виконувати функції уряду [1, с. 5]. Листопадові маніфести 1916 р. із приводу проголошення Польського Королівства і відокремлення Галичини, тобто створення у найближчому майбутньому незалежної Польщі та надання широкої автономії Галичині українці оцінили як санкцію на її колонізацію. Український народ не міг признати відокремлення Галичини під польським пануванням та зректися свого права національної автономії українських областей в Австрії [7].

Напередодні Першої світової війни військово-політичні кола Австро-Угорщини мали своє бачення розвитку «українського питання» у напрямку розвалу Російської імперії. Оцінки й підходи до реалізації цього плану були викладені в звіті австрійського консула у Львові Емануїла Урбаса на початку війни, у серпні 1914 р. Зокрема, на його думку, в політичному значенні Україна мала б лише незначним чином консолідуватися з Австрією, а у військово-промисловому відношенні повинен бути найтісніший зв'язок, щоб уникнути небезпеки російської експансії в майбутньому [10, с. 10].

Такі ідеї знайшли своє продовження в дещо пізнішому меморандумі «Значення української проблеми Галичини для зовнішньої політики загалом» Леопольда фон Андріана-Вербурга (1875–1951 рр.), який до війни був австрійським генеральним консулом у Варшаві.

У донесення від 6 серпня 1914 р. консул Е. Урбас писав зі Львова шефу кабінету міністрів О. Гойосу, що незважаючи на те, як буде розв'язане польське питання у тій переможній війні, московська влада тільки буде відштовхнута, але не підірвуться її основи. Австро-Угорщина мусить назавжди знищити російську владу, створити вільну Україну до Дону, збудити давні національні почуття у справжньому католицькому дусі Брестської унії [4, с. 509].

Він вважав, що оскільки українці матимуть свою державу і не захочуть опинитися знову під російським пануванням, то Росія незалежно від втручання Австро-Угорщини, стане для неї нестрашною, значить «нам дорога до Константинополя відкрита». Отже, з утворенням української держави, Австро-Угорщина могла б вирішити питання своєї сфери впливу на Балканах. Крім того, австрійські політики сподівалися на скорочення австро-російського кордону у зв'язку з інтересами Німеччини щодо Конгресової Польщі. У згаданому повідомленні Е. Урбас також висунув ідею утворення Української незалежної держави на чолі з гетьманом, кандидатуру якого мала запропонувати Австрія [4, с. 509].

Ідеї створення незалежної Української держави пропонувалися і були предметом переговорів Союзу визволення України, політичної організації, що виникла на теренах Галичини на початку війни.

Перебуваючи у Львові Е. Урбас встановив контакти з українськими політичними емігрантами з Наддніпрянщини зі Союзу визволення України. Він

радив австрійському уряду рішучіше підтримувати СВУ в боротьбі проти Росії на боці Центральних держав [4, с. 510].

Члени Президії СВУ в розмовах із Е. Урбасом 2–15 серпня 1914 р. у Львові підкреслювали, що Австро-Угорщина мусить докорінно змінити свою політику щодо України, бо тільки тоді можна буде вимагати, щоб «український солдат російської армії виступив не проти австрійського війська, а проти свого московського товариша», а українського селянина і солдата вдасться перетягнути на бік Австрії лише шляхом передачі панської землі [4, с. 510–511].

Плани створення незалежної України були розроблені митрополитом УГКЦ А. Шептицьким. У своєму листі від 15 серпня 1915 р. до Е. Урбаса він подав свій найреальніший план щодо утворення самостійної держави, здійснення якого передбачалося у трьох напрямках: по-перше, організація мілітарної акції; по-друге, реформа соціально-правової сфери; по-третє, справа організації Церкви. Все це передбачалося здійснювати на українських територіях, відібраних від Росії. Проектована повоєнна Українська незалежна держава мала бути пов'язана персональною унією з Австрією. Згодом ця ідея набрала реальних рис з появою на політичному горизонті ерцгерцога Вільгельма Габсбурга (Василя Вишиваного) [4, с. 510].

Після берлінських переговорів 15 квітня 1915 р. лідери галицько-буковинського проводу К. Левицький і М. Василько зустрілися з головнокомандувачем ерцгерцогом Фрідріхом і спадкоємцем престолу ерцгерцогом Карлом у Ставці австро-угорської армії в Тешині. Ці переговори, на відміну від берлінських запевнень, не дали жодних гарантій стосовно реалізації вимог українців. Однак, було висловлено підтримку створення зі Східної Галичини і Буковини «одного краю з українською адміністрацією» [4, с. 516].

Висновки. Таким чином, у ході Першої світової війни українські політики Галичини прагнули вирішити «українське питання» шляхом утворення незалежної Української держави. Поширення наприкінці війни ідей щодо прав малих народів на власну державність та поразка Центральних країн дозволила українцям реалізувати плани створення незалежної держави в інший спосіб.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бернадський Б. До питання про місце Правобережної України у планах ворогуючих сторін напередодні Першої світової війни. *Вісник Київського міжнародного університету*. 2007. Вип. С. 132–146.
2. Венгерська В. О. «Українське питання» напередодні та в умовах Першої світової війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. Вип. 3. С. 8–11.
3. Лозинський А. Ф. Україна в геополітичних планах Німеччини та Австро-Угорщини напередодні Першої світової війни. *Україна – Європа – Світ*. Серія: Історія, міжнародні відносини. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. Вип. 18. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123466789/3488> (дата звернення: 17.03.2023).
4. Патер І. Українське питання в антантському і австро-німецькому вимірах (серпень 1914–лютий 1917). URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/494-619Pater-R.pdf> (дата звернення: 19.03.2023).

ТИЛОВЕ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність обраної теми дослідження визначається драматизмом подій Першої світової війни, в яку були втягнуті більшість країн світу, необхідністю врахування її причин та величезних руйнівних наслідків з метою уникнення помилок в майбутньому. Досвід минулого є корисним для розуміння складної ситуації в якій опинилося населення воюючих країн.

Аналіз джерел та літератури. Вивчення досвіду виживання цивільного населення в умовах війни стало предметом дослідження низки сучасних науковців, зокрема М. Вітенко [2], О. Вільшанська [1], В. Дорнік [4], В. Молчанов [5] та ін.

Метою статті є дослідження повсякденного життя мирного населення та військового побуту українців Східної Галичини в роки Першої світової війни. На цій території відбувалися найбільші кровопролитні воєнні битви, населення потерпало від репресивної окупаційної політики, примусової евакуації.

Виклад основного матеріалу. Перша світова війна стала викликом для всього людства за своїм розмахом, кількістю учасників та масштабними наслідками практично у всіх сферах життєдіяльності. За словами Вольфрама Дорніка, в цей період армії стають важливою частиною суспільства, а цивільне життя в умовах воєнного стану зазнає суттєвих змін [4, с. 56–57].

З початком війни населення Росії одразу різко розділилося на мобілізованих до армії та цивільних. 16 липня 1914 р. було оголошено часткову мобілізацію, а 17 липня 1914 р. – загальну. Преса відзначала успішність мобілізації. Для молодих людей, переважно учнів і студентів, війна стала нагодою виявити героїзм, свої найкращі особисті якості, здобути славу, громадське визнання, а також позбутися нудьги. Сповнені романтичних настроїв, діти й підлітки тікали на фронт [1, с. 59].

Мобілізаційні заходи в Австро-Угорщині розпочалися 19 липня 1914 р. Низка міст Галичини, згідно з планами австро-угорського військового командування, розглядалася як мобілізаційні та евакуаційні пункти. Як правило, це були повітові центри: Бучач, Калуш, Коломия, Стрий, Станиславів, Тернопіль, Чортків та ін. У той час більшість польського та українського населення міст позитивно сприймало створення національних добровольчих батальйонів, охоче надавали їм матеріальну, грошову допомогу, поповнювали ряди добровольців [2, с. 220].

Перші військові невдачі Австро-Угорщини, величезні матеріальні та людські втрати, зростання податків, посилення інфляції, безробіття, нестача

продовольства, одягу, взуття, предметів першої необхідності болісно відобразилися на настроях і сподіваннях галицьких городян. Жорстокість війни породжувала масову паніку, шпигунство, пошук винних у повсякденних труднощах. Загалом, це суттєво погіршувало й без того складні міжнаціональні відносини. Ситуація впродовж 1914–1918 рр. постійно загострювалася, доповнювалася масовими переміщеннями населення, зростанням рівня злочинності, репресіями, стрімким занепадом економіки краю, збіднінням городян, поширенням серед них епідемій, соціальних та економічних проблем [2, с. 223].

Відомо також про те, що жінки на Галичині виходили на службу. Жіноча військова служба стала викликом для суспільства – війна сприймалася як суто чоловіча справа, тому суспільство неоднозначно ставилося до жінок-військових. Проте військову підготовку – навички стрільби чи орієнтування на місцевості – можна було здобути в освітньо-спортивних організаціях «Сокіл», «Січ» чи «Пласт», у яких часто брали участь молоді дівчата [3, с. 119].

З появою поранених піклування про них та влаштування лазаретів стає новим полем діяльності для цивільного населення, а також характерним проявом суспільного настрою. Багато хто зі світських дам зайнявся роботою безпосередньо в Червоному Хресті, а також шиттям білизни для поранених.

Жінки з незаможних родин, чий чоловіки були мобілізовані, змушені були, щоб утримувати родину, влаштовуватися на роботу. Вони також, але за плату, працюють у лазаретах, у майстернях для виготовлення білизни і теплих речей для солдатів. Міста організовували трудову допомогу для дружин запасних [1, с. 63].

Війна вимагала постійної мобілізації робітничого населення чоловічої статі, що неминуче призвело до зростання частки жіночої і дитячої праці. Особливо важке становище склалося на підприємствах видобувної промисловості [5, с. 95].

Уже у вересні–жовтні 1914 р. розпочалися реквізиції транспорту, коней, фуражу для потреб австро-угорських військ. Водночас внаслідок бойових дій перекривалися торгові шляхи, ускладнювалося постачання міст продовольством, товарами першої необхідності. Дороги і транспортні комунікації заповнювалися військовими обозами і утруднювали пересування цивільного населення.

Досить швидко перелік предметів, що підлягали реквізиції, поповнили одяг (білизна, шкарпетки, сорочки, теплі речі), взуття, «різного роду метали», металевий посуд. Для полегшення примусових вилучень військові адміністрації проводили загальний опис майна населення. Все, що городяни намагалися приховати від опису – підлягало конфіскації.

В економіці, що почала працювати на потреби війни, відбулися значні зміни, і вони, особливо з часом, досить відчутно позначилися на побутовому рівні. Цікаво, що в перші місяці війни ціни впали нижче рівня середніх цін попередніх років. Протягом війни ціни невпинно зростали. В умовах зростаючого дефіциту продуктів харчування державні органи та місцева влада

запроваджували заходи для його пом'якшення. Погіршилась також і якість продуктів харчування [1, с. 66].

Вже у 1915 р. соціальна напруга в містах краю загострилася. Майже у всіх галицьких містах відчувався дефіцит продовольства: чим більший населений пункт, тим більші проблеми із постачанням їжі. Критичною стала ситуація у містах, що перебували безпосередньо у зоні бойових дій. Як російська, так і австрійська адміністрації були змушені розпочати безкоштовну роздачу їжі для найменш захищених верств населення. Вона проводилася і у вуличних харчових осередках, і як практика продовольчих карток. Багато продовольчих товарів магазини продавали за фіксованими цінами з обмеженням товару для продажу в одні руки. Завдяки такій торгівлі процвітав чорний ринок. Загалом, упродовж 1914–1918 рр. ціни в крамницях на хліб, м'ясо, масло цукор зросли у 5–7 разів, а на чорному ринку навіть у 10 разів [2, с. 227].

Висновки. Отже, в Австро-Угорській, як і в Російській імперіях не стояло питання забезпечення і врахування інтересів та потреб населення приєднаних або завойованих земель, про тил керівництво думало в останню чергу.

На сучасному етапі, коли у розпалі Третя світова війна, як вважають окремі історики і політики, це війна з тероризмом, історія минулих воєн і воєнних конфліктів має розглядатися більше з тих позицій, щоб не було нових гарячих точок на планеті і щоб цінилося життя людини і життя цивілізації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вільшанська О. Л. Повсякденне життя населення України під час Першої світової війни. *Український історичний журнал*. 2004. № 4. С. 56–67.
2. Вітенко М. Д. Повсякденне життя міст Галичини під час Першої світової війни. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2015. Вип. 26. С. 219–228. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uks_2015_26_24 (дата звернення 19.03.2023).
3. Гнатевич Б. Українські січові стрільці (1914–1920). Монреаль: Вид-во Ігоря Федіва, 1955. 210 с.
4. Дорнік В. Україна між самовизначенням та окупацією: 1917–1921 рр. Київ: Ніка-Центр. 2015. 512 с.
5. Молчанов В. Б. Вплив Першої світової війни на життєвий рівень населення України. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.*: 36. наук. пр. 2014. Вип. 23. С. 92–102. URI: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/124643> (дата звернення 19.03.2023).

Кононець Нікіта

здобувач вищої освіти 31 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри історії України **Сичевський А. О.**)

БІЖЕНЦІ ТА ДЕПОРТАЦІЇ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Перша світова війна була однією з найбільш кривавих та руйнівних війн у світовій історії.

Вона призвела до знищення мільйонів життів, а також до масової депортації та біженства людей з різних країн. Багато національних меншин, зокрема з території Східної Європи, стали жертвами депортацій та біженства. Депортації та біженство стали одним з найбільш трагічних наслідків Першої світової війни. Багато людей були примушені покинути свої домівки, залишивши все, що мали. Це призвело до великої кількості людських жертв та серйозних економічних і соціальних проблем для депортованих та біженців.

Тема біженців є надзвичайно актуальною в сучасному світі, оскільки мільйони людей змушені втікати зі своїх домівок через військові конфлікти, насильство та репресії. Усвідомлення історичного досвіду переселенців та біженців може допомогти сьогodнішньому світові краще зрозуміти та вирішувати проблеми, пов'язані з переселенням населення.

Аналіз джерел та літератури. Проблема біженців та депортацій в роки Першої світової війни є предметом дослідження багатьох істориків, соціологів, політологів. Зокрема, проблему біженців вивчала українська дослідниця Л. Жванко [1], серед іноземних дослідників проблему депортації вивчали М. Стіббе [5], Джошуа А. Санборн [4], А. Ватсон [2], Х. Джонс [3].

Метою статті є висвітлення теми біженців і депортацій в роки Першої світової війни з фокусом на українських біженцях та їхньому досвіді, а також виявлення причин та наслідків цих подій і їх значення для сучасного світу.

Виклад основного матеріалу. Одна з причин виникнення проблеми біженців та депортацій під час Першої світової війни – це політичні конфлікти та військові дії. Держави вели активну політику депортацій та переміщень населення з метою забезпечення власної безпеки та життєвих потреб військових [3, с. 20]. За результатами наукових досліджень, біженці та депортовані під час Першої світової війни стали жертвами бідності, хвороб та голоду. Багато з них не мали доступу до необхідної медичної допомоги, харчів та притулку, що ще більше погіршувало їхнє становище [1, с. 150].

Одним із наслідків війни був значний потік біженців та депортованих осіб. Біженці та переселенці стали частиною життя під час Першої світової війни, особливо в тих країнах, де були проведені активні бойові дії. Багато людей вимушені були залишити свої домівки через зруйновані будівлі, брак їжі та інші проблеми, що виникли через війну. Значна частина біженців була примусово переміщена в межах своїх країн, в інших випадках їх пересилали до інших країн. Наприклад, у Франції та Бельгії було евакуйовано близько 10 млн людей, а у Сербії більше 700 тис. [5, с. 10]. Депортації були ще одним наслідком війни, коли люди примусово переселялися з однієї країни в іншу. Це стосувалося не тільки цивільних жителів, але й військовополонених. Більшість з депортованих осіб були жителями країн, які входили до складу центральних держав – Німеччини, Австро-Угорщини та Османської імперії.

Росія також депортувала багато національних меншин, які вважалися потенційно небезпечними для державної безпеки. Одним з найбільш відомих прикладів депортацій були масові виселення вірмен з території Османської імперії. Більше мільйона вірмен було депортовано в далекі райони Сирії та Месопотамії, де багато з них померли через голод, холод та хвороби [5, с. 14].

Ці дії сталися у період 1915–1917 рр. та були визнані багатьма країнами світу, включаючи Сполучені Штати, Францію та Велику Британію, як геноцид. У багатьох інших країнах також відбувалися депортації та переселення, особливо в тих, що були під контролем центральних держав. Наприклад, багато поляків, які проживали на західній території Російської імперії, були депортовані до глибинки Росії під час війни. Також були депортовані білоруси, українці та жителі Балканського регіону. Загалом, біженці та депортовані особи стали складовою частиною наслідків Першої світової війни. Більшість з них переживали значні труднощі, що привело до тисяч смертей.

Однією з найбільших груп біженців у період Першої світової війни були біженці з Бельгії. У серпні 1914 р. Німеччина оголосила війну Бельгії та захопила більшу частину країни. Багато місцевого населення було вимушене залишити свої домівки та перебратися до Нідерландів, Великої Британії та Франції. Більшість біженців з Бельгії були жінки, діти та літні люди, які не могли воювати. Іншою групою біженців у період Першої світової війни були громадяни країн Центральної та Східної Європи. Після того, як Центральні та Східноєвропейські країни вступили до війни на боці Німеччини та Австро-Угорщини, багато людей з цих країн були вимушені залишити свої домівки та шукати притулок в інших країнах. Більшість з них були етнічними меншинами, які були переслідувані у своїх рідних країнах.

Ще однією групою біженців були військові дезертири. Більшість з них були зі складу армій Центральних та Східноєвропейських країн, які були змушені здатися в полон в результаті поразок на фронті. Також багато з військовополонених були депортовані в інші країни для праці в примусових умовах. Велика кількість військовополонених також втекли з полону та стали біженцями, шукаючи притулку в інших країнах.

Загалом, Перша світова війна призвела до масштабних переміщень населення та спричинила значні людські страждання. Перша світова війна суттєво загострила міграційну проблему в Російській імперії. Багато людей змушені були залишити свої домівки через військові дії, депортації, голод та епідемії. Також війна призвела до масової міграції робочої сили зі східних територій до центральних і західних регіонів Росії, що створювало нові соціальні та економічні проблеми [4, с. 18]. Біженці та втікачі стали жертвами військових дій, політичного переслідування та репресій. Багато з них були позбавлені своєї майнової та соціальної позиції та змушені починати життя спочатку в іншому місці. Сьогодні біженців та переміщених осіб є мільйони по всьому світу і це становить величезну глобальну проблему. Співпраця між країнами та громадськими організаціями, що допомагають біженцям, є важливою для забезпечення їхнього захисту та допомоги у процесі адаптації до нового середовища. Також варто звернути увагу саме на українців, що були змушені покинути власні домівки через бойові дії. Під час Першої світової війни Україна пережила складні часи, пов'язані з масштабними переміщеннями населення та людськими стражданнями. Багато українців, які жили на території бойових дій, були змушені залишати свої домівки та шукати притулку в інших регіонах України та за її межами.

Особливо складними були умови для українців, які жили на західних землях, які перебували під окупацією австро-угорської або німецької армії. Багато з них були змушені втікати зі своїх домівок через насильство та репресії, які здійснювалися окупаційними військами. Також були випадки масових депортацій українців з польських земель, які були включені до складу Російської імперії.

Під час Першої світової війни російська армія здійснювала масові депортації населення зі східних регіонів й урбанів, які знаходилися під контролем ворога або звинувачувалися в співпраці з ним. Зокрема, у 1915 р. відбулася велика депортація зі Львова, у результаті якої було виселено близько 20 тис. мешканців міста. Також російські війська депортували населення з Прикарпаття, Закарпаття, Волині та інших регіонів. Депортовані змушені були залишити свої домівки, майно та переселитися на територію Російської імперії. Умови депортацій були надзвичайно важкими, зокрема, бракувало достатньої кількості їжі та житла для переселенців. Ці депортації стали однією з найбільших гуманітарних катастроф Першої світової війни [2, с. 36].

Українські біженці шукали притулок в інших регіонах України, а також в Росії, Канаді, США та інших країнах [1, с. 165]. Загалом, більшість з них були людьми зі зниженим соціальним статусом, які втратили свої майнові та соціальні позиції в результаті військових дій та переміщень. Українські біженці та переміщені особи стали жертвами військових дій, репресій та політичного переслідування. Багато з них зазнали важких життєвих обставин та втратили членів родини та близьких друзів [1, с. 135]. Ці події стали причиною для багатьох конфліктів та війн у подальшому. До сьогодні багато країн стикається з проблемами біженців та переселенців, що є нагадуванням про трагічні події Першої світової війни.

Висновки. В ході дослідження, було встановлено, що біженство та депортації в роки Першої світової війни мали значний вплив на життя людей того часу та наступні покоління. Біженці стали жертвами військових конфліктів, насильства та репресій, що примушувало їх залишати свої домівки та шукати притулку в інших країнах. Сьогоднішній світ також стикається зі схожими проблемами та викликами, тому вивчення історичного досвіду може допомогти знайти рішення для проблем, пов'язаних з переселенням населення та забезпеченням прав і потреб.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Жванко Л. М. Біженство Першої світової війни в Україні: Документи і матеріали (1914–1918 pp.): монографія. Харків: ХНАМГ, 2010. 360 с.
2. Alexander Watson. «Unheard-of Brutality»: Russian Atrocities against Civilians in East Prussia, 1914–1915. *The Journal of Modern History*. 2014. Vol. 86, No. 4. Pp. 780-825.
3. Heather Jones. Violent Transgression and the First World War. *Studies: An Irish Quarterly Review*. 2015. Vol. 104, No. 414. Pp.124–143.
4. Joshua A. Sanborn Unsettling the Empire: Violent Migrations and Social Disaster in Russia during World War I. *The Journal of Modern History*. 2005. Vol. 77, No. 2. Pp. 290-324.
5. Matthew Stibbe. Enemy Aliens, Deportees, Refugees: Internment Practices in the Habsburg Empire, 1914–1918. *Journal of Modern European History*. 2014. Vol. 12, No. 4. Pp. 479–499.

РОЗДІЛ 2

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

Ширмазанян Софія

здобувачка вищої освіти 31 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: д-р іст. наук,
професорка, завідувачка кафедрою історії України **Венгерська В. О.**)

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Постать Михайла Сергійовича Грушевського займає чільне місце в українському національному пантеоні. Його вклад в нашу історію є неоцінним, адже М. Грушевський вперше створив національний наратив, який виокремлював українську історію від російської. Більше того, він не лише писав історію, а й творив її, відігравши важливу роль в українському державотворенні та проголошенні УЦР і її подальшої діяльності.

Аналогічність подій української революції і сьогодення для історика є очевидною. Актуальність історичних розвідок у цьому напрямку зумовлена тим, що саме розуміння тогочасних тенденцій становлення та розвитку української держави періоду революції 1917–1921 рр. може допомогти зрозуміти процеси, які відбуваються на сучасному етапі.

Аналіз джерел та літератури. В Україні сформувалася досить стійка історична традиція вшанування М. С. Грушевського. Розробкою проблеми займалися такі науковці, як М. Вегеш [1], В. Верстюк [3; 2], Л. Горват [1], І. Гойдало [5], В. Гоцуляк [6], Р. Пиріг [7], Ф. Проданюк [9] та ін.

Варто відзначити, що в радянській історіографії персону М. Грушевського не досліджувалася, це було своєрідне табу, тому до початку 1980–1991 рр. значною мірою вивченням цієї постаті займались діаспорні історики. Серед таких можемо виділити О. Пріцака [8] та Л. Винара [4], основоположника грушевськознавства.

Метою статті є висвітлення аспектів суспільно-політичної діяльності М. Грушевського в роки української революції, аналіз його впливу на становлення української держави та його внеску в державотворчі процеси.

Виклад основного матеріалу. Ідея створення українського законодавчого органу, члени якого могли б очолити національний рух, виникла на початку березня 1917 р. у колах української київської інтелігенції. Таким органом стала Українська Центральна Рада. Її було створено як представницький орган задля демонстрації домагань територіальної автономії України з її власною мовою [3].

Головою Центральної Ради і став М. Грушевський, який за своїми політичними поглядами був прихильником концепції державності українського народу, яка, у відповідності з його персональним підходом сягала часів Київської Русі (Русі-України). Це було, як пишуть історики М. Вегеш та Л. Горват, його кредо [1, с. 10].

Протягом перших двох місяців революції, голова Центральної ради сформулював її програму та стратегічні цілі, що було викладено в газеті «Нова Рада». Тоді він був прихильником національно-територіальної автономії України у складі федеративної Росії.

Проданюк Ф. аналізує підходи М. Грушевського до питань державного та національного будівництва. Звертає увагу на окреслення ним меж автономних українських земель, вимагаючи створити одну область та одну національну територію, що мала б складатися з десяти губерній, а саме: Волинської, Херсонської, Таврійської, Кубанської, Київської, Чернігівської, Харківської, Катеринославської, Полтавської та Подільської. Також було окреслено і політико-правові аспекти. Грушевський міркував, що українська держава мала ґрунтуватися на широких демократичних засадах громадського самоврядування «знизу, від земських одиниць до верху – українського сейму». Вона мала б сама вирішувати будь які свої справи, чи то економічні, чи то культурні, чи то військові або політичні. Проте, щодо зовнішньої політики, він тримав орієнтацію на Російську державу. Михайло Сергійович був переконаний, що Україна і Росія повинні були мати лише федеративний зв'язок, про що і писав в брошурі «Якої ми хочемо автономії і федерації» [9, с. 167].

Проте, з плином часу, Центральна Рада на чолі з Грушевським пережила декілька метаморфоз і перейшла від гасел автономії до проголошення Української Народної Республіки [10, с. 249] за доволі короткий термін. Це було зумовлено, по-перше, вибухом українського національного руху, що дозволило Центральній Раді заручитися широкою підтримкою, а по-друге, феноменом самого М. Грушевського, що зміг завдяки своїм умінням вивести УЦР на керівні позиції, та певний час навіть утримувати її там [2, с. 71].

Певною мірою поворотним моментом в історії УЦР стало повернення Грушевського до Києва, де він на засіданні ради вперше і обґрунтував стратегічні завдання, реорганізацію складу Ради та перетворення її на політичну організацію [3]. Михайло Сергійович чудово розумів важливість домінування авторитету Центральної Ради як потужного державного механізму, що дало свої плоди. Завдяки активізації діяльності ради протягом першого ж місяця, під егідою Грушевського, почала відроджуватися україномовна преса.

Саме завдяки революції М. Грушевський зміг реалізувати свою концепцію державності на практиці, тому на даному етапі автономія у складі федеративної Росії його цілком задовольняла. Після велелюдної маніфестації 19.03.1917 р. на підтримку Української революції, М. Грушевський проаналізував політико-правову ситуацію, що склалася після падіння російського самодержавства. У своїй програмній статті «Велика хвиля», він почав закликати активістів виборювати свої права та інтереси, а також відкрито боротися та активізуватися усі українські сили [5, с. 15].

Проголошення I Універсалу стало також своєрідною рубіжною подією, що ознаменувала перший важливий крок до реконструкції української державності, що викликав новий революційний підйом після повалення царизму, який М. Грушевський оцінював як «новий поріг у нашому житті» [2, с. 157].

Варто відзначити, що поступова еволюція поглядів щодо державотворення прослідковується в кожному з Універсалів. Відтак, ми можемо простежити, як погляди верхівки, а зокрема М. Грушевського, змінюються від проголошення автономії у I та II Універсалах до проголошення УНР та Незалежності її у III та IV.

III Універсал свідчив про перехід на якісно новий рівень, де УЦР ставала законодавчим органом УНР, хоч і певною мірою, подання цього документу продовжувало автономістську політику, проте його прийняття свідчило про переосмислення, зокрема Михайлом Сергійовичем курсу автономії на федеративних засадах.

З появою IV Універсалу концепція автономізму відходить у небуття, поступаючись ідеям суверенної Української держави. Доба Центральної ради показує закономірність розвитку автономістських і федералістичних поглядів М. Грушевського та його світогляду, формування української державної ідеї. Його державотворчі погляди є віддзеркаленням світогляду, сформованого на ґрунті українського та російського менталітету, а також основних тогочасних суспільних тенденцій [5, с. 18].

Він розробив народницький і державно-національний напрям становлення української державності та далі розвинув національну ідею, що є безумовно великим здобутком. На його думку, українська національна ідея полягала в тому, щоб українці змогли вийти на цивілізований шлях розвитку та націотворення. Як пише Ф. Проданюк, у чисельних його наукових працях закладено теоретичну базу української ідеї, досліджено історичний шлях нашого народу та етнічні кордони нашої держави, а також перспективи державотворення [9, с. 171].

Висновки. Таким чином, постать М. Грушевського в контексті національного державотворення є вкрай важливою, адже він був одним із тих, хто просував ідею української державності, його суспільно-політична діяльність була спрямована на розвиток концепції державності та становлення України як самостійної держави, пройшовши через еволюцію поглядів від національно-територіальної автономії до самостійності. Без сумніву, його постать повинна залишитися в пам'яті нащадків не тільки як видатного вченого та історика, автора численних праць, а і як видатного політика часів Української революції 1917–1921 рр.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вереш М., Горват Л. Михайло Грушевський: деякі аспекти наукової і політичної діяльності; відповід. за випуск: М. В. Олашин. Ужгород: ТОВ «Колір прінт», 1998. 38 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/31968> (дата звернення: 11.03.2023).
2. Верстюк В. Українська Центральна Рада. Навч. посібник. Київ, 1995. 344 с.; Верстюк В. Українська революція: доба Центральної Ради. *Український історичний журнал* (далі – *УІЖ*). 1995. № 2. С. 65–79; Верстюк В. М. С. Грушевський у перший період діяльності

Центральної Ради. *УІЖ*. 1996. № 5. С. 44–62; Верстюк В. Михайло Грушевський: політична публіцистика 1917 року. *УІЖ*. 2002. №1–4. С. 280–289. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0014903> (дата звернення: 12.03.2023).

3. Верстюк В. Українська Центральна Рада (УЦР). Енциклопедія історії України: Україна–Українці. Кн. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Інститут історії України. НАН України. Київ: В-во «Наукова думка», 2019. 842 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainska_Tsentralna (дата звернення: 10.03.2023).

4. Винар Л. Михайло Грушевський: історик і будівничий нації (статті і матеріали). Київ, 1995. 304 с.

5. Гойдало І. Політико-правові погляди М. Грушевського як основа державотворчої діяльності Української Центральної Ради. *Право і суспільство*. 2015. С. 13–18. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/6_2_2015/part_3/5.pdf (дата звернення: 13.03.2023).

6. Гоцуляк В. М. С. Грушевський – ключова постать української історії. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Барська земля Поділля: європейська спадщина та перспективи сталого розвитку»*. 2016. С. 142–146. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/860/1/barska.pdf> (дата звернення: 19.03.2023).

7. Пиріг Р. Михайло Грушевський: суспільне усвідомлення історичної постаті. *УІЖ* 2016. № 4. С. 4–10. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/130066> (дата звернення: 14.03.2023).

8. Прицак О. Історіософія Михайла Грушевського. Київ – Кембридж, 1991. URL: <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur11003.htm> (дата звернення: 19.03.2023).

9. Проданюк Ф. Михайло Грушевський про національно-державне будівництво Центральної Ради та формування системи народоправства й демократії в УНР. *Український парламентаризм: проблеми історії та сучасної політичної практики (до 145-річчя від дня народження Михайла Грушевського)*. Київ: Український інститут національної пам'яті, 2012. С. 162–173. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/5022/1/20170222_104.pdf (дата звернення: 15.03.2023).

10. Сюсюк Д. Державотворча діяльність Михайла Грушевського (березень 1917 – квітень 1918). *Українське державотворення: історичний аспект: матеріали Всеукр. наук. конф.*, Харків, 28 трав. 2021 р. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2021. С. 248–252. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/7907> (дата звернення: 16.03.2023).

Слободянюк Сергій

здобувач вищої освіти 11 групи другого (магістерського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: д-р іст. наук,
професорка, завідувачка кафедрою історії України **Венгерська В. О.**)

«БЕССАРАБСЬКЕ ПИТАННЯ» В ФОРМУВАННІ ДЕРЖАВНИХ КОДОНІВ УКРАЇНИ В ПЕРІОД 1917–1918 РР.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Важливим аспектом зовнішньої політики та міжнародно-правової діяльності у добу національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. є встановлення кордонів як невід'ємної складової державності. Однією зі складових даного питання є встановлення кордонів України з Румунією в так званому «бессарабському питанні». Актуальність роботи зумовлюється непростим характером

українсько-румунського діалогу в наші дні, спробами сторін в ході вирішення суперечливих питань звертатися до минулого двосторонніх відносин, в тому числі й досліджуваного часу.

Аналіз джерел та літератури. Проблема історико-правового аналізу політики Української Народної Республіки (УНР) та Гетьманату П. Скоропадського щодо Бессарабії відображена в працях вітчизняних дослідників В. Боєчко [1], О. Бойко [2], В. Сергійчука [3], Д. Дорошенка [4].

Метою роботи є висвітлення основних аспектів політики Української Центральної ради та Української Держави гетьмана П. Скоропадського стосовно Бессарабії при визначенні державних кордонів України в період 1917–1918 рр.

Виклад основного матеріалу. Бессарабська губернія відрізнялася зосередженням великої кількості різних етносів на своїй території. Тим не менш, згідно з переписом населення 1897 р. друге місце в частині населення губернії становили українці – 19,6 %. За даними 1910 р. українці складали 79 % населення у Хотинському повіті, 36,5 % у південних повітах – Аккерманському та Ізмаїльському. Тому з початком Української революції в Бессарабській губернії поширився українській національний рух, утворилися українські громадські організації, школи, «Просвіти». Представники від Бессарабської губернії входили до складу Центральної Ради. Українське населення на територіях, де воно складало більшість, виступало за приєднання до УНР. 10 січня 1918 р. Селянський з'їзд Аккерманського повіту постановив: «Приєднати Аккерманський повіт до України як автономної частини Російської республіки, одержавши гарантію персональної автономії дрібних національностей і закріплення завойованих революцією основ, за обов'язкової соціалізації землі» [3, с. 307].

Але, не зважаючи на важливість Бессарабії як території, де проживала значна кількість етнічних українців та мала активні економічно-політичні зв'язки з іншими територіями УНР, відбувається відмова від претензій на ці землі. В листопаді 1917 р. в III Універсалі, разом з проголошенням УНР, не згадувалися території Бессарабської губернії [5]. Основною причиною такого підходу було бачення членами Центральної Ради майбутнього країни як української автономії у складі демократичної федеративної Росії. А оскільки про державну самостійність не йшлося взагалі, тому восени 1917 р. і геополітичні проблеми залишилися поза увагою.

У той же час, в листопаді 1917 р., в Бессарабії була утворена національна представницька організація «Сфатул Церій» (Рада країни), яка 15 грудня проголосила про утворення Молдавської Народної Республіки (МНР). Центральна Рада вітала утворення МНР, сторони встановили союзницькі стосунки, вирішивши відкласти розв'язання взаємних територіальних претензій до Всеросійських Установчих зборів [2]. Тому у Брестських угодах від 9 лютого 1918 р. Бессарабія не була зазначена як сфера українських інтересів. Хоча член делегації УНР на мирних переговорах у Брест-Литовську М. Любинський згадував, що українська сторона пропонувала включити до договору питання про Бессарабію, але їй рекомендували самостійно залагодити

його шляхом угод з Румунією [4]. Це був прорахунок недосвідчених українських дипломатів.

Союзницькі відносини українців з новоутвореною МНР тривали недовго. Після проголошення більшовиками радянської влади в Бессарабії «Сфатул Церій» запросив на допомогу румунські війська, які протягом січня-лютого 1918 р. окупували всю її територію. 9 квітня «Сфатул Церій» ухвалив постанову про «умовну злуку» – приєднання Бессарабії до Румунії на правах автономної провінції. Національні меншості, в тому числі і представники українців, на знак протесту зробили заяву, що такі питання може вирішувати лише референдум [9].

Центральна Рада не втрачала надії перегляду бессарабського питання, зокрема розподілу земель Бессарабії між УНР і Румунією за етнографічною ознакою. За дорученням Центральної ради Рада народних міністрів звернулася до Румунії та держав Четверного союзу з протестом проти утисків і насильств, яких зазнає населення Бессарабії. 3 березня 1918 р. голова Ради Народних Міністрів УНР В. Голубович надіслав ноту протесту урядам Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії та Румунії в якій зазначалось: «Українське Правительство вважає, що всяка зміна бувшої румуно-російської границі, особливо в її північній та полудневій частинах, глибоко порушує політичні та економічні інтереси УНР...» [2, с. 37].

Мала Рада 12 квітня ухвалила не визнавати рішення «Сфатул Церій». В «Заяві румунському урядові» засуджувалась анексія Бессарабії, а рішення «Сфатул церій» про приєднання всього краю до королівства кваліфікувалося як неправомірне.

Уряд П. Скоропадського, що прийшов до влади в кінці квітня 1918 р., зайняв жорстку позицію з питань анексії Бессарабії Румунією. Особливо принциповою було позиція міністра закордонних справ Д. Дорошенка, який вважав, що потрібно настоювати на приналежності цих земель до Української Держави, адже цього бажає більшість населення Бессарабії.

«Бессарабське питання» обговорювалося і на мирних перемовинах між РСФРР та Українською Державою, які розпочалися 23 травня 1918 р. Експерт української політичної комісії Дмитро Донцов підготував аналітичну записку «О границях Української Держави під взглядом політичним», де визначалися принципи Української держави у відносинах з новопосталими державами. У визначенні кордонів насамперед мала бути врахована державницька позиція: «... На першій плані при розв'язанні всіх граничних справ має стояти інтерес української держави» [8, с. 257].

Дмитро Донцов докладно аналізує правовий статус Бессарабії та характер її стосунків з молодого Українською Державою. На його думку, з національних окраїн, на які поширювалася колись суверенність Російської імперії, Бессарабія вже була звільнена правовим шляхом, і Росія від своїх суверенних прав на цю територію, хоч і мовчазно, але зріклася. Окрім того, Бессарабія, як і Дон, і Кубань – була окремою адміністративною одиницею, цілісною територією, яка зберіглася у тих самих межах, які були ще перед розпадом Росії [8]. Визначивши правовий статус територій, що межують з Україною, Донцов і

далі обґрунтовує можливість вимагати реституції, тобто поновлення порушених майнових прав, і відділення від Молдавської республіки Ізмаїльського, Хотинського та Аккерманського повітів, населених українцями. Окрім мотивів етнографічно-стратегічного характеру, така корекція кордонів поліпшила б геополітичні незручності, пов'язані із втратою Бессарабії, особливо використання Дунаю для Української Держави. Такими були ключові претензії щодо кордонів України в Бессарабії.

Спеціально створена комісія під головуванням С. Шелухіна визначила кордони України, враховуючи етнографічні принципи «В Бессарабії розмежування українців і молдаван мало відбутися по лінії від Новоселиці, Хотинського повіту по старій межі з Румунією, включаючи весь Хотинський повіт, далі по Дністру до Бендер, звідти до меж Аккерманського повіту, який з Ізмаїльським повітом належав Україні» [3, с. 310].

Всі українські спроби досягти дипломатичної згоди перегляду бессарабського питання зазнали невдачі. Тому уряд гетьмана П. Скоропадського перейшов до економічних санкцій. Румунії була оголошена «митна війна»: 11 травня 1918 р. гетьманський уряд видав наказ «Про заборону вивозу товарів до Румунії та Бессарабії». 25 червня 1918 р. уряд повторно розглянув це питання і залишив свою митну політику без змін. На території України було припинено діяльність румунських приватних фірм, що займалися закупкою сировини та продовольства [2]. Санкції швидко спонукали румунський уряд шукати компроміси, і вже наприкінці літа 1918 р. до Києва приїхала румунська місія, яка обговорила з представниками гетьманату питання про кордони між Українською Державою та Румунією.

Рада Міністрів всіляко намагалася зберегти українські адміністративні структури (транспортні, поштово-телеграфні, судові, освітні та ін.), що деякий час діяли в Бессарабії за румунської влади. За її рішенням службовці, якщо вони не переходили на службу до відповідних румунських органів, до осені 1918 р. фінансувалися за рахунок українських міністерств [2].

Листопадова революція в Німеччині та повстання в Україні спричинили падіння гетьманського уряду. Позиції Румунії посилювалися її зв'язками з Антантою. Користуючись її підтримкою, Румунія восени 1918 р. анексувала Бессарабію.

Висновки. Таким чином, у переговорах з сусідніми країнами та державними утвореннями, що виникли внаслідок розпаду Російської імперії, «бессарабське питання» займало центральне місце. Але невизначеність політики Української держави, яка через внутрішні та зовнішні чинники не скористалася політичною ситуацією на свою користь, визначила включення Бессарабії до Румунського королівства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Боєчко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. Київ: Основи, 1994. 168 с.
2. Бойко О. Формування території Української незалежної держави в часи української революції (1917–1921 рр.). Київ: Ін-т історії України НАН України, 2007. 62 с.

3. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. Київ: ПП Сергійчук М. І., 2008. 560 с.
4. Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923 рр.: документально-наукове видання. В 2-х т. Т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 року / Упор. К. Ю. Галушко. Київ: Темпора, 2002. 352 с.
4. (ІІІ) Універсал Української Центральної Ради. *Офіційна сторінка Верховної Ради України*. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-3.html> (дата звернення: 27.09.2022).
5. Українська Центральна Рада: документи і матеріали. У 2-х т. Т. 2 (10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р.) / Упоряд.: В. Ф. Верстюк (керівник) та ін. Київ: Наукова Думка, 1997. 424 с.
6. Бессарабия на перекрестке европейской дипломатии. Документы и материалы. Москва: ИНДРИК, 1996. 380 с.
7. Бойко О. Як Дмитро Донцов інтерпретував «кримське питання» в 1918 р? *Крим: шлях крізь віки. Історія у запитаннях і відповідях* [відп. ред. В. А. Смолій: упорядн. Г. В. Боряк]. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2014. 456 с.
8. Велков А. Бессарабія в планах протидіючих сторін під час Першої світової війни. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2051> (дата звернення: 27.09.2022).

Барановський Владислав

здобувач вищої освіти 12 групи другого (магістерського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: д-р іст. наук,
доцентка, професорка кафедри історії України **Білобровець О. М.**)

ВІЙСЬКОВО-ДЕРЖАВНЕ БУДІВНИЦТВО В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ В РОКИ ГЕТЬМАНАТУ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Військово-державне будівництво є важливою складовою утвердження незалежності держави та її національної безпеки, особливо в час політичної кризи та загострення геополітичної ситуації у світі. Створення сучасної, надійної, ефективної армії в Україні є важливим та актуальним завданням сьогодення, зважаючи на агресію Росії, воєнні дії на Сході України, необхідність збереження незалежності держави та цілісності її території.

Аналіз джерел та літератури. Тема військового будівництва періоду Гетьманату частково представлена в українській історіографії. Серед найпомітніших дослідників проблеми варто виокремити К. Галушка [7], Н. Барановську [1], В. Горака [4] та ін.

Мета нашого дослідження – на підставі документальних джерел розкрити підходи до вирішення військового питання та особливості формування армії в період Гетьманату Павла Скоропадського.

Виклад основного матеріалу. Події кінця квітня 1918 р. докорінно змінили державний лад на території України. Внаслідок безкровного перевороту новим лідером став обраний гетьманом генерал Павло Скоропадський. Він був кадровим військовим, саме тому не мав певних ілюзій щодо міліційного ополчення, а майже одразу розпочав формування

армії. Не обійшлося й без дорікань німців, які говорили щось на кшталт: «Для чого вам армія? Оскільки ми перебуваємо тут, вам нічого не загрожує». Німці пропонували створити гетьманові загін у дві тисячі людей для підтримки порядку в Києві та для особистої охорони П. Скоропадського [7].

Якщо звернутися до спогадів самого гетьмана, то він пише, що військового міністра на той час позитивно замінити було ніким. Існували тільки відносно слабкі кадри. Але П. Скоропадський згадав про генерала Лігнау, який вирізнявся з-поміж інших воєначальників своїм розумом та професіоналізмом. На пропозицію гетьмана стати військовим міністром генерал неодмінно погодився [6, с. 162]. Безумовно позитивним зрушенням було те, що розпочалося формування армії. Але вся проблема полягала в тому, що Гетьманат фактично залежав від німців. У другій половині 1918 р. почала проявлятися тенденція до програшу Центральних держав, що для України було фатально, з огляду на те, що гетьманський уряд пов'язував своє існування з німцями [3].

Стало зрозумілим, що й держави Антанти не будуть зацікавлені в підтримці Гетьманату. Сумнівів гетьману додавали факти, що демонстрували незацікавленість німців у створенні українського війська. Тому П. Скоропадський вирішив брати важелі правління у власні руки і наказав провести набір серед хліборобів та сформувати Сердюцьку дивізію, начальником якої призначив колишнього командира дивізії, видатного військового генерала Клименка. На перший час чисельність повинна була складати 5000 чоловік. Німецьке «оберкомандо» після ведення переговорів не було проти, щоб уряд П. Скоропадського реалізував програму Центральної Ради. Вона полягала у формуванні 8 корпусів, командний склад яких вже був на половину набраний. Від загальної кількості населення України призивалося всього 0,05 %. В порівнянні з арміями інших країн Європи таке військо було мізерним. Разом з тим, 8 корпусів при правильній розробці системи мобілізації могли дати Україні серйозну на той час армію. Постало питання формування якісного офіцерського складу [6, с. 179].

Так, законом про облік і призов офіцерів, унтер-офіцерів та юнкерів колишньої російської армії, які перебували в Українській Державі від 20 жовтня 1918 р. визначалося, що усі наявні в межах Української Держави офіцери та унтер-офіцери колишньої Російської армії віком до 35 років повинні в семиденний строк з'явитися до місцевого військового начальника для зарахування на облік [5].

Для майбутньої армії необхідно було створити й відповідні школи. Таких закладів планувалося створити п'ять. Було розроблено відповідний план, а на посаду головного начальника військово-навчальної справи призначено генерала Юнакова [6, с. 180]. Окрім цього, кадровий потенціал армії мали готувати у створеній Державній академії, 9 юнацьких, 2 фельдшерських та залізничній школах, а підвищення кваліфікації мало здійснюватися у трьох інструкторських школах. У разі позитивного виконання наміченої програми загальна чисельність української армії на весну 1919 р. повинна була б сягнути 310.000 військових [7, с. 271].

Було створено також Головне управління Генерального штабу, у якому тимчасово виконувати обов'язки міністра військових справ і флоту доручалося полковнику Сливинському, який був ще за часів Центральної Ради [1].

З важливих документів того часу ми маємо також відручний лист гетьмана П. Скоропадського до міністра військових справ щодо організації українського козацтва [2]. Аналізуючи даний документ можна визначити, що П. Скоропадський прагнув, опираючись на стародавні традиції запорожців, відновити вільне козацтво. Військовому міністру було доручено негайно скласти козацьку раду по виробленню статуту для організації козацтва в Україні. В документі наголошується на тому, що новостворені організації повинні принести користь у будівництві Української Держави та армії.

Висновки. Таким чином, політика створення регулярної, дієздатної армії на основі загальної мобілізації населення в добу Української Держави змінила підходи у вирішенні військового питання соціалістами Центральної Ради. Складна внутрішня та зовнішня ситуація, програш Центральних країн, на які спирався Гетьманат, у війні, не дозволили довести справу створення української армії до кінця та продемонструвати її ефективність.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Барановська Н. М. Підвалини військової політики гетьмана Павла Скоропадського. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2014. № 784 : Держава та армія. С. 90–97. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Baranovska_Nataliia/Pidvaly. (дата звернення 12.03.2023).
2. Відручний лист гетьмана П. Скоропадського до міністра військових справ щодо організації українського козацтва. *Українська Держава (квітень – грудень 1918 року)*. Документи і матеріали. У двох томах, трьох частинах. Т. 2 / Упоряд.: Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. 412 с.
3. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). Ф. 13. Спр. 376. Т. 13. URL: <https://avt.org.ua/viewDoc/1851> (дата звернення 10.03.2023).
4. Горак В. С. Гетьманський переворот 29 квітня 1918 р. в інтерпретації П. Скоропадського. *Український історичний журнал*. 2008. № 4. С. 110–122. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2008_4_110 (дата звернення 15.03.2023).
5. Закон про облік і призов офіцерів, унтер-офіцерів та юнкерів колишньої російської армії. *Українська Держава (квітень – грудень 1918 року)*. Документи і матеріали. У двох томах, трьох частинах. Т. 2 / Упоряд.: Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. 412 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Pyrih_Ruslan/Ukrainska_Derzhava_kviten_-_hruden_1918_roku_Dokumenty_i_materialy_U_dvokh_tomakh_T_2/ (дата звернення 14.03.2023).
6. Павло Скоропадський: Спогади (кінець 1917 – грудень 1918). Київ – Філадельфія, 1995. 493 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Skoropadskyi_Pavlo/Spohady/ (дата звернення 16.03.2023).
7. Поле битви – Україна. Від «володарів степу» до «кіборгів». Воєнна історія України від давнини до сьогодення / Упоряд. К. Галушко. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 352 с.

здобувачка вищої освіти 31 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: д-р іст. наук,
доцент, професор кафедри історії України **Стельникович С. В.**)

СИМОН ПЕТЛЮРА В УМОВАХ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Одним із найвизначніших вітчизняних державно-політичних та військових діячів початку ХХ ст. є С. Петлюра. За стійкість переконань, безкомпромісність його поважали як друзі, так і політичні опоненти. Із прихильниками та послідовниками С. Петлюри активно боролася шовіністична радянська/російська пропаганда, яка назвала їх «петлюрівцями». До того були «мазепинці», а вже згодом з'являться «бандерівці», «бульбівці» і т. д. С. Петлюра став одним із символів боротьби за державну незалежність України.

Аналіз джерел та літератури. Постать С. Петлюри та його діяльність досить детально вивчалася сучасними українськими істориками. Загалом, вони приходять до думки, що С. Петлюра був одним із найвизначніших українських державно-політичних та військових діячів періоду Української революції 1917–1921 рр. Серед представників сучасної української історіографії, зокрема, як приклад, постать С. Петлюри та його діяльність вивчали: П. Гай-Нижник [1], В. Гоцуляк [2], Р. Пиріг [4], В. Сергійчук [5] ті інші.

Метою пропонованої статті є дослідження діяльності С. Петлюри в умовах Гетьманату П. Скоропадського.

Виклад основного матеріалу. 1917 р. почалося становлення України як автономної, а згодом і незалежної держави. Спочатку цей процес очолювала Українська Центральна Рада. Слід зазначити, що більшість політиків на той час були соціалістами. І це, певною мірою, ускладнювало переговори із західними країнами. Зрештою, на початку 1918 р. УНР знайшла спільну мову з Німеччиною та Австро-Угорщиною. Таким чином, Україна стала союзником Центральних держав [0, с. 87]. Після підписання Берестейського договору на початку 1918 р. німецькі та австро-угорські війська увійшли на територію України і допомогли перемогти більшовиків. Однак уже згодом, у квітні 1918 р., відбувся державний переворот і до влади прийшов гетьман П. Скоропадський [0, с. 88].

29 квітня 1918 р. відбувся Всеукраїнський з'їзд хліборобів у Києві, на якому П. Скоропадського було проголошено новим гетьманом. Українська Центральна Рада була відсторонена від влади; було проголошено Українську Державу. Однак, за короткий час існування Української Держави гетьмана П. Скоропадського політична ситуація в країні змінилася від очікувань з помірною невизначеністю до явного розчарування як для українського народу, так і для противників українського самостійницького руху [0, с. 18].

С. Петлюра, який за доби Гетьманату після квітневого перевороту обіймав, здавалося б, скромну посаду голови Союзу українських земств, був не лише політичним опонентом гетьмана П. Скоропадського, а й його запеклим ідейним та світоглядним супротивником. Їхні відносини були надзвичайно складними, напруженими, часто конфронтаційними і навіть ворожими. Вони були зумовлені цілою низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників. Це – ідейно-політичні розбіжності, духовні відмінності, розбіжності у зовнішній орієнтації, особистісні конфлікти у боротьбі за владу і, найголовніше, розбіжності у баченні методів і моделей українського державотворення [0, с. 15].

Після перевороту 29 квітня 1918 р. С. Петлюра не сприйняв уряд гетьмана П. Скоропадського і вдався до протестів, а згодом і до збройної боротьби. Одразу після зміни влади С. Петлюра почав працювати над поваленням Гетьманату і розгорнув чітку мережу радикальної підпільної діяльності. Саме через інститут земств він просував свої ідеї серед дрібних і середніх селян, а також використовував своє становище для забезпечення постачання та фінансування [0, с. 24].

Державний апарат Гетьманату не встигав за вихором історичного моменту. Натомість, С. Петлюра продемонстрував такий ентузіазм, відданість справі та організаторські здібності, що навіть його запеклий опонент, начальник штабу гетьмана Б. Стеллецький почав його поважати, а згодом навіть висловив думку, що С. Петлюра «значно перевершив Скоропадського своїм організаторським талантом і можна лише щиро пошкодувати, що не він у той час був Гетьманом» [0, с. 24].

27 липня 1918 р. С. Петлюру разом з М. Поршем, Ю. Капканом та іншими заарештували за публікацію маніфесту з вимогою скасування поміщицького землеволодіння та повернення землі селянам. Останнього одразу ж звільнили, Винниченка допитували один день, а Петлюру утримували в Лук'янівській в'язниці близько чотирьох місяців. Він спокійно сприйняв арешт, заявивши, що очікував його задовго до того. Передбачаючи таку можливість, С. Петлюра заздалегідь сховав або знищив документи, що свідчили б проти нього. Урешті-решт, 12 листопада 1918 р. С. Петлюра був звільнений під «слово честі», що він не братиме участі у повстанні [0].

Однак, фактично, того ж дня С. Петлюра зустрівся з В. Винниченком, А. Макаренком та іншими. В. Винниченко повідомив С. Петлюру, що січовики вимагають визнати його командиром повстанців, і той негайно вирушив до Білої Церкви, щоб очолити збройне повстання проти гетьмана П. Скоропадського [0]. Уже 15 листопада 1918 р. С. Петлюра за своїм підписом як головний отаман військ УНР видав лист-Універсал до українського народу із закликом боротися за свободу України. Спалахнуло антигетьманське повстання, і 14 грудня 1918 р. Київ був атакований. Гетьмана було скинуто і Директорія увійшла до столиці [0].

Висновки. Державно-політична та військова діяльність С. Петлюра, яка розпочалася з початком Української революції, продовжилася і в період Гетьманату П. Скоропадського. Однак, у цей час С. Петлюра проявив себе як відкритий опозиціонер до нової влади, адже він та П. Скоропадський, по суті,

були непримиренними політичними та ідейними опонентами. Усі намагання гетьманської влади нейтралізувати С. Петлюру не увінчалися успіхом, і він став одним із тих, хто очолив виступ проти Гетьманату та призвів до утвердження на політичній арені Директорії УНР.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гай-Нижник П. П. Повалення Гетьманату П. Скоропадського: підготовка та здійснення (1918 р.). *Гілея*. 2011. № 47. С. 18–29.
2. Гоцуляк В. М. Процеси самоорганізації сучасного українського соціуму: ідеї С. В. Петлюри. *Гілея*. 2014. Вип. 90. С. 378–381.
3. Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. 2-ге вид. Київ: Генеза, 2000. 360 с.
4. Пиріг Р. Я. Симон Петлюра у сприйнятті Павла Скоропадського (за спогадами гетьмана). *Український історичний журнал*. 2009. № 3. С. 15–27.
5. Сергійчук В. І. Життя і діяльність Симона Петлюри, його боротьба за свободу й незалежність України, розбудову її державницьких інституцій. Київ, 2004. 443 с.

Гриньов Володимир

здобувач вищої освіти 12 групи другого (магістерського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри історії України **Ковальчук І. В.**)

ІСТОРІЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ПЕРШОГО ЗИМОВОГО ПОХОДУ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Перший зимовий похід є важливою подією Української революції 1917–1921 рр. і прикладом вдалого партизанського рейду тилами ворога. Одним із районів його проведення була частина сучасної Житомирщини.

Аналіз джерел та літератури. Доволі детальні огляди даної події були зроблені у спогадах М. Омелянович-Павленка [1], О. Вишнівський [1] описав загибель 3-ї дивізії, а в праці Ю. Тютюнника [5] описано його участь в цій операції. А. Долуд [2] зробив короткий огляд Першого зимового походу. О. Доценко – свідок і безпосередній учасник подій на основі численних документів того періоду в хронологічно-літописному порядку описав перебіг Першого зимового походу Армії УНР [3]. У праці сучасного автора, О. Шатайло [6] ця подія досліджена на основі новітніх методологічних підходів із залученням доступної джерельної бази.

Метою статті є узагальнено висвітлити перебіг Першого зимового походу та засвідчити його успішність і досягнення поставленої цілі.

Виклад основного матеріалу. В кінці 1919 р. УНР опинилася у складній військово-політичній ситуації. Станом на 28 листопада підконтрольні їй території обмежувалися трикутником Любар – Чорторія – Миропіль. Дещо згодом лише Любар залишався під контролем Дієвої армії УНР, яку надзвичайно ослабили епідемія тифу та заколоти окремих отаманів [4, с. 5–6].

На нараді, що проходила з 4 по 6 грудня було вирішено провести партизанський рейд тилами білогвардійських військ [4, с. 7].

Усю наявну на той час армію була поділена на чотири групи. Перша – Запорізька група була сформована на основі Запорізького корпусу, яку очолив Михайло Омелянович-Павленко. Другою стала Київська група, що складалася із 5-ї та 12-ї Селянських дивізій, полку Морської піхоти, частин Залізної дивізії та Корпусу Січових Стрільців під командуванням Юрка Тютюнника. Третю – Волинську групу сформували з 1-го збірного пішого полку, до складу якого входили й рештки Північної дивізії, 2-го збірного пішого полку з решток 2-ї дивізії, з 4-го полку Сірожупанників, 2-го кінного полку ім. Залізняка, кінного полку ім. Гетьмана Мазепи та Волинської гарматної бригади отамана Олександра Загородського. Остання, четверта група складалася з 3-ї Стрілецької дивізії та Спільної юнацької школи [2, с. 43]. Війська, що брали участь у Зимовому поході налічували приблизно 10.000 солдат та 12 гармат, але до 75 % від загальної кількості складали штаби частин, немуштрові частини, обози і транспорти хворих. Тобто загалом було близько 2000 бойового особового складу [3, с. 17].

Прорив лінії фронту відбувся у район розташування Галицької армії (перед цим вони перейшли на бік білогвардійців) в смузі Козятин – Вінниця – Хмільник, що й було успішно здійснено 7 грудня 1919 року [3, с. 18]. У самому кінці 1919 р. групи української армії розділилися. Київська група Ю. Тютюнника попрямувала на Звенигородку через місто Жашків та села Ризине, Багву, Заліське, Кобринове, Гуляйку, Гусакове. Волинська група, після вигнання із Романівки 42-го денікінського полку, рушила на Тальне. Запорозька група зосередила свою увагу на Уманщині. Станом 31 грудня 1919 р. командарм перебував у Доброводах, а штаб армії в Оксаниному. Місцеві селяни навіть добровільно охороняли штаб армії [6, с. 44].

За планом командарма армія повинна була зосередитися в районі Тетієва – П'ятигир – Животова й Лукашівки на Таращанщині, але в саме цей час з півночі по шляху Біла Церква – Стовище – Жашків – Умань почала наближатися Біла армія. Щоб запобігти зустрічі з ними командарм 26 грудня наказав армії розташуватися на схід від великого Білоцерківсько-Уманського шляху по присілках та хуторах (Тихий хутір і район Високе – Жашків). Всі групи наказ цей виконали за винятком 3-ї дивізії, яка почала пересуватися у призначений район замість 6-ї години ранку тільки опівдні [3, с. 22]. О. Вишнівський у своїх спогадах, присвячених цій події, вказав причину цього запізнення – це було пов'язано із діями командира дивізії полковника Трутенко, через його особисті інтереси [1, с. 12–13]. Затримка призвела до бою з білими, що закінчився знищенням дивізії. Сам полковник Трутенко за свої дії не був покараний і ніякого слідства далі не проводилося [1, с. 17–18]. Ця ситуація є водночас показовою та актуальною і нині, бо під час сучасної війни теж є люди, які ставлять свої інтереси вищі за державні. Так само проблема справедливого слідства та покарання особливо важлива в умовах військового стану. З вцілілих солдат 3-ї дивізії організували 3-й кінний полк із збереженням бойових назв і традицій Залізної дивізії. Реорганізацію було доручено здійснювати полковнику

Стефанову, але через його хворобу полк прийняв полковник Г. Чижевський [3, с. 22].

У битві з денікінцями за містечко Тальне, що є одним із найтяжчих боїв Першого зимового походу воякам УНР Волинської групи допомагали селяни сіл Білашок та Майданецького. Одночасно з цими подіями 1 січня 1920 р. було звільнено від білогвардійців Умань, що пізніше стала центром боротьби за державність України. Там війська УНР зупинилися на перепочинок, провели реорганізацію у три дивізії – Запорозьку, Київську і Волинську. Станом на 1 січня вони розташувалися по лінії Гайсин – Умань – Тальне – Торговиця – Звенигородка [6, с. 44–45]. Нарада командуючих дивізіями відбулася 21 січня 1920 р. у селі Гусівці, на котрій вирішено, що Добровольча Армія більше не є загрозою для армії УНР. На цій підставі головним ворогом було визначено частини червоної армії. Уенерівські формування розділилися на Південну (Запорожці, Третя дивізія і штаб армії) та Північну групи (Волинська та Київська дивізії). Першій довелося прориватися з боями через позиції Добровольчої армії, а друга – одразу ж розпочала боротьбу проти червоних [5, с. 124–125].

Варто відзначити значну підтримку, яку надавало місцеве населення армії УНР. Так, у кінці січня 1920 р. червоні вирішили знищити Північну групу, але завдяки підтримці українського населення знищити групу Ю. Тютюнника їм не вдалося [3, с. 54].

Північна група петлюрівських військ 11 лютого 1920 р. з'єдналась зі штабом армії УНР біля села Медведівка на Чернігівщині. Командиром Запорозької дивізії було призначено отамана А. Гулого-Гуленка. Незважаючи на успіхи війська, наприклад, звільнення 17 лютого Золотоноші, армія змушена була повернутися за правий берег Дніпра. Переправившись, військо отаборилось у Холодному Яру. У березні на спільній нараді командирів дивізій було вирішено продовжувати боротьбу, але рухатись на захід. Серед важливих подій треба виділити перехід на бік УНР 3-й кавалерійського полку 3-ї Червоної Галицької бригади.

Завершився Перший зимовий похід 6 травня 1920 р., після з'єднання рейдуючих підрозділів із основними українськими військовими силами, що в союзі з поляками прямували на Київ. Він тривав 180 днів постійних боїв із ворогом і його учасники пройшли відстань у 2500 верст [6, с. 48].

Висновки. Отже, Перший зимовий похід Армії УНР можна назвати успішним, бо він досяг своєї головної мети – зберіг армію УНР і дав їй змогу об'єднатися із силами, що воювали разом з поляками за незалежність України. Також під час його проведення було нанесена значна шкода білому та червоному руху в Україні. Звичайно не обійшлося без прикроців та невдач, прикладом яких є знищення 3-ї дивізії. Сам рейд по тилах ворога тривав пів року, було пройдено 2500 верст і проведено безліч різного масштабу боїв. Одним із важливих його результатів було й піднесення національної свідомості на окупованих білогвардійцями та більшовиками українських територіях.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вишнівський О. Трагедія 3-ої дивізії армії УНР. Мюнхен, б. в., 1963. 19 с.
2. Долуд А. Зимовий похід 1919–1920 рр. *Український комбатант*. Новий Ульм, 1958. № 7. С. 42–49.
3. Доценко О. Зимовий похід (6.XII.1919 – 6.V.1920). Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. 375 с.
4. Омелянович-Павленко М. Зимовий похід [6. XII. 1919 – 5. V. 1920]. Каліш: Бібліотека Українського воєнно-історичного товариства, 1934. 193 с.
5. Тютюнник Ю. О. Революційна стихія. Зимовий похід 1919–20 рр. Львів: Універсум, 2004. 192 с.
6. Шатайло О. Л. Генерал Юрко Тютюнник. Львів: Світ, 2000. 144 с.

Лисак Марина

здобувачка вищої освіти 42 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: д-р іст. наук,
професорка, завідувачка кафедрою історії України **Венгерська В. О.**)

ЗНАЧЕННЯ СОЮЗУ УКРАЇНОК НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1918–1939 РР.)

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Значимість вивчення українського жіночого руху, який у міжвоєнний період перетворився на частину визвольного руху української нації, складно переоцінити. Залученість українських жінок до громадсько-політичного життя потребує особливої уваги, адже розмах, форми і методи їх боротьби вказують на суттєві відмінності з жіночими рухами тогочасної Європи.

Аналіз джерел та літератури. Історіографічну базу дослідження складають ґрунтовні праці М. Богачевської-Хом'як [1; 2], О. Маланчук-Рибак [5] та О. Кісь. Праці цих дослідниць належать до «класики», попри їх сучасність. Жіночі студії як науковий напрямок з кожним роком набувають більшого розвитку, що підтверджується і появою нових досліджень, як і дослідників/дослідниць. Зокрема, це статті В. Кочкодан [4], М. Павлюх [6] та інших авторів.

Метою статті є аналіз діяльності та ролі Союзу українок у громадсько-політичному житті західноукраїнських земель у період 1918–1939 рр.

Виклад основного матеріалу. Український жіночий рух міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.) на західноукраїнських землях проявився у суспільно-політичному житті Західної України, яка в цей період входила до складу II Речі Посполитої. Однією з найбільш дієвих та впливових жіночих організацій Галичини, в окреслений період, стає «Союз українок» (далі – СУ). Основи товариства були закладені ще в травні 1917 р. внаслідок об'єднання жіночих клубів, благодійних товариств та клубів молодих соціалісток.

Однак його організаційне оформлення відбувається лише наприкінці 1921 р. Протягом 22–23 грудня 1921 р. у Львові проходив З'їзд українських

жінок. Ініціатором його скликання виступив жіночий гурток Українського педагогічного товариства ім. Ганни Барвінок. Активними учасницям цієї організації були відомі громадські діячки, які і займалися організацією з'їзду: Костянтина Малицька (голова з'їзду), Софія Волоська-Мурська (дочка засновниці Союзу українок-католиків), Ольга Корецька (письменниця), Мілена Рудницька (в той час, вона була простою вчителькою, але згодом стане однією із лідерок жіночого руху, а також вона є матір'ю видатного українського історика Івана Лисяка-Рудницького), Олена Січинська, Олена Степанів (вчителька і ветеран війни, перша жінка-офіцер, а також мати відомого українського історика Ярослава Дашкевича).

Найголовнішим рішенням з'їзду було створення СУ. Упродовж 1928–1939 рр. незмінною лідеркою СУ залишалася Мілена Рудницька. Першочергово СУ мав об'єднати всіх українських жінок поза межами УРСР. Проте польська адміністрація дала дозвіл на створення Союзу лише в межах Галичини. Тому на Волині організація отримала назву Союз українок Волині з центром у м. Рівне [1, с. 197, 201].

Як наголошує О. Маланчук-Рибак, значення з'їзду в західноукраїнському жіночому русі варто розглядати у двох аспектах. По-перше, було задекларовано загальноукраїнських характер відродження жіночого руху. Учасниці з'їзду наголосили на пріоритетності національної солідарності жінок. Важливим завданням з'їзду було визначення місця українського жіночого руху в розбудові національного громадсько-політичного життя.

По-друге, в оцінці результатів роботи з'їзду варто зважати на практичність організаційних рішень. Охоплення жінок, які представляли різні соціальні верстви та регіони також входило до завдань, які ставили перед собою учасниці з'їзду. Вони виробили і ухвалили концепції загальноукраїнської жіночої організації: створити федерацію українських жіночих товариств або розбудувати єдину жіночу організацію [5, с. 271, 273].

Аналіз діяльності СУ запропонований у дослідженні М. Дядюк. Пані Мирослава наголосила, що робота членкинь велася у декількох напрямках: культурно-освітньому, економічному. Проте, її головною відмінністю від інших жіночих рухів, був факт включення до суспільно-політичного життя. Товариство здійснювало кроки в напрямку вироблення стратегії щодо активного використання політичних прав, наданих офіційним законодавством II Речі Посполитої. Членкині СУ прагнули впливати на політичні та загальні суспільні настрої на користь жінок, сприяти формуванню нових типів поведінки. Для широкого загалу, демонстрували власним прикладом, шляхи упровадження оригінальної концепції організаційного розвитку. Прив'язуючись до національного контексту, зосереджувались на ідеологічному обґрунтуванні руху, та реалізації емансипаційних прагнень всіх жінок, які ідентифікували себе з українством.

Чому важливим був саме такий підхід? Тому що до українського руху та його розвитку долучались не лише етнічні українці. Наприклад, Мілена Рудницька мала і єврейські корені, що не завадило їй перетворитись на одну із лідерок саме українського жіночого руху. Активістки організації розуміли і

важливість розвитку зв'язків з емігрантками та міжнародним жіночим рухом. У полі зору СУ постійно перебували також шкільництво, ліквідація неписьменності, охорона здоров'я жінок. Жінки долучались й до пропаганди здорового способу життя, активно відстоювали права працюючих жінок [3, с. 143].

Перший Український жіночий конгрес, що відбувся 23–27 червня 1934 р. у Станіславі засвідчив поширення та впливовість західноукраїнського жіночого руху. Серед завдань конгресу були: демонстрація єдності, сили і громадсько-політичного авторитету СУ. На конгресі 588 делегаток і 150 гостей представляло 188 жіночих організацій, серед членів яких було до 3-х тисяч селянок. Учасниці конгресу підкреслювали свою прихильність до легальних методів громадсько-політичної діяльності, засуджували політичні утиски польською владою українців [5, с. 286–287].

Важливість конгресу полягала у тому, що він намагався охопити українок з різними політичними та життєвими настановами та соціальних станів. Головним підсумком роботи стало проголошення створення Всеукраїнського Союзу Українок. Участь радянських українок в цей час була більш ніж проблематичною. Однак, учасниці зібрання не оминули увагою ситуацію в Україні, зокрема, серед питань, що активно обговорювалось – становище жінок УРСР після Голодомору. Присутність Мері Шіпшенкс, яка представляла Міжнародну жіночу лігу миру і свободи, надавала конгресові певної міжнародної легітимності.

Успіх конгресу занепокоїв праві та ліві крила українських партій, які вважали, що збільшення ролі жіночих організацій у політичному житті, може перешкоджати їхній діяльності. Відповідно після 1934 р. посилювалися відкриті напади на український жіночий рух [2, с. 9–10].

Важливим джерелом у вивченні СУ, і жіночого руху загалом, виступають періодичні видання. Аналіз змісту публікацій газети «Діло», що виходила друком з 1880 до 1939 рр. у Галичині, запропонувала у своєму дослідженні В. Кочкодан. Вона розглянула основні напрямки діяльності товариства, динаміку розвитку та популярність серед громадськості. Наприклад, В. Кочкодан наводить інформацію про зростання чисельності організації: із 40 філій у 1925 р. до 67 у 1937 р. Дослідниця наголошує на розширенні сфери зацікавлень СУ. Представниці організації опікувались: фаховою освітою, через організацію курсів (особливо для жінок з села); залучали їх до кооперації, впливали на формування активної громадянської позиції.

Періодично у газеті з'являлася критика СУ радянської влади, її репресивної політики проти українських культурних і громадських діячів. У відповідь радянська влада називала учасниць товариства «буржуазними пані» [4, с. 323–324].

На сторінках періодичних видань учасниці організації висловлювали свою позицію у національному питанні. Преса СУ 1922–1939 рр. мала виражений націоналістичний характер, що проявлялося у публікаціях, які містили помірковану критику діяльності польської влади по відношенню до українців, разом із тим, прагнули знайти точки співпраці із ним. Статті містили і заклики

до допомоги населенню радянської частини України, яка потерпала від голоду; подавалися детальні описи сталінських репресій. В такий спосіб публікації сприяли формуванню уявленням галичан про радянський режим. Важливу роль публікаційна активність галичанок відіграла і у боротьбі за політичні права та право навчатися рідною мовою [6, с. 142–143].

СУ не ставав членом партій, наближених до ОУН. Особливо після посилення позицій в організації С. Бандери, й на наступні роки конфлікт між керівництвом СУ та ОУН лише поглиблювався. Мілена Рудницька зі своїми колежанками категорично не поділяла насильницькі методи боротьби з польським урядом, здійснення терористичних актів, особливо, якщо це стосувалося залучення молоді. Однак, принаймні до початку Другої світової війни, різкого засудження діяльності ОУН з боку членків СУ також не спостерігалось. Критика з'явиться вже в умовах Другої світової війни. останні роки

Не простими були стосунки СУ з греко-католицькою церквою. Попри те, що священники схвально ставилися до бажання жінок здобувати освіту, деякі прагнули перетворити СУ на католицьку організацію. Вони намагалися ввести зміни до структури Союзу, додавши пункти про релігію та моральність. Греко-католицьке духовництво категорично не сприймало та намагалось позбутися впливу та присутності в організації Мілени Рудницької, Олени Шепарович та цілого проводу Союзу Українок, який провадив самостійну політичну програму [2, с. 10–11].

Висновки. Таким чином, Союз українок у міжвоєнний період являв собою впливову громадсько-політичну організацію, яка турбувалася не лише про культурний розвиток, а й про здобуття політичної значимості жіноцтва. Українські жінки не стояли осторонь боротьби за національні права, намагалися налагоджувати відносини з польським урядом, не забували важливість ознайомлення галичан з реаліями жінок радянської частини України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: жінки в громадському житті України, 1884–1939 рр. Київ: Либідь, 1995. 424 с.
2. Богачевська-Хом'як М. «Союз українок» у міжвоєнний період. *Наше життя*. 1991. 5 трав. С. 10–11.
3. Дядюк М. Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині: між гендерною ідентичністю та національною заангажованістю. *Українські жінки у горнілі модернізації* / ред. О. Кісь. Харків: КСД, 2017. С. 201–219.
4. Кочкодан В. Газета «Діло» про діяльність українських жіночих товариств Східної Галичини у міжвоєнний період. *Науковий дебют*. 2015. С. 321–328.
5. Маланчук-Рибак О. Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ – першої третини ХХ ст. Чернівці: Кн. - ХХІ, 2006. 499 с.
6. Павлюх М. В. Український національний ідеал преси Союзу українок (1922–1939): спротив польській владі. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. № 2. С. 141–146.

Дереча Віктор

здобувач вищої освіти 31 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **Сичевський А. О.**)

ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ТА РОЛЬ У ЗБЕРЕЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У 1920–1930 РР.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Греко-Католицька церква на західноукраїнських територіях у першій половині ХХ ст. стала однією з найавторитетніших і найвпливовіших сил, яка об'єднала українське населення, тим самим допомагала вистояти в умовах асиміляції та сприяла національному піднесенню. Такий прогрес не міг відбуватися без сильних лідерів, одним з яких і був митрополит Андрей Шептицький. Ця людина стала однією з найяскравіших постатей в історії України ХХ ст., яка майже півстоліття була верховним пастирем мільйонів віруючих і доклала чимало зусиль для того, щоб його паства почувалася у безпеці. Митрополит був і залишається тим дороговказом, який зумів показати те, як саме можна зробити Україну духовно об'єднаною державою. У наш час церква також відіграє важливе становище у соціумі, проте її статус досить часто залежить від авторитету її очільника. Саме тому дослідження діяльності одного з провідних діячів Української Греко-Католицької церкви є досить актуальним у наш час.

Аналіз джерел та літератури. Постать та діяльність митрополита Андрея Шептицького неодноразово привертала увагу багатьох дослідників. Зокрема, питання діяльності церковного діяча в 1920–1930 рр. на благо греко-католицької церкви вивчали такі історики як Н. Діанова [3], В. Лаба [4], А. Пекар [6], Л. Гентош [2], І. Білик [1] та ін.

Метою статті є аналіз діяльності митрополита Андрея Шептицького на благо української греко-католицької церкви в 1920–1930 рр.

Виклад основного матеріалу. Впродовж 1920–1930-х рр. А. Шептицький особливу увагу приділяв процесу національного відродження, вихованню молоді в дусі християнської моралі, національного патріотизму та загальнолюдського гуманізму [3, с. 45].

Хоча А. Шептицький заявляв, що Церква не втручається в політику, проте заперечував те, що вона та її представники не мають жодного політичного значення. Церква, в котрій добре працюють всі структури, через свою релігійну працю складає політичний чинник в тому розумінні, що навчає моралі все суспільство і таким чином творить здорові підвалини для розвитку нації. Також митрополит наголошував, що коли в державі політичні партії ведуть боротьбу одна проти одної, то тоді є лише одна сила, яка здатна подолати суперечки – церковна. Перед виборами до громадських рад Шептицький закликав до того, що всі члени рад мали бути найповажнішими і найпобожнішими [5, с. 60].

Після приєднання Закарпаття до Чехословаччини греко-католицьке духовенство зіткнулося з таким явищем як православний рух. Тому було прийнято рішення провести конференцію влітку 1928 р. в Ужгороді і запросити туди Андрея Шептицького. До Ужгорода прибули такі поважні гості, як єпископ канадських русинів Никита Будка, югославський єпископ Діонісій Няраді, пряшівський єпископ Павло Гойдич. Приймав всіх гостей єпископ Петро Гебей. Найгучнішою подією цієї єпископської конференції став відпуст на Чернечій горі 28 серпня на свято Успіння Пресвятої Богородиці. В журналі «Душпастирь» згадується ця масштабна подія, на яку зібралося близько 50 тис. осіб і вона мала помітне історичне значення як для жителів Закарпаття, так і для жителів Галичини. Службу відслужили три архієреї: мукачівський, канадський і крижевацький. Кульмінацією відпусту стала виголошена проповідь митрополитом Шептицьким на тему: «Стійте у вірі!». Очевидці запевняють, що віряни Мукачівської греко-католицької єпархії влаштували киру А. Шептицькому, дуже теплий прийом і уважно слухали його настанови. Взагалі приїзд на Закарпаття галицького митрополита став великою і знаменною подією в історії, яка довела, що, не дивлячись ні на які обставини і перешкоди, народ по обидві сторони Карпат є єдиним. Ця подія ще раз підкреслила авторитет митрополита серед населення [4, с. 20].

З ім'ям А. Шептицького пов'язують і спробу поширення нового літургікону. На конференції 1929 р. у Римі Андрей Шептицький запропонував новий варіант «Літургікону», до якого було внесено лише незначні зміни. А. Пекар слушно зауважив, що «митрополит замість чекати на затвердження «Літургікону Апостольським Престолом, як того вимагало канонічне право, поспішився і негайно дав його надрукувати (1930 р.) А відтак, розіславши надрукований уже літургікон усім єпископам, наказав їх впроваджувати його в своїх єпархіях» [6, с. 24]. На жаль, більшість владик появу нового літургікону оминула мовчанкою, а згодом благородні задуми єпископа зійшли нанівець. Однак ця спроба мала важливе значення для впорядкування богослужбової літератури Української греко-католицької церкви у 20–30 роках ХХ століття [6, с. 24].

Важливою подією в період між двома війнами стало заснування Андреем Шептицьким у 1931 р. Українського католицького союзу – організації, яка мала об'єднати велику частку українського суспільства, а в першу чергу політиків на ґрунті християнського вчення. Програма УКС свою основну опору вбачала у католицькій вірі та моралі, зокрема їх дотримання у політичному житті. Важливим пунктом програм було докладання зусиль її членів, щоб у всіх сферах народного та політичного життя добиватися для народу більших можливостей здобуття освіти та утвердження прав громадян Східної Галичини [2, с. 200].

Ідеї митрополита А. Шептицького в значній мірі були реалізовані в діяльності заснованої ним Богословської академії, яка відкрилась 6 жовтня 1929 р. у Львові. На той час це була перша і єдина вища богословська українська школа, яка повинна була продовжувати традиції Києво-Могилянської академії. Її метою було закладати підвалини духовного

відродження українців. Митрополит був не лише її засновником, а й брав безпосередню участь у її діяльності. Починаючи з 1933 р. він викладав аскетичну Західної і Східної Церков. До діяльності в академії було залучено ряд визначних науковців того часу. В академії був широкий спектр навчальних курсів. Проте польська влада наклала вето, проголосивши, що не визнаватиме дипломи з цього навчального закладу. Незважаючи на те, створення такого закладу мало важливе місце у зростанні популярності греко-католицької церкви [1, с.15].

Висновки. Наполеглива пастирська праця, увага до освіти і культури, захист національних і соціальних прав, меценатство та екуменічні ініціативи зробили А. Шептицького беззаперечним лідером і моральним авторитетом українського суспільства, а разом з ним і самої Церкви, яка як поширена і впливова інституція в Галичині, стала інститутом національної ідентичності. Вона виконувала функцію одного з головних маркерів української національної ідентичності, стала важливим об'єднавчим чинником і духовною опорою українства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Білик І. Митрополит Андрей Шептицький – видатний церковний діяч України. *Спадщина митрополита Андрея Шептицького в національному й духовному відродженні України*. Івано-Франківськ: Плай, 2000, С. 10–20.
2. Гентош Л. Митрополит Андрей Шептицький: 1923–1939. Випробування ідеалів. Львів: ВНТЛ-Класика, 2015. 596 с.
3. Діанова Н. Церковно- релігійна діяльність митрополита Андрея Шептицького. *Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Митрополит Андрей Шептицький: церковно- релігійна та громадсько-політична діяльність»*. Одеса, 2007. С. 45–57.
4. Лаба В. Митрополит Андрей Шептицький. Його життя і заслуги. Львів: Свічадо, 1990. 62 с.
5. Нариси історії Української Греко-Католицької церкви. В двох томах. Т. 1 / за заг. ред. д-ра іст. наук, проф. М. Вереша. Ужгород, 2022. 392 с.
6. Пекар А. Нариси історії церкви Закарпаття. Т. II. Рим-Львів, 1997. 492 с.

Ничипорчук Вікторія

здобувачка вищої освіти 11 групи другого (магістерського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри історії України **Максимов О. В.**)

ЗАПРОВАДЖЕННЯ КУРСУ НА КОРЕНІЗАЦІЮ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ У 1922–1923 рр.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Від початку ХХ ст., що позначилось війнами, розвалом імперій та революціями, відбулись суттєві зміни в усіх сферах суспільного життя українців. Лідери українського культурного руху активно заговорили про українізацію, наполягаючи на створенні умов реалізації прав української нації на самостійний розвиток. Після

перемоги більшовицького режиму в Україні постала реальна загроза надбанням національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., що стосувались насамперед сфери культури та науки. Радянська влада не бачила жодних можливостей для продовження курсу. Питання стояло радше в площині радянзації, яка під собою мала якраз нищення українзації попередніх часів.

Аналіз джерел та літератури. Основні наукові розвідки, що мають на меті вивчення проблематики політики коренізації на теренах України висвітлено в працях Г. Єфіменка [2], висвітленню «комуністичних експериментів» присвячено науковий доробок Л. Якубової та Я. Примаченко [5], а також О. Юркової [4].

Мета статті полягає в розгляді проблематики, що пов'язана із запровадженням політики коренізації на українських землях у 1922–1923 рр.

Виклад основного матеріалу. Поворот до українзації відбувся на жовтневому пленумі ЦК КП(б)У 1922 р. Але першочергово на ньому були зроблені спроби нищення процесів українзації, ці наміри були піддані критиці. Тодішні керівники, зокрема голова РНК УСРР Х. Раковський та його заступник М. Фрунзе передбачали, що такі дії можуть викликати спротив українського суспільства, яке і так було розбурхане війною з більшовиками. Керівники чітко давали зрозуміти, що українська мова мала б стати не засобом протистояння з радянською владою, а інструментом її поширення. Головним постулатом ставало гасло «українізація шляхом радянзації» [2, с. 273–274].

Саме в цей час партійне керівництво вперше заперечило протиставлення українзації та радянзації. Було ухвалено рішення про курс на радянську українізацію. Другий секретар ЦК КП(б)У Д. Лебідь намагався поширити дискусію щодо такого рішення. Для цього на публічне обговорення було винесене питання боротьби двох культур – російської пролетарської та української селянської. Однак рішення щодо питання українзації вже було прийнято. На XII з'їзді РКП(б) у 1923 р. було проголошено перехід до політики коренізації, яка в Україні одержала назву українзації, адже була спрямована на підготовку та «просування» кадрів корінної національності, врахування національного фактора в процесі формування державного апарату, утворення і реорганізації навчальних закладів, установ культури, видання журналів, газет і книг українською мовою. Антиукраїнський дискурс серед офіційних розмов, що заперечував доцільність поширення української мови зник як явище, а піднімати цю тематику після рішення з'їзду ніхто не наважувався [1, с. 140–141].

Основною проблемою, що поставала в середовищі державного та компартійного апарату це потреба мовної українізації. Адже створений радянський апарат абсолютно не розмовляв українською мовою. Цифри говорили самі за себе лише 11,3 % членів КП(б)У володіли українською мовою, а частка українців в компартії в рази є меншою ніж на інших підвладних більшовикам територіях. Таку владу потрібно було робити ближчою до народу. Таким чином українізація отримала першорядне політичне значення, як центральний напрям впровадження партією національної політики. Від самого введення політика українізації відразу почала поступово, але впевнено охоплювати всі сфери життя українського народу. Хоча варто відзначити, що в

перші роки ці процеси в середовищі державно-компартійного апарату просувались дуже повільно. Вона носила радше декларативний характер, лунали постійні заклики до про її потреби, але дуже часто вони не втілювались в життя [2, с. 274].

Головним надбанням початкового етапу українізації стало безперешкодне використання української мови в культурно-освітній царині. Зі свого боку це давало можливість владі безперешкодно ліквідувати мережу «Просвіт» та кооперативного руху, взяти під контроль вчителів [3, с. 73–74].

Вже з другої половини 1920-х рр. українізація отримала першорядне політичне значення, як центральний напрям впровадження партією національної політики. Від самого введення політика українізації відразу почала поступово, але впевнено охоплювати всі сфери життя українського народу. Поняття неодноразово вживали лідери культурно-політичних процесів в Україні, зокрема М. Грушевський, Є. Чикаленко. А з початком революції в Росії про необхідність українізації постійно говорили діячі Української Центральної Ради. Поняття вживалося як у вузькому значенні (українізація школи, українізація органів місцевого самоврядування тощо), так і в широкому (українізація всього життя). Поняття «українізація» було пов'язане з уявленням про політику будівництва національної української держави та пов'язаний з нею процес розвитку національної самосвідомості [1, с. 142].

Політика коренізації або «українізації» була зумовлена багатьма зовнішніми і внутрішніми причинами:

- формуванням на міжнародній арені привабливого іміджу СРСР як держави, в котрій начебто забезпечено гармонійний і вільний розвиток радянських республік та гарантовано вільний розвиток національних меншин;

- потребою досягнення своєрідного компромісу з селянством (основною складовою населення національних республік було селянство) та національною інтелігенцією шляхом лібералізації національних відносин;

- намаганням більшовицької партії розширити соціальну базу своєї системи, залучивши до партій і до управління республікою представників неросійських народів. У 1920 р. у ВКП(б)У українці складали лише 19 %, тоді як вони становили 80 % населення УСРР, і лише 11 % комуністів вважали рідною мовою українську, а розмовляли нею лише 2 %;

- намаганням радянського керівництва очолити і чітко контролювати процес національного відродження країн;

- потребою зміцнення новоутвореного державного утворення – СРСР, наданням прав «культурно-національної автономії», щоб хоч частково компенсувати республікам втрату їх політичного суверенітету тощо [3, с. 75].

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що політика коренізації в Україні мала на меті заспокоєння розбурханого населення, її зміст базувався виключно на позиціях комуністичної ідеології, а радянська влада стала на чолі процесу чергового українського відродження.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Верменич Я. В., Бачинський Д. В. «Українізація»: походження і зміст поняття.

Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. 1999. Вип. 3. С. 140–155.

2. Єфіменко Г. «Українізація шляхом радянзації»: причини повороту та особливості впровадження (1922–1928 рр.). *Україна радянська. Ілюзії та катастрофи «комуністичного раю» 1917–1938 рр.* / за ред. Г. Єфіменка. Харків, Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. С. 273–282.

3. Кукса Н. Г. Вплив політики українізації 1920-х – початку 1930-х рр. на різні сфери суспільного життя. Серія: Історичні науки. *Вісник Черкаського університету*. 2021. № 1 С. 72–81. URL: <https://history-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4415/4681> (дата звернення: 16.03.2023).

4. Юркова О. Наука під більшовиками: рух по синусоїді. *Україна радянська. Ілюзії та катастрофи «комуністичного раю» 1917–1938 рр.* / за ред. Г. Єфіменка. Харків, Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. С. 295–316

5. Якубова Л., Примаченко Я. В обіймах страху і смерті. Більшовицький терор в Україні. Харків, Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 544 с.

Чаусова Катерина

здобувачка вищої освіти 42 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: д-р іст. наук,
професорка, завідувачка кафедрою історії України **Венгерська В. О.**)

ПЕРСОНАЛЬНИЙ ВИМІР ПОЛІТИКИ УКРАЇНІЗАЦІЇ (1923–1932 рр.): НА ПРИКЛАДІ ОЛЕКСАНДРА ШУМСЬКОГО

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Поразка Української революції 1917–1921 рр. призвела до встановлення влади більшовиків. Пам'ятаючи досвід українського державотворення, радянська влада намагалась певний період загравати із Україною та її політиками, частина з яких поділяла комуністичні погляди, вбачаючи в них механізм перетворення світу. Сучасні російські ідеологи та політики називають українізацію інструментом «створення України». Хоча ключовою ідеєю політики коренізації була адаптація більшовицьких ідей до місцевих умов та збільшення серед українців їх прихильників та членів компартії. Всі заходи, що реалізовувались радянською владою, подавались виключно як благо.

Українські комуністи, які насправді прагнули досягнення максимальної ефективності в реалізації українізації (її вони наповнювали дещо іншим сенсом, у порівнянні з російськими функціонерами), зазнавали нищівної критики з московського центру. Наслідком такої критики спочатку були втрата посад у вищому керівництві партії, а згодом репресії або самогубство. Одним з найбільш яскравих представників українізації був і представник Житомирщини – Олександр Шумський.

Неупереджене вивчення радянських сторінок історії України, й зокрема такого складного періоду як українізація, дозволяють розуміти особливості збереження української ідентичності навіть в умовах авторитарних та тоталітарних політичних режимів. Історія не буває безликою, її персоніфікація дозволяє зберігати пам'ять про людей, завдяки яким українці продовжували

існувати, та попри намагання розчинити їх в так званому інтернаціональному «радянському» морі, залишались собою.

О. Шумський народився на території сучасної Житомирської області. Він зазнав репресій з боку радянської влади, коли піддав критиці темпи і форми проведення українізації, та запропонував поглибити її, боротись із її противниками. Однак, на шляху впровадження цієї політики, зіштовхнувся із критикою як з боку партійної верхівки УСРР, так і верховного керівництва СРСР, в особі Й. Сталіна.

Аналіз джерел та літератури. Питання є достатньою, особливою популярністю тема українізації, політичних репресій користувалась у 1990-х та на початку 2000-х рр. Обмежимося лише оглядом джерел, які використовувались під час підготовки цієї статті. Найвідомішим дослідником О. Шумського є професор Ю. Шаповал. Його монографія [5], присвячена постаті українського націонал-комуніста, містить значну кількість посилань на архівні документи, які дозволили створити його портрет та сконцентрувати увагу не лише на політичних аспектах діяльності. Стаття Л. Хмельницької [4] присвячена аналізу змісту суперечки між О. Шумським та Л. Кагановичем. Популяризація знань з історії України, як і імен відомих її представників, є важливою місією сучасної історії, особливо в умовах війни. Тому, серед джерел, є і матеріали, розміщені у періодичних виданнях, які власне і покликані перш за все, виконувати цю роль. Це статті П. Карлюка [2] та С. Пивоварова і Є. Спіріна [3], які більш зосереджені на політиці українізації із залученням інформації про О. Шумського. Серед використаних першоджерел – стаття Й. Сталіна [1].

Мета статті – на прикладі наркома освіти УСРР, провідника політики коренізації в Україні протягом 1923–1927 рр., О. Шумського, проаналізувати зміст радянської політики в національній сфері та спробувати дати відповідь на питання: чому долі більшості ідеалістів-симпатиків комунізму, (в умовах сталінізму), були трагічними?

Виклад основного матеріалу. Політика українізації у 1923–1933 рр., хоча і була фактично запроваджена партійним керівництвом СРСР, проте в самій партії мала як прихильників, так і тих, хто її засуджував. Серед прихильників українізації та тих, хто активно намагалися просувати ідею розвитку освіти, культури, науки (не забуваючи про політичну сферу) українською мовою, наркоми освіти України О. Шумський та М. Скрипник, які були уродженцями Житомирщини та Донеччини, відповідно. Яскраві представники українського націонал-комунізму [3]. Зупинимось на постаті О. Шумського та розгляді його ролі в українізації.

О. Шумський народився на Житомирщині, в селі Турчинка, 21 листопада 1890 р. (за старим стилем), у багатодітній родині. Середню освіту здобув в професійному училищі села Сали, що також на Житомирщині. Як зазначає Ю. Шаповал, за материнською лінією, його рід був досить давнім, походив з Волинської шляхти та мав власний герб [5, с. 36–39].

У студентські роки він долучився до політичної діяльності, під час Першої світової війни, за політичну агітацію серед солдат був відправлений на фронт.

Активно підтримав українську революцію 1917–1920-х рр. Після її поразки залишився в Україні, та в якості одного із лідерів українських боротьбистів, долучився до політичних процесів. Поступова ліквідація всіх опозиційних партій призводить до зміни партійності, і вже в якості члена КП(б)У він стає наркомом освіти у вересні 1924 р. Оскільки українізація стартувала у 1923 р., у квітні 1925 р. він розкритикував темпи її проведення у партапараті. Поділяли погляди О. Шумського та докладали значних зусиль для реалізації ідей наркома просвіти М. Яловий, В. Еллан-Блакитний, що також свого часу належали до українських організацій, серед яких і боротьбисти [5, с. 117].

Призначення на посаду генерального секретаря КП(б)У Л. Кагановича викликало несприйняття та протест з боку О. Шумського. З цього приводу він написав листа Й. Сталіну. У відповідь на лист, Й. Сталін розкритикував позицію О. Шумського. Він наголосив, що хоча в подальшому комуністична верхівка України і повинна стати українською, не можливо зробити це швидкими темпами. «Правильні» кадри, за словами Сталіна, потрібно вирощувати [1, с. 153]. Критикував він і намір О. Шумського українізувати робітників заводів та інших підприємств на території України. Сталін доводив неможливість українізації пролетаріату «зверху», стверджуючи що російських робітників неможна заставити розмовляти українською мовою і визнати українську культуру своєю, відмовившись від російської мови і культури [1, с. 153].

У відповідь на лист, Л. Каганович публічно розкритикував діяльності О. Шумського. Цей факт, як і загальна атмосфера, яка засвідчувала швидкі темпи згортання українізації та досягнень попередніх років, призвели до рішення про відставку з посади у лютому 1927 р. Після звільнення О. Шумський перетворився на об'єкт критики, його звинуватили у націоналістичному ухилі, форсованих темпах українізації, а також у підтримці гасел Хвильового» [4, с. 5–6]. Серед таких, найбільш неприйнятним для радянського керівництва було «Геть від Москви!».

Згадані гасла М. Хвильового були викладені ним в памфлеті «Україна чи Малоросія?», опублікованому в 1926 р. У тексті автор назвав Москву центром міщанства загальносоюзного масштабу, та закликав українців орієнтуватись на Європу, віддалившись від Москви. Хвильовий переконливо доводив шкідливість російської культури для українців [2].

На думку П. Кралока, О. Шумський вважав так званих малоросів одним із головних гальм українізації, що було неприйнятно та образливо для Й. Сталіна. Після завершення політичної кар'єри в 1927 р., Олександр Шумський був фактично висланий з України, й до своєї смерті вже не повертався на батьківщину. У період з 1927 по 1930 рр. по чергово виконував функції ректорів у двох Ленінградських інститутах – спочатку Народного господарства, потім Політехнічному. В наступні три роки – з лютого 1930 р. до арешту в травні 1933 р., працював у різних партійних відділах. Перебуваючи на засланні у Саратові, за офіційною версією, помер у лікарні від серцевої недостатності. Насправді, був вбитий радянським «фахівцями»-токсикологами П. Судоплатовим та Г. Майрановським [5, с. 150, 156, 187–188].

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що вивчення політики коренізації та людей, з іменами яких пов'язувались її найвагоміші досягнення, дозволяють руйнувати сучасні російські стереотипи щодо штучності української нації та української ідеї як такої. Український національний комунізм, попри свої недоліки, мав безумовно сильні складові, що частково знайшло відображення у і змісті реалізації освітньої політики, до розвитку якої, як нарком освіти, О. Шумський мав безпосереднє відношення. Його доля, як і долі більшості представників інтелектуальної, культурної та політичної еліти України була трагічною, оскільки сталінізм, як один із варіантів тоталітаризму, не здатен до позитивної розбудови. Лише терор, тотальний контроль та нищення є складовими такого режиму.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Сталін Й. Тов. Кагановичу та іншим членам ПБ ЦК КП(б)У. Твори, т. 8. Київ, 1953. С. 151–152.
2. Кралюк П. Українізація у 1923–1932 роках. Український національний рух становив загрозу для влади СРСР. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30576563.html> (дата звернення: 14.01.2023).
3. Пивоваров С., Спірін Є. Сто років тому більшовики з Москви запустили політику «українізації», щоб зміцнити свою владу в Україні. А коли вона почала загрожувати режиму, її прихильників заслали в табори і розстріляли. URL: <https://babel.ua/texts/58047-sto-rokiv-tomu-bilshoviki-z-moskvi-zapustili-politiku-ukrajinizaciji-shchob-zmicniti-svoyu-vladu-v-ukrajini-a-koli-vona-pochala-zagrozhuвати-rezhimu-jiji-prihilynikiv-zaslali-v-tabory-i-rozstrilyali>. (дата звернення: 14.01.2023).
4. Хмельницька Л. Суспільно-політична діяльність О. Я. Шумського в контексті проведення політики українізації 1920-х років. *Етнічна історія народів Європи* : зб. наук. праць. Вип. 45 / ред. кол.: Колесник В. Ф. (гол.), Капелюшний В. П. [та ін.]. КНУ ім. Т. Шевченка. К. : Універс, 2015. С. 61–66.
5. Шаповал Ю. Олександр Шумський. Життя, доля, невідомі документи: дослідження, архівні матеріали. Київ; Львів: Україна модерна: Укр. пропілеї, 2017. 742 с.

Грибан Анатолій

здобувач вищої освіти 12 групи другого (магістерського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **Ковальчук І. В.**)

КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ ПУЛИНСЬКОГО ТА МАРХЛЕВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНИХ РАЙОНІВ У 1920–1930-Х РР.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. 1920–1930-ті рр. стали парадоксальним періодом для історії людства. Виникла найбільша держава тогочасного світу – Радянський Союз, який мав принести новий порядок у тогочасний світ. Проте для реалізації цього задуму потрібно було мати значні ресурси та важелі впливу. Справа світової соціалістичної революції виявилася занадто затратною, тому перед радянським керівництвом постала потреба

створити власну міцну економіку. Протистояння між соціалістичною та капіталістичною системою у будь-який момент могло призвести до спалаху нової війни. З огляду на це, В. Куйбишев, в одному із своїх виступів зазначив «Так побудувати всю нашу цивільну промисловість і всі галузі народного господарства, щоб ми мали змогу на випадок потреби у короткий строк перейти з рейок мирного будівництва соціалізму на рейки відсічі капіталістичному світові» [3].

Аналіз джерел та літератури. Вивченням різних аспектів історії національних меншин на Україні загалом та Житомирщини, зокрема, займалися М. Костюк, Л. Гуцало [6], Т. Зарецька [4], О. Рафальський, О. Слесаренко [7], Л. Якубова, О. Калакура та інші дослідники.

Метою статті є вивчення та аналіз процесів колективізації у середовищі національних меншин СРСР на прикладі Пулинського німецького та Мархлевського польського національних районах.

Виклад основного матеріалу. Економічні експерименти початку 1920-х рр. суттєво позначилися на житті населення УСРР, перетворивши процвітаючий край, на голодуючу людську масу. Політика «воєнного комунізму» зазнала краху і, врахувавши прорахунки, більшовики розпочали тимчасово лібералізувати свою політику, за назвавши її НЕП – нова економічна політика. Скасувавши закон про соціалізацію власності більшовики почали її націоналізувати, даючи в той момент право вибору, наприклад, форми землекористування (общинна, приватна чи колективна). Так починається перше кооперування і створення колективних господарств (майбутніх колгоспів). Станом на 1926 р., після обстеження сільськогосподарських товариств, було виявлено 127 сільськогосподарських кооперативів іноетнічного населення [7, с. 143–145]. Після обстеження Волинської округи в 1927 р. було виявлено загалом 570 кооперативів. На території Мархлевського району їх налічувалося 23: 7 – споживчих, 2 – сільськогосподарських, 6 – кустарно-промислових та 8 – іншого типу.

Успіхи, які демонстрували нові національні адміністративні одиниці широко висвітлювалися у пресі із метою пропагандистської роботи, так, зокрема, в газеті «Радянська Волинь» Мархлевський район назвали «величним досягненням радянської влади» [4].

Незважаючи на ілюзорні успіхи радянської влади, які залишалися лише на словах, більшість населення, особливо польського та німецького не прагнули об'єднувати розвинені індивідуальні господарства у спільну власність, тому Перша Всеукраїнська нарада по роботі серед національних меншин зазначила недооцінку у роботі з ними, через що і останні не прагнули входити у єдину економічну систему. Вже під час Другої наради Центральної комісії національних меншин (ЦКНМ) визначили, що кооперація є лише перехідним етапом до колективізації [2, с. 116–127].

Економічні експерименти ще не давали успіху, а процес індустріалізації потребував значних ресурсів, тому радянське керівництво починає проводити прискорену колективізацію і за рахунок перекачувань ресурсів «із села у місто» мали досягатися загальні плани виробництва. Однак, звичайні люди чинили опір

процесу позбавлення власного майна і тому наприкінці січня 1930-го р. був розроблений остаточний механізм «боротьби із куркульством», або ж, як можна його назвати, вилучення майна в людей.

Суцільна колективізація на території України мала б тривати до весни 1932 р. Однак орієнтовані результати колективізації серед національних меншин зовсім не радували радянську владу. Так, на Пулинщині було колективізовано лише 25 % селянських господарств, а на Мархлевщині – взагалі 16,8 % (1462 із 8817 бідняцько-середняцьких господарств). Радянська влада додатково обстежила дані райони і дійшла висновку про явну контрреволюційну роботу в даних регіонах (залякування Ю. Підсудським, наклепами на радянську владу і т. п.). Тому за відсутності добровільного бажання творити світову соціалістичну революцію радянська влада примусово наштовхувала населення на це. Згідно із Постановою «Про заходи щодо зміцнення соціалістичної перебудови сільського господарства в районах суцільної колективізації і по боротьбі з куркульством» на Пулинщині було розкуркулено 201 німецьке господарство, що показало приклад іншим про важелі впливу більшовиків.

Незважаючи на всі вказані дії радянської влади, станом на початок 1935-го р. колективізованими в Мархлевському районі були лише 69 % господарств, а в Пулинському – 61,3 % – це були одні з найгірших показників у всьому Радянському Союзі. Головними причинами цього, радянська влада вбачала у куркульстві та контрреволюційній агітації, але не в недовірі селянства національних меншин діючій на той момент владі [5, с. 198–201].

У промисловому плані Пулинський та Мархлевський національні райони були досить непогано розвинені за рахунок колишніх одноосібних кустарних виробництв представників національних меншин. На Пулинщині було розташовано 5 підприємств, на яких 1934 р. працювало 133 робітника. Ці підприємства давали валової продукції на 450 тис. рублів у рік. У свою чергу більш розвиненим промислово був Мархлевський національний район, який мав 9 підприємств, на яких працювало 1760 робітників. Ці підприємства виробляли валової продукції на 4 млн. 382 тис. рублів [1, с. 295, 297–298].

Отже, радянські економічні перетворення мали своє місце в історії національних районів Житомирщини. Вони зіштовхнулися із жорстким опором національних меншин, які в подальшому зазнали репресій та утисків і були змушені уніфікувати своє економічне життя під загальносоюзні стандарти. Попри всі спроби місцевого населення розвивати своє виробництво та ставати економічно розвинутими їх інтереси не співпадали з поглядами радянської влади, тому національні адміністративні одиниці були розформовані в 1935 р. Незважаючи на всі проблеми, етнічні меншини на Житомирщині могли існувати і розвивати регіон, однак радянська влада не змогла адаптувати свою політику до життя інших народів у своїй державі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Асаткіна О. М. Райони УСРР. Т. 1: Статистичний довідник / Управління народногосподарського обліку УСРР. Київ: Вид-во "Народне господарство та облік", 1936.

1245 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/RayUSRR_1936/RayUSRR_1936.pdf (дата звернення: 10.03.2023)

2. Висновки роботи серед нацменшин на Україні. До десятої річниці Жовтневої революції. За матеріалами ЦКНМ при ВУЦВК. Харків, 1927. 109 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Slesarenko_Olha/Stvorennia_ta_dialnist_Tsentralnoi_komisii_natsionalnykh_menshyn_v_Ukrani_1924__1934_rr.pdf? (дата звернення: 09.03.2023)

3. Галушко К. Ю. Індустріалізація та колективізація. *Енциклопедія історії України: Україна –Українці*. Кн. 2 / гол. редкол. В. А. Смолій. Наук. думка, 2019. 842 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=2.15.8> (дата звернення: 09.03.2023).

4. Зарецька Т. І. *Політика радянської влади щодо створення польських національних районів в УСРР. Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Київ, 2007. Вип. 16. 202 с. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13103/16-Zaretska.pdf?sequence=1> (дата звернення: 09.03.2023).

5. Колективізація і голод на Україні: 1929–1933 Збірник матеріалів і документів. URL: <https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-kolekt.php> (дата звернення: 09.03.2023)

6. Гуцало Л. Політика радянської влади щодо польського населення України у 30-х роках ХХ ст. *Intermarum: історія, політика, культура*. 2015. Вип. 2. С. 235–245. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inhpc_2015_2_19. (дата звернення: 10.03.2023).

7. Слесаренко О. О. Створення та діяльність Центральної комісії національних меншин в Україні (1924–1934 роки): дис. ... кан. іст. наук: 07.00.01 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 235 с.

Коцюба Катерина

здобувачка вищої освіти 31 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: д-р іст. наук,
професор, завідувачка кафедрою історії України **Венгерьська В. О.**)

ПРОЯВИ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РАДЯНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ГЕНОЦИДУ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність теми зумовлена початком повномасштабної війни проти України з боку Росії, керівництво якої підтвердило свої наміри знищити українців як націю. Геноцидальний характер російської, як і радянської політики не є новиною. Першою спробою знищити максимальну кількість українців став Голодомор 1932–1933 рр., який протягом лише цього року визнали геноцидом українців ряд європейських країн.

Аналіз джерел та літератури. Історіографія питання є доволі широкою. Перші дослідження з'являються у діаспорі, значний внесок у вивчення проблеми належить американцю індіанського походження Д. Мейнсу. У період президентства В. Ющенка тема Голодомору перетворилась, за визначенням Г. Касьянова на «громадську релігію». Частина українських істориків включились у змагання «жертв» (В. В'ятрович, В. Сергійчук та ін.), що призвело політичної інструменталізації Голодомору. Попри контroversійність теми з наукової точки зору, беззаперечним залишається факт геноцидального характеру Голодомору 1932–1933 рр.

Метою статті є розгляд поняття «геноцид», його аналіз на прикладі Голодомору 1932–1933 рр. та дослідження регіональних особливостей реалізації геноцидальних практик.

Виклад основного матеріалу. Голодомор 1932–1933 рр. був свідомим та ретельно спланованим актом комуністичного режиму у Москві. Це явище не мало нічого спільного з врожаєм, епідеміями або іншими факторами голоду, на які посиляються російські історики та політики, намагаючись заперечувати факт геноциду українців. У міжнародній юриспруденції існує визначення геноциду – це акт, спрямований на навмисне створення умов для членів національної, етнічної, расової чи релігійної групи, розрахованих на її повне чи часткове знищення.

Перший з таких заходів був безпрецедентним для радянської держави, для досягнення поставлених цілей були задіяні репресивні, каральні та контролюючі організації. Діяльність центральних та місцевих органів НКВС, міліції, прокуратури, судів, органів партійного та державного контролю та інспекції була невід'ємною частиною «боротьби за хліб», а точніше, боротьби з українцями.

Так, у серпні 1932 р. було прийнято «Декрет про охорону соціалістичної власності», відомий як «Закон про п'ять колосків». Він передбачав конфіскацію майна, розстріл і тюремне ув'язнення на строк не менше 10 років. Комісія із закупівлі зерна, очолювана В. Молотовим, головою Раднаркому СРСР, прибула в Україну та конфіскувала хліб [4, с. 59–65].

Навіть колосся кукурудзи і кілька картоплин, знайдені на полях після збору врожаю, вважалися «крадіжкою». Вважалося: нехай краще гниє, але не дістанеться «класовому ворогові». Поля охороняли комсомольці-активісти, а колгоспні комори – сторожі. Біля полів будувались вежі, на яких стояли озброєні люди, завданням яких було «ловити шпигунів» [3].

Крім того, існувала додаткова інструкція, згідно якої смертна кара застосовувалася за організовані та систематичні крадіжки, та крадіжки з підпалами, чи іншими формами руйнування. Смертна кара також застосовувалася до «куркулів», колишніх купців та інших соціально «ворожих» категорій населення. Прості колгоспники та неколективізовані селяни отримували покарання у вигляді позбавлення волі. Така ж кара була за крадіжки на транспорті.

Внаслідок політики ліквідації «куркульства» та колективізації в деяких частинах України, зокрема на Уманщині, не залишилося жодної селянської родини, а села було заново заповнено переселенцями з інших місць [1]. Згодом з'являються так звані «чорної дошки» для боротьби зі «злісними ворогами», які не бажають здавати державі своє продовольство.

6 листопада за рішенням ЦК КП(б)У було оголошено «блокаду тих областей, які не виконали програму заготівлі зерна». Це були: 8 районів Дніпропетровської області, 2 райони Донецької області, 3 райони Київської області, 7 районів Одеської області, 8 районів Харківської області та 2 райони Чернігівської області – тобто 28 із 357 адміністративних одиниць (8%), які існували на той момент на адміністративній території УСРР. Торгова блокада

мала різко скоротити постачання промислових товарів та продуктів харчування населенню областей, які змогли виконати менше 30 % у встановленому плані здачі зерна. Отож, усі жителі відповідних адміністративних одиниць не могли нічого продати чи купити, і тим самим були віддалені від нормального життя [4, с. 59–60].

Наступним кроком у використанні «чорної дошки» став захід боротьби проти фермерів-одноосібників, які становили до 20 % всього сільського населення України. Вони сподівалися вижити з допомогою продовольчих запасів, які залишались після виконання зобов'язань перед державою. Проте більшовицька влада зробила все можливе, щоби ліквідувати незалежних землевласників. В результаті реалізації такої політики, смертність у деяких районах перевищила 40 % [4, с. 61–62].

27 грудня 1932 р. було введено радянську паспортну систему, щоб запобігти втечі селян. Ті, хто не мав таких документів, не могли залишати свої будинки під страхом адміністративних санкцій, включаючи виселення до виправно-трудових таборів (ГУЛАГ). У січні 1933 р. Й. Сталін підписав таємний наказ «Про запобігання масовому голоду селянства», а згодом введено обмеження на пересування селян.

Почалися міграції, викликані голодом, і влада у відповідь зажадала паспорта для пересування між республіками та заборонила залізничні перевезення. Радянська влада звинуватила антирадянські сили у втечі селян під час голоду, заявивши, що вони були організовані ворогами радянського уряду.

Висновки. Таким чином, можемо говорити про відверто геноцидальний характер Голодомору 1932–1933 рр. в Україні, який спрямовувався проти, перш за все, проти українського селянства, що складало більшість населення України в окреслений період, його заможної та середняцької верстви. Регіональний аспекти реалізації політики колективізації та переслідування за невиконання встановлених норм по хлібоздачі підтверджують думку, що удар радянської репресивної системи спрямовувався, перш за все, проти селянства Центральної та в цілому, Лівобережної частини України, що мало своє історичне підґрунтя.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Відлуння Голодомору 1932–1933 років: наслідки та уроки. URL: http://www.ukrbook.net/DAD/publ/Kopitko_10_08.pdf (дата звернення 17.03.2023).
2. Вронська Т. В., Кульчицький С. В. Радянська паспортна система: маловідомі сторінки історії. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vronska_Tamara/Radianska_pasportna_systema.pdf (дата звернення 15.03.2023).
3. Закон про п'ять колосків – кривавий інструмент організаторів Голодомору. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/news-museji/zakon-pro-p-iat-koloskiv-kryvavyj-instrument-orhanizatoriv-holodomoru/> (дата звернення 18.03.2023).
4. Касьянов Г. Розрита могила. Голод 1932–1933 років у політиці, пам'яті та історії (1980-ті – 2000-ні). Харків: Фоліо, 2018. 304 с.
5. Конквест Р. Жнива скорботи: колективізація і голодомор. Київ: Либідь, 1993. 275 с.
6. Мейнс Дж. Комунізм та дилеми національного визволення: національний комунізм у радянській Україні, 1918–1933 / Пер. з англ. пер. М. Яковлев. Київ: Комора, 2018. 494 с.

7. Папакін Г. Архівні документи про «чорні дошки» як знаряддя радянського геноциду в Україні в 1932–1933 роках. *Архіви України*. 2008. № 3-4. С. 14–28.

Горпинич Олександра

здобувачка вищої освіти 41 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри історії України **Ковальчук І. В.**)

СТАЛІНСЬКІ ТОТАЛІТАРНІ РЕПРЕСІЇ 1930-Х РР.: ІСТОРІЯ ЗРУЙНОВАНОГО ДИТИНСТВА

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність теми даної статті обумовлена посиленням інтересу істориків до вивчення і перегляду долі дітей у історичній ретроспективі. Сьогодні ми сприймаємо дитинство, як найщасливіший, безтурботний період життя сповнений любові і «рожевих слоників». Світова спільнота створила ряд організацій, які спрямовують свою діяльність на захист дітей, такі ж програми затверджують демократичні країни світу. Проте, така тенденція існувала не завжди, а точніше почала утверджуватись в період між Першою і Другою світовою війною і мала відмінності у різних регіонах світу. В той час, як у Європі переосмислювалась роль і значення дитини, захист її прав, в СРСР вирував «червоний терор», який не оминув навіть найменш захищену частину соціуму.

Аналіз джерел та літератури. Дане питання доволі обмежено висвітлено в історіографії. Загальний пласт інформації сьогодні міститься у ЗМІ: переважно він присвячений окремим справам репресованих дітей, або загалом цілій категорії ув'язнених – «табірним дітям». Основний доробок вітчизняних і зарубіжних вчених описує історію репресій жіноцтва і цьому контексті торкається долі дітей [1; 2; 4; 5]. Регіональний аспект «великого терору» на Житомирщині дослідила у своїй кандидатській дисертації та монографії з аналогічною назвою Т. Рафальська [3].

Метою статті є дослідження репресій неповнолітніх у СРСР, яких арештували і покарали саме за політичними звинуваченнями, а не кримінальними злочинами

Виклад основного матеріалу. Сталінські репресії щодо дітей здійснювались у різних формах. Вони торкнулися більшості неповнолітніх опосередковано. Цей процес відбувався приблизно за сценарієм, який описав у своїх спогадах Людвіг Войславський (на період терору проживав у Харківській області): батько хлопчика Кароль помер у 1934 р. від онкології, а матір була заарештована 6 серпня 1937 р. як шпигунка. Таким чином у віці 9 років Людвіг лишився сиротою, якого місцеві чиновники хотіли відправити до дитячого будинку. Проте, відповідь була короткою: «Ми такими дітьми не займаємося. Треба відправити хлопця в НКВС».

Згідно з оперативним наказом наркома внутрішніх справ М. Єжова № 00486 було розпочато терор проти дружин і дітей ворогів народу. Із жінками обходились так, як із чоловіками – їх чекали виправно-трудова табори. З дітьми ситуація дещо відрізнялась: немовлят відправляли в спеціальні табірні ясла – там, де несла покарання мати. У півтора року малечу відправляли до дитячих будинків. Синів і дочок ворогів народу від 3 до 15 років чекісти передавали до сиротинців, якщо їх не брали на утримання близькі родичі. А якщо органам державної безпеки здалося, що підліток соціально небезпечний, то його відправляли до дитячих будинків особливого режиму, підпорядкованих НКВС, чи до виправно-трудова колоній. А іноді – і до таборів разом із дорослими [2].

Існує думка, що наказ № 00486 був безпрецедентним в історії сталінського терору, оскільки в його преамбулі не містилося жодної аргументації. Власне, не було самої преамбули. Він починався так: «Цього дня почати репресії стосовно дружин і дітей ворогів народу». І під репресії потрапили люди, які не були ні в чому винні і не могли ні в чому бути обвинуваченими радянською владою [2]. Хоча дуже багато речей, скоєних сталінським керівництвом цілком підпадають під характеристику «безпрецедентний».

У ГУЛАГу існувала окрема категорія – «табірні діти». Так називали немовлят, народжених у виправних таборах, або дітей «зрадників Батьківщини».

Іншим видом репресій щодо дітей було заслання їх разом із батьками цілими сім'ями до Сибіру, або на Північ. В основному, ця група дітей постраждала внаслідок чисток, здійснених за етнічним принципом [3, с. 63]. Тоді масово депортувались національні меншини, які в основному проживали в прикордонних регіонах (Житомирська, Кам'янець-Подільська, Вінницька області). Дітей різного віку разом із батьками завантажували до вагонів і відправляли, куди накаже влада. В умовах антисанітарії, відсутності продовольчого забезпечення, холоду і спеки під час тривалої подорожі багато дітей не доїжджали до місця висилки.

Ще одним варіантом репресій серед дітей було застосування звинувачень і покарань до них безпосередньо. 7 квітня 1935 р. Центральний виконавчий комітет СРСР прийняв безпрецедентний закон. Аби покласти край злочинності серед неповнолітніх, дітей віком від 12 років наказали притягувати до відповідальності з максимальною мірою покарання – розстрілом.

Постанову підписав Й. Сталін, для якого пропаганда створювала образ друга дітей і засипала населення плакатами, які зображали вождя поруч з усміхненою дітворою. При цьому самого слова «розстріл» у пресі не вказали, залишили лише загальне формулювання – вища міра покарання. При цьому особам, котрі підбурювали чи змушували неповнолітніх до участі в спекуляції, проституції і бродяжництві, загрожувало лише ув'язнення від 5 років.

Саме такими, а не педагогічними, методами Й. Сталін намагався втримати вражаючу статистику дитячої безпритульності, а відтак і злочинності – два показники, які стали прямим наслідком внутрішньої політики – примусова колективізація, голод 1932–1933-х рр. і масові репресії з виселенням у ГУЛАГ

[1]. Радянська влада не намагалась забезпечити цим дітям хороші умови життя, щоб вони не крали від голоду – легшим способом було фізичне знищення.

За весь період сталінського терору аж до самої смерті самого диктатора було «розслідувано» не одну дитячу справу, яка закінчилась розстрілом. Серед інших можемо згадати справу Айлі Юргенсон (15 років) – засуджена до розстрілу, але згодом покарання замінено на 8 років позбавлення волі. Дівчинку заарештували за вчинок, який у 1998 р. був нагороджений президентом Естонії – разом зі своєю подругою вночі вона підірвала пам'ятник радянському солдату у відповідь на знищення радянською владою пам'ятників загиблим у Визвольній естонській війні 1918–1920 рр. Для справедливості зазначимо, що дівчатка знищили тимчасовий дерев'яний муляж, на місці якого через рік мав вирости пам'ятник [4].

Іншим прикладом є справа Р-35271, за якою було засуджено 16 хлопців і дівчат, що організували альтернативний літературний гурток і були визнані владою терористами (наймолодша учасниця гуртка 17-річна Ніна Уфлянд була засуджена до 10 років позбавлення волі і 5 років поразки в правах).

Проте, однією із найбільш резонансних справ того періоду стала історія Анатолія Плакущого, якому на момент арешту (24 листопада 1937 р.) і розстрілу (19 грудня 1937 р.) було 16 років. Більше ніж розстріл у цій справі лякає лише обґрунтування ВМП – татуювання у вигляді портрета Сталіна над лівим коліном із хуліганською метою. Трійкою НКВС це було розцінено як контрреволюційну діяльність [5]. Дати затримання і розстрілу вказують на те, що ніякого адекватного розслідування ніхто не проводив – між арештом і смертю для Толі лишили 25 днів.

Висновки. Отже, якщо проаналізувати картину репресій в ССРСР, то стає очевидним, що дитячі справи серед багатьох інших присутні також. Порівняно з дорослим населенням їх значно менш, але аж надто багато, щоб визнати всіх цих дітей реальними терористами, контрреволюціонерами тощо. Зазвичай усі вони закінчуються словами «справа припинена». Але, що криється за цим висловом, на жаль, поки не відомо – можливо цих дітей просто відпускали додому, а можливо вони розплачувались із «боргами перед Батьківщиною» помираючи в тюрпах від катувань. В СРСР дитина могла постраждати навіть не через свої дії, а через псевдо-злочини батьків, провести дитинство, граючись щурами у таборах, на примусових роботах, померти у товарному вагоні, або ще довго жити із клеймом «родич ворога народу», що в ті часи було вовчим білетом, який перекреслював всі дороги до нормального життя.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. День в історії. Сталін дозволив розстрілювати дітей. *24 канал*. 2015. 7 квітня. URL: https://24tv.ua/den_v_istoriyi_stalin_dozvoliv_rozstrilyuvati_ditey_n562589 (дата звернення: 04.03.2023).

2. Носков В. «Діти НКВС»: сирота, бо син ворога народу. *Радіо Свобода*. 2013. 21 травня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24993030.html> (дата звернення: 02.03.2023).

3. Рафальська Т. Л. «Великий терор» на Житомирщині (липень 1937 – листопад 1938 рр.). Житомир: Волинь, 2012. 180 с.

4. НКВДисти таки вбивали неповнолітніх дітей. *Харківська правозахисна група*. 2006. 11 жовтня. URL: <https://khp.org/1160570008> (дата звернення: 03.03.2023).

5. «Педагогічні» методи тирана: за що Сталін розстріляв шкільний літературний гурток. 2020. 8 квітня. URL: <https://www.5.ua/polityka/pedahohichni-metody-tyrana-za-shcho-stalin-rozstriliav-shkilnyi-literaturnyi-hurtok-212122.html> (дата звернення: 03.03.2023).

Талько Альона

здобувачка вищої освіти 31 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: д-р іст. наук,
доцент, професор кафедри історії України **Стельникович С. В.**)

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ РОМАНА ШУХЕВИЧА В УВО-ОУН (1923–1934 рр.)

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Постать Р. Шухевича, як і багатьох його сучасників, які боролися за відновлення державної незалежності України, постійно привертає увагу і громадськості, і фахових дослідників. Це особливо актуалізувалося після повномасштабного вторгнення росії в Україну. Р. Шухевича, безперечно, можна назвати однією з найбільш визначних постатей українського визвольного руху XX століття. Його участь в діяльності Української Військової Організації (УВО), Організації Українських Націоналістів (ОУН), Української Повстанської Армії (УПА), Української Головної Визвольної Ради (УГВР) стала запорукою розвитку та невід’ємною частиною цих структур, а також утвердження їхньої провідної ролі у боротьбі за незалежність українців.

Аналіз джерел та літератури. Постать Р. Шухевича та його діяльність у різні історичні періоди, передусім, досліджувалася представниками української діаспорної історіографії [1; 2; 3]. Наприклад, довоєнний період життя Р. Шухевича досить детально у своїх працях характеризує П. Мірчук [3]. Діяльність Р. Шухевича також широко висвітлюється представниками сучасної української історіографії, особливо у рамках вивчення історії українського визвольного руху в роки Другої світової війни [4].

Метою пропонованої статті є аналіз військово-політичної діяльності Р. Шухевича в УВО-ОУН упродовж 1923–1934 рр.

Виклад основного матеріалу. Свій шлях в Українській Військовій Організації Р. Шухевич розпочинає у середині 1920-х рр. У цей час за завданням Крайової команди організації він проводив диверсійну роботу проти осіб, пов’язаних з антиукраїнською діяльністю в Польщі [2, с. 68]. У період з 1928 р. по 1929 р. Р. Шухевич відбував військову службу у складі польської армії [2, с. 74–75]. Після створення у 1929 р. ОУН Р. Шухевича було призначено бойовим референтом Крайової екзекутиви ОУН.

Через суворе дотримання військової субординації, правил та дисципліни оунівці могли застосовувати різні методи боротьби, направлені проти польської

влади. Сюди входили студентські протести, політичні демонстрації, шкільні акції тощо [3, с. 138]. У 1930 р. проходить Саботажна акція, що охоплює Галичину. Шухевич стає одним з її керівників. Рішення на проведення акції було схвалено у червні 1930 р. на засідання Проводу Українських Націоналістів. Приводом же для її проведення став законопроект, ухвалений польським сеймом, щодо проведення колонізації українських земель [1, с. 655]. Таким чином, від середини липня 1930 р. по галицьких селах прокотилася хвиля пожеж серед польських поміщицьких господарствах. Ця акція охопила багато повітів заходу сучасної України. У паніці урядом Польщі було застосовано тотальну пацифікацію. Це ж, у свою чергу, посилює революційні настрої серед українського селянства, а також посприяло поширенню ідей націоналізму. Основною рушійною силою Саботажної акції стали студенти та юнаки ОУН, котрі роз'їхались по селах Галичини [6].

На посаді бойового референта Крайової екзекутиви ОУН Р. Шухевич бере участь в організації низки заходів. Передусім, це серія нападів на польські державні установи, метою яких було залучення матеріальних засобів для подальшого ведення національно-визвольної боротьби [5]. Часто це були напади на банківські та поштові об'єкти [3, с. 276]. Шухевич також долучився до організації кількох атентатів на представників польської влади, у тому числі на міністра внутрішніх справ Б. Перацького, за організацію ними антиукраїнської політики [3, с. 291; 4].

Р. Шухевич разом з іншими оунівцями з числа студентів львівського Академічного дому став одним із розробників тактики, котра згодом сформувалася в концепцію «перманентної революції». Згідно цієї концепції, українці зможуть здобути свободу шляхом силового натиску на свого ворога. Тому ОУН, на думку розробників концепції, має стати організатором підготовки суспільства до майбутнього повстання. Як наслідок, члени ОУН організовують пропагандистку діяльність, поширюючи в маси ідею безкомпромісної боротьби та революції [3, с. 138–139]. Р. Шухевич також був учасником дискусії щодо організації української армії. Згідно першого погляду, який існував в ОУН, армія повинна була формуватися як регулярна на еміграції. У рамках другого підходу армію потрібно створювати на західноукраїнських землях, спираючись на власні сили. Цю думку підтримував і Р. Шухевич [4].

Як підсумок сказаного вище хочемо навести слова С. Бандери про Р. Шухевича: «Постать сл. пам. Романа Шухевича – одна з найвидатніших у всій історії націоналістичного революційно-визвольного руху, а в переломових етапах останнього двадцятиріччя – її символ і дороговказ. Роман Шухевич відіграв важливу роль в розвитку руху в попередніх його періодах, а на найважливішому відтинкові – від початку останньої війни по сьогодні – надав йому напрям і безпосередньо ним керував» [2, с. 241].

Висновки. Таким чином, Р. Шухевич брав активну участь у діяльності і Української Військової Організації, і Організації Українських Націоналістів упродовж 1923–1934 рр. Він долучився як до безпосереднього керівництва організаціями, так і до розробки їх провідних акцій у довоєнний період. Досвід

Р. Шухевича, здобутий у довоєнний період, став важливим для його діяльності уже в роки Другої світової війни.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієвський Д. Обставини 30-их років і Провід Українських Націоналістів. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен: Видання Фундації ім. Євгена Коновальця, 1974. С. 654–664.
2. Генерал Роман Шухевич – «Тарас Чупринка» Головний Командир УПА. Львів – Торонто: Літопис УПА, 2007. 576 с. (Літопис УПА; т. 45).
3. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. Т. 1: 1920–1939. – Мюнхен – Лондон – Нью-Йорк, 1968. 639 с.
4. Посівнич М. Військово-політична діяльність Романа Шухевича в УВО-ОУН у 1923–1938 рр. *Український визвольний рух*. Львів, 2007. Вип. 10. С. 159–170.
5. Хроніка. Напади і експропріації. *Сурма*. 1931. Серпень. № 8.
6. Швагуляк М. «Пацифікація». Польська репресивна акція в Галичині 1930 р. і українська суспільність. Львів, 1993. 53 с.

Колосович Валерія

здобувачка вищої освіти 31 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: д-р іст. наук,
професорка, завідувачка кафедрою історії України **Венгерська В. О.**)

ОЛЕГ ОЛЬЖИЧ ТА ОУН

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Олег Ольжич (Кандиба) здобув популярність завдяки своїй літературній творчості та родинним зв'язкам з письменником Олександром Олесем (сином якого був). Однак не варто забувати, що політична діяльність Ольжича в Організації Українських Націоналістів також посідала чільне місце в біографії поета та вченого. Його смерть прямо пов'язана з політичною складовою життя. Олег Ольжич народився в Житомирі, що робить постать особливо цікавою в сенсі краєзнавства та вписування його імені та постаті у місцевий історичний ландшафт.

Аналіз джерел та літератури. В радянській період ім'я О. Ольжича потрапило до категорії табуйованих, як і тема ОУН. Організація, як і всі діячі, що з нею пов'язувались, були віднесені до категорії «буржуазних націоналістів», яких до того ж пов'язали із німецькими «фашистами». Тому проблематика вивчалась лише представниками української діаспори. Після проголошення незалежності, з'являються наукові дослідження, присвячені як ОУН так О. Ольжичу. Серед дослідників історії розвитку ОУН: Д. Решетенко [6], аналізу змісту діяльності О. Ольжича, в якості провідника ОУН, присвячена робота В. Павлюка [5]. Громадсько-політична діяльність О. Ольжича досліджувалась Л. Костюк, С. Рижовим, В. Моздіром [3; 4; 7]. Помітну роль у формуванні О. Ольжича як політичного діяча відіграла його

участь у становленні Карпатської України. Саме цей аспект діяльності політика вивчав М. Вегеш [1]. Влітку 1941 р. Олег Ольжич потрапив до свого рідного міста Житомира у складі похідної групи ОУН під проводом А. Мельника «Північ». Діяльність цієї групи та роль в ній О. Ольжича дослідив І. Ковальчук [2]. Попри те, що в цілому історіографічну базу питання складно назвати значною, вона має свої напрацювання, які дозволяють узагальнити існуючі підходи та запропонувати свої варіанти прочитання раніше введених до наукового обігу архівних документів.

Мета статті: дослідження вкладу Олега Ольжича в діяльність Організації Українських Націоналістів (ОУН).

Виклад основного матеріалу. У 1927 р. було створено Провід Українських Націоналістів як орган для об'єднання всіх націоналістичних сил. У лютому 1929 р., під час Віденського конгресу, члени Української військової організації та націоналістичних студентських спілок об'єднались в союз – ОУН. Їх головною метою було утворення незалежної Української держави на її етнічних територіях. Ця мета мала бути досягнута через національну революцію та встановлення диктатури. Економіка держави планувалася як поєднання приватної, націоналізованої та кооперативної форм власності. ОУН відкидала будь-який партійний чи класовий поділ та позиціонувала себе як домінуючу силу українського суспільного життя як удома, так і за кордоном [6, с. 154]. Керівним органом організації став згаданий раніше Провід Українських Націоналістів. На початку своєї роботи, діяльність організації була зосереджена на ідеологічній, пропагандистській та деяких питаннях суспільно-політичної рефентур. На той момент, О. Ольжич вже був у складі організації.

Культурна сфера стала одним з напрямків діяльності ОУН, його очолив саме Олег Ольжич, вже відомий на той час письменник та археолог. Центром культурної секції організації стала Прага. У міжвоєнний період Закарпаття входило до складу Чехословаччини, й саме там О. Ольжич долучився до створення пропагандистської організації «Летюча Естрада», завданням якої було поширення самостійницьких ідей серед місцевого населення.

Після розколу в ОУН, О. Ольжич залишився у групі, яку очолював А. Мельник. Як уповноважений заступник голови Проводу ОУН А. Мельника, О. Кандиба разом із Р. Шухевичем, М. Колодзінським, З. Косаком та іншими перебував у вирі подій, і стає одним із засновників Карпатської Січі. Після розгрому угорськими військами Карпатської України на заклик О. Кандиби розпочинається партизанська боротьба. Однак сам він потрапляє у полон і опиняється у концентраційному таборі. Друзям вдалося визволити його, і після цих подій О. Кандиба повністю занурюється у політичні та революційні процеси [7, с. 7].

Ще напередодні 22 червня 1941 р. два крила ОУН в деталях розробляли тактику свого приходу на землі Наддніпрянської України. Для цього необхідним було створення похідних груп (появу першої більшість істориків датує травнем 1941). Організація та координування руху на Наддніпрянщину, лягла на плечі Олега Ольжича. На початку німецько-радянської війни,

О. Ольжич став першим заступником Голови проводу ОУН (М) на території України. Його діяльність в на цій посаді була ускладнена двома аспектами: по-перше німецькою окупацією; по-друге поділом ОУН на два напрямки. Кожен з яких пропонував своє бачення боротьби та міри допустимої співпраці із окупаційною владою. Про цей епізод сам Олег Ольжич згадував: «...ця глибока рана в нашому національному організмі, і поки вона не загоїться, нація не стане здоровою. На верхах поки що не можемо знайти спільної мови, але на місцях в кожному конкретному випадку ви можете зорієнтуватися: працює людина для України – нехай Бог їй помагає і ви помагайте» [3, с. 5].

Варто пам'ятати, що О. Ольжич до останнього вірив у об'єднання мельниківців та бандерівців, старався не допускати конфліктів між ними. Доходило навіть до випадків, коли від прихильності Олега залежав рівень відносин між двома таборами, отже і ОУН в цілому. Його сучасники згадують, що він мав певний авторитет не лише серед мельниківців, до яких безпосередньо відносився, а й серед бандерівців [5].

У липні–вересні 1941 р. О. Ольжич повертається до рідного міста Житомира. Мельниківці спрямували діяльність на організацію й розбудову міських адміністративних та соціально-економічних структур, мережі культурно-освітніх закладів. Прибувши до Житомира, члени похідної групи ОУН (М) «Північ» створили свій міський осередок. Він розташовувався у тому ж будинку, де з кінця липня 1941 р. мешкав О. Ольжич. Згодом на території Житомирської області постав і обласний провід ОУН [2, с. 4]. В період перебування у Житомирі Ольжич займався організацією підпілля, яке на його думку мало допомогти розбудувати боротьбу за незалежність в умовах німецької окупації. З метою згуртування людей, для побудови незалежної української держави, О. Ольжич організував багатолюдну маніфестацію, з приводу возвеличення героїв Базару, що були розстріляні більшовиками у 1921 р. на Житомирщині. З цією ж метою було організовано відзначення 20-річчя Другого зимового походу. Згодом Олег Ольжич переїхав до Києва.

Наказом з Берліна у листопаді 1941 р. діяльність ОУН було заборонено і О. Кандиба вже нелегально продовжує організаційну роботу. Він намагається врятувати своїх соратників, захоплених гестапо, але у лютому 1942 р. О. Телігу, І. Ірлявського, М. Телігу, проф. Гупало та багатьох інших було розстріляно у Бабиному Яру. О. Кандиба здійснював спроби налагодити контакти з бандерівським крилом ОУН і вів перемовини із Р. Шухевичем (генерал Чупринка) [7, с. 25].

Одним з найважливіших етапів діяльності ОУН було створення Української Національної Ради у жовтні 1941 р. До її складу увійшли представники різних українських міст, в тому числі і Карпатської України. До створення органу приклав свою руку і сам Олег Ольжич. Діяльність ради умовно можна поділити на два етапи: створення міської управи до якої увійшли члени ОУН, та у подальшому, планувалось створення уряду, який представляв би усі політико-суспільні течії, що готові були боротись за незалежну Україну.

Рада була демократичною, на думку О. Кандиби-Ольжича, мала б очолити усі ділянки українського життя до часу, коле буде з'ясовано формально-правове становище нашої держави. За складом вона не була однопартійною організацією. До неї входили члени різних партій, за винятком комуністів [3, с. 7].

Зрозуміло, що зі сторони німецької окупаційної влади, уряд наткнувся на несприйняття, адже їх інтереси явно розбігались. Почали застосовуватись активні репресії. На О. Ольжича, як на активного політика, що зацікавлений у незалежності своєї держави, полювали як члени Гестапо так і радянські структури. Діач переїхав з Києва до Львова, та звідти керував підпільною діяльністю ОУН. 25 травня його було заарештовано та запроторено гестапівцями до табору смерті Заксенгаузен. На відміну від С. Бандери, О. Ольжич одразу потрапив до в'язниці «Целленбау», куди поміщали особистих ворогів А. Гітлера. 9 липня 1944 р. О. Ольжич був закатований на смерть.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок що Олег Ольжич посідав чільне місце в Організації Українських націоналістів та доклав значних зусиль для її розвитку, чим завоював авторитет серед колег. Це дало йому змогу брати участь у ключових подіях організації. Його політична діяльність мала лише одну мету: створення незалежної соборної України. Не дивлячись на те, що О. Ольжич-Кандиба пішов з життя досить рано, він назавжди закарбований в історії України, ОУН та свого рідного міста Житомира.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вегеш М. Олег Ольжич в Карпатській Україні. 2007. С. 1–3. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/40262/1/96.pdf> (дата звернення: 17.03.2023).
2. Ковальчук І. Прихід похідної групи ОУН під проводом Андрія Мельника «Північ» до Житомира у липні 1941 р. С. 153–166. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/8717/1.pdf> (дата звернення: 19.03.2023).
3. Костюк Л. Суспільно-політична та наукова діяльність О. Кандиби-Ольжича (1907–1944 РР.) 2010. С. 1–9. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kostiuk_Lesia/Suspilno-politychna_ta_naukova_dialnist_O_Kandyby-Olzhycha_1907_1944_rr.pdf? (дата звернення: 19.03.2023).
4. Модзір В. Наукова та громадсько-політична діяльність Олега Ольжича (1925–1944). 2007. С. 33–41. URL: <http://95.134.188.9/jspui/bitstream/123456789/419/2/07-000219.pdf> (дата звернення: 19.03.2023).
5. Павлюк В. О. О. Кандиба (Ольжич) – провідник ОУН. *Українська національна ідея: історія і сучасність*. Науковий збірник: матеріали Всеукр. наук.-красзн. конф. 25–27 черв. 1997 р. / ред. М. Ю. Костиця. Житомир: Журфонд, 1997. С. 50–52. URL: <http://libo.lib.zt.ua/jspui/bitstream/123456789/413/2/07-000141.pdf> (дата звернення: 18.03.2023).
6. Решетенко Д. Історія організації українських націоналістів (за фондами ЦДАЗУ). 2018. С. 153–165. URL: <https://tsdazu.archives.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/9.pdf> (дата звернення: 18.03.2023).
7. Рижов С. Спадщина О. Кандиби (Ольжича). 2007. С. 1–8. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f8bd81a4-2305-4744b8ff-5e13a6ce2e8e/content> (дата звернення: 19.03.2023).

ЖИТТЯ СОЛОМІЇ КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ ДІЙСНОСТІ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Після здобуття Україною незалежності інтерес дослідників до окремих постатей її історії значно зріс. І мова йде не лише про діячів повстанських рухів чи визначних осіб давньої історії, а про особистостей, які творили українську культуру, часто в дуже непрості часи, зокрема в умовах радянської дійсності. Такі авторитети духовності були сумлінно віддані своїм ідеям, ідеалам та своєму народу. Яскравим прикладом такої особистості є відома українська оперна співачка С. Крушельницька.

Аналіз джерел та літератури. Постать С. Крушельницької привертала увагу дослідників як в радянський період [1], так і, зрозуміло, в часи незалежності України [2; 3; 4]. У першому випадку творчість української співачки розглядалася як складова радянської культури, а в другому – як творчість українки, яка збагатила не лише вітчизняну культуру, а й загальноєвропейську. Сучасні дослідники творчості С. Крушельницької – це, передусім, І. Коляда, В. Дрозденко, Є. Орлова та інші [2; 3; 4].

Метою пропонованої статті є аналіз життєвого шляху С. Крушельницької в умовах радянської дійсності.

Виклад основного матеріалу. 1939 р. розпочався новий етап в життєписі С. Крушельницької. В цей час вона приїздить до Львова, а над Європою нависає загроза Другої світової війни. Після приходу радянської влади оперна діва опиняється в злиднях, відчуваючи байдужість нової влади; поступово до неї починають підступати хвороби. Розуміючи, що справи просуваються набагато гірше, ніж можна було уявити, Соломія прагне повернутися до Італії, втім дозволу влади для цього не отримує [4, с. 35].

У цей період зі співачкою стається ще одна прикрість: вона невдало впала та зламала шийку стегна. Травма на наступні декілька місяців приковує її до ліжка [3, с. 103]. Користуючись станом здоров'я С. Крушельницької, радянська влада позбавила її італійського громадянства, змусивши регулярно відмічатися у поліцейських відділках та кожні пів року продовжувати вид на проживання. Спочатку Соломії не видали і радянського паспорта, зробивши її «невиїзною». До цього всього влада націоналізує її будинок у Львові, однак залишивши для родини чотирикімнатне помешкання. У вересні 1941 р. до регіону приходить Друга світова війна, що ускладнило проживання співачки [2, с. 179–180]. Під час нацистської окупації С. Крушельницька бідує. Щоб б хоч якось прожити надає приватні уроки вокалу.

У післявоєнний період, у відновлених умовах радянської дійсності, С. Крушельницька викладає у Львівській державній консерваторії

ім. М. В. Лисенка [4, с. 35]. На цю посаду її запросив тодішній директор закладу В. Барвінський. З часом співачку зарахують на посаду професора та керівника кафедри вокалу. Разом з тим С. Крушельницька після закінчення Другої світової війни кілька разів зверталася до радянського уряду з прохання відкрити їй виїзд до Італії. Але дозвіл вона так і не отримала. Після відмови від своєї власності в Італії на користь радянської влади співачка усе-таки отримала громадянська УРСР [4, с. 35].

Для того, щоб залишитись на роботі, С. Крушельницька була вимушена кожного року давати звітні концерти. У 1949 р. вона останній раз співала в залі Львівської консерваторії. У цей час співачка хворіла на рак горла. 1951 р. С. Крушельницьку удостоюють звання заслуженого діяча мистецтв УРСР, а в жовтні 1952 р. вона отримує звання професора у Львівській консерваторії [1, с. 115]. Серце С. Крушельницької зупинилося 16 листопада 1952 р. Відому оперну співачку поховано на Личаківському цвинтарі поряд з Іваном Франком та Михайлом Павликом.

Висновки. Жага С. Крушельницької до сцени, любов до рідної мови та відданість своїм шанувальникам зробили її однією із найвидатніших оперних співачок свого часу. Після утвердження радянської влади на території західноукраїнського регіону відбувся її наступ і на прояви українського національного життя. Під фактичний радянський контроль було взято життя С. Крушельницької. Однак, не дивлячись на складні життєві обставини, до того ж ускладнені частими хворобами, оперна співачка продовжувала свою творчу діяльність.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Зелінський О. Безсмертя співу: До 100-річчя від дня народження С. Крушельницької. *Жовтень*. 1973. № 9. С. 113–119.
2. Коляда І., Дрозденко В. Соломія Крушельницька та радянська влада: від зірки зі світовою славою до забуття. *Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті: зб. наук. пр. за мат. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжн. уч., 11–12 червня 2020 р.* Львів: Друкарня Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького, 2020. С. 178–182.
3. Коляда І. Соломія Крушельницька. Харків: Фоліо, 2020. 121 с.
4. Орлова Є. Г. Найпрекрасніша і найчарівніша Баттерфляй. *Мистецтво в школі*. 2010. № 7. С. 34–40.

Свириденко Филип

здобувач вищої освіти 42 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри історії України **Жуковський О. І.**)

ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В УКРАЇНІ (1939–1945 рр.)

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність даної наукової проблеми обумовлена недостатністю досліджень у сфері

вивчення історії нацистської політики щодо православної церкви в Україні, функціонування її парафій на українських землях, міжконфесійних відносин в часи Другої світової війни. Ще багато архівних документів з даної проблематики є засекреченими та чекають на своє вивчення та експертну оцінку науковців.

Аналіз джерел та літератури. Наукове дослідження обраної теми було розпочато ще в 1960–1970-х рр. у працях українських дослідників в діаспорі (США, Канаді), які під час Другої світової війни знаходилися в Україні й були очевидцями подій. Здебільшого це церковні історики А. Дублянський, І. Власовський, С. Савчук та Ю. Мулик-Луцик. Крім особистого викладу баченого і пережитого, їх увагу привернула проблема церковної канонічності розколених частин Православної церкви в Україні.

Т. Міненко і В. Косик ґрунтовніше досліджували дану проблему, використавши матеріали закордонних церковних архівів, які для дослідників в Україні були недоступними. Значний внесок у дослідження даної проблеми зробили українські історики, зокрема Ю. Волошин, В. Гордієнко, та інші. Їхні праці ґрунтуються на матеріалах українських архівів. Так, у монографії Ю. Волошина на основі архівних джерел здійснено спробу проаналізувати політику нацистських окупантів відносно православної церкви в Україні. Розглядаються особливості становлення і розвитку церков, міжконфесійні відносини, розгортання православного руху в регіонах [1].

Метою статті є проаналізувати особливості функціонування православних церков на українських землях в часи Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу. Радянська держава майже до кінця свого існування із різною інтенсивністю провадила як внутрішню, так і зовнішню пропаганду атеїзму як прогресивнішого порівняно з релігійним світоглядом [2].

Відповідно, СРСР позиціонував себе як державу, де релігійні переконання відходять у минуле, звільняючи місце раціоналістичному марксистсько-ленінському вченню. Такий підхід не є виправданим, адже при переписі населення СРСР 1937 р, 57 % опитаних визнали себе віруючими. Ці дані варто вважати заниженими, бо у ті часи визнання релігійності дорівнювало визнанню політичної опозиції; таким чином багато людей, приховували приналежність до релігійних громад [3, с. 138].

Комуністичний режим, уважно відстежуючи прояви релігійної діяльності, розглядав церкву як серйозного політичного опонента та почав готуватись до чергового етапу боротьби з нею. Застосовуючи в попередні роки заборонні, обмежувальні й репресивні методи у стремлінні тотального контролю за духовним життям людей, влада постала перед неочікуваними і небажаними для себе наслідками такої політики: релігійна діяльність набула прихованих та не контрольованих форм. Таким чином, «церковників» і «сектантів» було включено до т.зв. «активних антирадянських елементів», що підлягали викоріненню.

Важливу роль розпочинала відігравати Друга світова війна. Радянське керівництво було зацікавлене тепер у зміцненні єдності нації, а не в поділяючих нападках марксистського пуризму та атеїзму. Переломним моментом у цьому

плані стали події вересня 1939 р. – вступ радянських військ на територію Польщі та приєднання Західної України та Західної Білорусії до СРСР. Уряд опинився перед фактом включення до державного життя країни областей з незайманим гоніннями релігійним життям.

1939 р. Західна Україна увійшла до складу СРСР [4]. Радянський уряд почав проводити в цьому регіоні перебудову державного, суспільного та релігійного життя відповідно до комуністичної моделі. Однак до реалізації релігійної політики влада підходила з урахуванням історичних та політичних особливостей цього регіону, що спричинило суперечливість у їхніх діях. З одного боку, радянське керівництво хотіло завоювати симпатії західноукраїнського населення та встановити контроль над місцевими церковними структурами і тому демонструвало терпиме ставлення до Церкви в цих сферах, з іншого боку, більшовицька влада повністю не могла відмовитися від антирелігійних намірів. У 1941 р., перед початком Другої Світової війни, атеїстичні мотиви взяли гору в радянській релігійній політиці [5].

Друга Світова війна стала новим етапом у розвитку церковно-державних відносин у країні. Спочатку, незважаючи на патріотичну позицію, зайняту Православною Церквою, ставлення до неї з боку держави мало змінилося. Припинилася лише войовнича антирелігійна пропаганда, але переслідування, що виражалися у закритті культових установ, державної дискримінації духовенства та віруючих, залишилися. Однак грізна небезпека, що нависла над самим існуванням держави, необхідність всенародного єднання для перемоги спонукали Радянський уряд до зміни релігійної політики.

У часи окупації, виникли та були документально оформлені дві конкуруючі Церкви:

1. Автономна, яка започаткувала своє канонічне становище на рішенні Всеросійського Помісного Собору 1917–1918 рр. про створення Української автономної Церкви в рамках РПЦ; предстоятель – митрополит Олексій (Громадський); до її складу входило щонайменше 55 % населення України.

2. Автокефальна, що принципово розірвала будь-який зв'язок з Московською патріархією і прийняла священників «липківців» — так званих «самосвятів», яких жодна Православна Церква не могла вважати законно посвяченими священнослужителями; глава – митрополит Полікарп (Сікорський); прихильниками її було трохи більше 40 % населення [6].

Вже у липні 1942 р. нацистами на окупованих територіях України було видано перші розпорядження, у яких проголошувалося право віруючих організовувати релігійні об'єднання, у них підкреслювалась їх автономність, що, в свою чергу, обмежувало владу єпископа. Так, у розпорядженні окупаційної влади наголошувалося:

1. Релігійні організації зайнятих земель мають надати генеральному (районному) комісару таке: а) назва релігійного суспільства; б) віросповідання керівництва; в) список членів президії товариства; г) список майна місцевих релігійних громад.

2. Затвердити нове організацію може лише райхскомісар району за заявою віруючих.

3. Необхідне визнання президії районному комісару, що підтверджує твердження про те, що релігійна громада не має політичного характеру; б) генеральний комісар може висловити свій сумнів щодо характеру релігійної громади.

4. Релігійні організації на місцях можуть виконувати тільки релігійні завдання.

5. У разі порушення розпорядження накладається грошовий штраф а райхскомісар може розпустити релігійну організацію.

Бурхливий розвиток церковного життя на окупованій території України почався стихійно і одразу набув масового характеру. Незважаючи на явну шкоду для відновлення православ'я в Україні протистояння канонічній та неканонічній церков, релігійне піднесення серед населення було настільки велике, що тоді вдалося відновити до 40 % дореволюційної кількості храмів. Фактично на всій окупованій території було відновлено канонічну Православну Церкву. Не лише релігійність українців, а й Церква як організація виявилася набагато сильнішою і живучішою, ніж вважала німецька влада.

Усе це призвело до того що, з 1943 р. у німецьких офіційних документах вже ясно відчувався сумнів щодо правильності низки аспектів обраного курсу церковної політики.

Храми, що відкрилися, перетворилися на центри національної самосвідомості та прояви патріотичних почуттів. Навколо них згуртувалася значна частина населення. Усього за три роки окупації в умовах голоду, розрухи, відсутності матеріальних можливостей було відновлено понад 40% дореволюційної кількості церков [6].

Після визволення України від німецької окупації і повернення радянської влади, Московська Патріархія підпорядковувала Руській Православній Церкві усі православні парафії. Був створений Український екзархат. Ще під час війни на окуповану територію Московська Патріархія призначила екзархом України митрополита Миколая (Ярушевича). Після визволення Києва екзархом став митрополит Іоан (Соколов) (лютий 1944 р. – березень 1964 р.) [7].

Висновки. Отже, СРСР в 1939–1941 рр. отримав у розпорядження нові території із зовсім іншим способом життя, в порівнянні з територіями Радянського Союзу, де комуністи протягом 20 років встигли багато переробити на свій лад. У Західній Україні радянській владі довелося врахувати низку об'єктивних і важливих обставин.

Атеїстична держава, за своєю суттю націлена на знищення релігії, розуміючи хиткість свого становища в новому приєднаному прикордонному регіоні, спочатку діяла тут обережно, бажаючи залучити на свій бік місцеве населення, через що тимчасово відклало термін остаточної перемоги атеїзму.

Німецько-радянська війна стала новим етапом у розвитку церковно-державних відносин у країні. Грізна небезпека, що нависла над самим існуванням держави, необхідність всенародного єднання для перемоги спонукали Радянський уряд до зміни релігійної політики.

Після звільнення України від нацистської окупації і повернення радянської влади, Московська Патріархія зібрала під Руською Православною Церквою усі роздроблені православні парафії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Волошин Ю. Українська православна церква в роки нацистської окупації (1941–1944 рр.). Полтава, 1997. 127 с.
2. Радянська пропаганда // [uk.wikipedia.org](https://uk.wikipedia.org/wiki/Радянська_пропаганда) URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Радянська_пропаганда (дата звернення: 10.01.23.).
3. Вароді Н. Православ'я та суспільство в УРСР на початку радянсько-німецької війни: історіографія питання. *Сіверянський літопис*. 2021. № 5. С. 137–144.
4. Західна Україна увійшла до складу УРСР. Цей день в історії URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/1101M/> (дата звернення: 10.01.23.).
5. Радянська анексія західноукраїнських земель // [uk.wikipedia.org](https://uk.wikipedia.org/wiki/Радянська_анексія_західноукраїнських_земель#Входження_до_СРСР) URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Радянська_анексія_західноукраїнських_земель#Входження_до_СРСР (дата звернення: 10.01.23.).
6. Архієпископ Львівський і Галицький Августин: Церковне життя на території окупованої України. Україна православна. URL: http://pravoslavye.org.ua/2005/05/arhiepiskop_lvvskiy_galitskiy_avgustin_tserkovne_zhittya_na_teritorii_okupovanoi_ukraini/ (дата звернення: 20.12.22).
7. Українська православна церква після другої світової війни. URL: https://www.truechristianity.info/ua/books/zakon_bozhyi/zakon_bozhyi_042.php (дата звернення: 20.12.22).

Троценко Олександра

здобувачка вищої освіти 41 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: д-р іст. наук,
професор кафедри історії України **Стельникович С. В.**)

ОСНОВНІ ЗАСОБИ ВЕДЕННЯ НАЦИСТСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Під час Другої світової війни територія України стала епіцентром не тільки військових дій, а й боротьби пропагандистських апаратів двох потужних тоталітарних держав – Німеччини та СРСР. Інформаційно-ідеологічний вплив необхідний для того, щоб керувати та маніпулювати свідомістю населення. На окупованій території України нацисти застосовували розгалужений апарат пропаганди, який повинен був деморалізувати ворога та пришвидшити його капітуляцію. Саме під час Другої світової війни нацисти почали активно використовувати для ведення пропаганди такі засоби як кіно, радіо, плакати, листівки, періодичну пресу. Тому досить актуальним є питання вивчення впливу основних засобів нацистської пропаганди на населення окупованої України, визначення її ефективності.

Аналіз джерел та літератури. Історіографічну базу окресленої проблематики складають праці вітчизняних дослідників, зокрема М. Михайлюк [2], О. Салати [4], С. Стельниковича [5], В. Удовика [6], О. Яшан [7]. Особливу увагу слід звернути на статтю М. Михайлюк «Німецька пропаганда в Україні» [2], у якій авторка розкриває і детально аналізує основні засоби ведення пропаганди нацистів на території України та рівень їх ефективності в обробці свідомості місцевого населення.

Метою пропонованої статті є аналіз основних засобів ведення нацистської пропаганди в Україні під час Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу. Одним з основних засобів нацистської пропаганди на окупованій території України були друковані матеріали. У перші місяці окупації України німецьке командування видавало масовими тиражами листівки, в яких населення повідомлялося про перші наміри та дії нової влади. Окупаційна влада за допомогою листівок, зокрема, закликала населення не підтримувати радянських партизан [7, с. 25]. Також пропагандисти, використовуючи листівки й брошури, намагалися залучити місцеве населення до виконання господарських розпоряджень; пропагували німецький спосіб життя, розповсюджували ідеї НСДАП, нового аграрного порядку тощо. Найбільше друковані матеріали, передусім листівки, пропаганда поширювала в селах, адже мешканці села не завжди мали можливість читати окупаційну пресу. Більша частина агітаційно-пропагандистських матеріалів доставлялася з Німеччини, проте могла й виготовлятися на місцях за наявності паперу, друкарських приладів, фахівців. Пропагандистські матеріали не відтворювали справжнього становища, в якому опинилося окуповане українське населення [2, с. 653].

Особливим попитом у населення користувалась преса, тому саме їй нацисти надавали важливої уваги в пропагандистській діяльності [4, с. 117]. У газетах регулярно публікувались військові зведення про становище на фронтах війни та розпорядження й накази місцевої окупаційної влади. Із кінця літа 1941 р. виходили газети українською мовою на всій окупованій території України. Друк періодичних видань, як правило, здійснювався в обласному або районному центрі. Як приклад таких газет можна назвати: «Нова доба» (Бердичів), «Волинь» (Рівне), «Вільне слово» (Дрогобич), «Меч» (Кривий Ріг), «Голос Полтавщини» (Полтава) [4, с. 118].

У пропагандистській діяльності нацисти використовували й плакати [1, с. 223; 2, с. 654]. Окупаційна влада наказала збудувати у центрі населених пунктів спеціальні «плакатні дошки». Порівняно з радянським плакатом, який видавався російською мовою, нацистський розповсюджувався українською мовою, що полегшувало сприйняття населенням пропагандистської інформації.

Плакати використовувались як основна можливість донести до місцевих мешканців окупованих територій важливу інформацію. На територію України надходили плакати з Німеччини, а потім розповсюджувались по областях, містах та районах [3, с. 231]. Часто графічна пропаганда використовувалася для вербування та залучення місцевих мешканців до роботи у Німеччині. На плакатах робили акцент на поєднання графічного зображення і фотографії, які

закликали до роботи. Пропагандисти намагалися таким чином показати «ідеальну Німеччину», наголошуючи нібито на перевагах роботи в Райху [3, с. 228].

Одним із важливих засобів нацистської пропаганди була радіопропаганда. За проведення радіопропаганди на території України відповідали східний відділ Міністерства пропаганди, відділ пропаганди верховного командування Вермахту (ОКВ) та політичне управління Міністерства східних окупованих територій. Радіомовлення в пропагандистській роботі мало вагомі переваги: охоплення великої кількості людей; імітація прямого спілкування з аудиторією; можливість транслювати передачі українською мовою з багатьох міст; оперативність передачі інформації. Саме тому підрозділам Вермахту було поставлене завдання захопити основні центри радіомовної мережі СРСР [7, с. 23]. Здебільшого радіопередачі транслювали: щоденні зведення ОКВ; воєнно-політичні новини; оголошення та розпорядження окупаційної влади; огляд преси; вистави; богослужіння; концерти класичної музики; українські народні пісні; рекламу та приватні оголошення [7, с. 24].

Зокрема, після окупації території України у Житомирі, Вінниці, а також у Мозирі нацисти відновили роботу довоєнних радянських радіовузлів, ліній радіомережі, індивідуальних радіоточок та гучномовців. У період створення групи радіостанцій України трансляцію радіопередач здійснювали самостійно радіовузли. Радіопропаганда нацистів після створення групи радіостанцій стала більш централізованою. Їх посилення відбулось у 1943 р., коли розпочались польові роботи і вводився новий земельний порядок. Наприклад, 18 березня 1943 р. для мешканців сільської місцевості транслювали розмову між агрономами та сільським населенням «Кожному працювиту селянинові – своя земля», а 20 березня – «Весняні польові роботи». Два рази на день о 18:15 та 20:15 оголошувались гасла, які стосувались весняних польових робіт і нового земельного ладу [5, с. 322].

Для впливу на свідомість населення використовувалась кінопропаганда. Кінематограф мав кілька важливих переваг: пряме звернення до почуттів глядача; зрозумілий зміст; використання в агітаційно-пропагандистських цілях безліч разів. За проведення кінопропаганди на окупованій території України відповідало ОКВ та центральне фільм-об'єднання «Схід», яке було сформоване у листопаді 1941 р.; а його філії знаходилися у Ризі – «Остланд-фільм» і Києві – «Україне-фільм». Контролювали ефективність проведення кінопропаганди місцеві органи нацистської адміністрації – генерал- і гебітскомісаріати та відділ пропаганди «U». Вони кожного місяця доповідали перед рейхкомісаром про стан пропагандистської діяльності на своїй території.

В окупованих містах та селах України нацисти відновили кіномережу. В основному в кінотеатрах показували фільми німецького виробництва. Відвідувати кінотеатри могли як нацистські військовослужбовці та чиновники, так і населення окупованих територій. Для того, щоб місцеве населення могло дивитися і розуміти фільми, пропагандисти накладали українською або російською мовами написи-переклади [7, с. 24].

У 1941–1943 рр. на території рейхскомісаріату «Україна» відновила діяльність Київська кіностудія. Керівником кіностудії і водночас директором кіносекції відділу культури та освіти Київської міської управи був І. Нікітін. Пропагандистські фільми Київська кіностудія знімала з метою агітації, а також ідеологічної боротьби з СРСР. Перший фільм «Київ» демонстрував знищення столиці України радянськими підпільними групами та більшовиками. Знімали фільми й на сільськогосподарські теми [6, с. 406–407].

Населенню на окупованих територіях демонстрували воєнну кінохроніку та документальні фільми про життя українських робітників в Німеччині. Проте через велику затримку перекладу німецьку кінохроніку демонстрували не вчасно і вона була вже не актуальною. Випуски кіножурналів показували неправдиву інформацію про знищення радянських міст, вбитих військовополонених червоноармійців тощо, що негативно впливало на морально-психологічний стан глядачів. Ідеологічний зміст кінопропаганди не відзначався ефективністю, адже місцеве населення було негативно налаштоване до нацистського режиму, особливо в останній період окупації [2, с. 653].

Висновки. Таким чином, основними засобами ведення нацистської пропаганди в Україні під час Другої світової війни були листівки, періодична преса, плакати, радіо та кіно. До їх основних функцій входило: здійснення морально-психологічного впливу на населення; проведення пропагандистських акцій, які б мали впливати на настрої місцевого населення та формувати позитивне ставлення до Рейху і окупаційної влади на місцях. Попри те, що нацистська пропаганда справляла досить значний вплив на українське населення, все ж вона не була ефективною, адже не враховувалося реальне становище людей, які були виснажені війною та новими порядками окупаційної влади.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Добров П. В., Єсіп І. М., Тюльнєв Д. С. Нацистські антирадянські плакати часів Другої світової війни (1939–1945 рр.). *Історичні і політологічні дослідження*. 2013. № 3. С. 221–229.
2. Михайлюк М. Німецька пропаганда в Україні. *Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси*. Кн. 1. Київ: Наукова думка, 2010. С. 644–658.
3. Маєвський О. Плакатне мистецтво в пропагандистсько-агітаційних кампаніях із залучення трудових ресурсів України. *Український історичний збірник*. 2015. Вип. 18. С. 223–242.
4. Салата О. О. Періодичні видання в системі нацистської пропаганди на окупованих територіях України у 1941–1943 роках. *Київські історичні студії*. 2020. № 2. С. 116–125.
5. Стельникович С. В. Нацистський окупаційний режим на території Житомирсько-Вінницького регіону і місцеве населення: паралелі існування й боротьби (1941–1944 рр.): дис... д-ра іст. наук: 07.00.01. Київ, 2016. 522 с.
6. Удовик В. Київська кіностудія в період нацистської окупації України. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2004. № 1/2. С. 44–409.
7. Яшан О. О. Основні засоби ведення нацистської пропаганди на території України (1941–1944 рр.). *Гуманітарний вісник. Серія: Історичні науки*. 2011. Вип. 3. С. 22–28.

РАДЯНСЬКІ ЖІНКИ-ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ В УМОВАХ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Дослідження про радянських військовополонених та їх перебування в нацистських таборах викликає чимало дискусій та невизначеності. А тематика про жінок-військовополонених радянської армії в нацистських таборах для військовополонених на території України майже не висвітлена або лише частково згадується в окремих дослідженнях. Окрім іншого, у цьому контексті необхідно звернути особливу увагу на традиційний образ жінки в уявленні нацистів та як він змінювався в роки Другої світової війни; на долю радянських жінок-військовополонених в окупаційних реаліях на території України.

Аналіз джерел та літератури. В українській історіографії окреслена проблематика розпочала вивчатися відносно недавно. Зокрема, тут передусім необхідно відзначити наукові розвідки Т. Пастушенко, О. Кісь, Г. Грінченко та інших [2; 3]. У західній історіографії увага до жінок-військових (комбатанток) звертається у рамках студій жіночої історії та гендерних досліджень. Що ж стосується жінок-військовополонених, то тут необхідно відзначити напрацювання К. Фрайтаг; дослідження про радянських жінок концтабору Равенсбрюк проводив Б. Штребель; також ґрунтовні розвідки в цьому напрямку проводив Ф. Рьомер [4; 5].

Метою статті є вивчення долі радянських жінок-військовополонених в умовах нацистської окупаційної дійсності на території України в роки Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу. За статистичними даними, в період Другої світової війни до Червоної армії було мобілізовано 490.235 жінок. Більшість з них не мали відповідної військової освіти. Загальна ж цифра жіноцтва у військових силах СРСР сягала майже 800 тис. осіб. Станом на 1 січня 1945 р. жінок в радянській армії нараховувалося близько 463 тис.; з цього числа 319 тис. вели безпосередні бойові дії та перебували в небезпечних військових зонах [3, с. 103]. Разом з тим, не можна точно визначити, скільки радянських жінок-військових потрапили в полон; скільки було вбито, поранено, пропали безвісти. Фелікс Рьомер зауважує, що дуже рідко можна знайти згадки про радянських жінок-військових в архівних документах Німеччини, адже з початку війни на це питання увага не зверталася. Нацистське військове керівництво не видало спеціальних наказів щодо поводження з жінками під час їх перебування в полоні. Не велося і детального обліку радянських жінок-полонених [4].

На початку Другої світової війни нацисти розглядали радянських жінок-військових як комбатанток та партизанок. Не розглядаючи жінок як військових

регулярних військ, німецьке командування не вважало за потрібне застосовувати до них Женевську конвенцію про ставлення до військовополонених від 1929 р. Таких жінок не відносили і до категорії цивільного населення, тому їх часто розстрілювали. Наприклад, за німецьким наказом від 29 червня 1941 р. вимагалось, щоб жінок, одягнених в уніформу, розстрілювали, оскільки вони вважалися партизанами [5, s. 326–327]. Таємна німецька польова поліція 3 вересня 1941 р. проводила допит в районі Боярки 11 осіб; з них 1 жінку розстріляли через підозру в шпигунстві [3, с. 108].

За традиційним уявленням нацистів жінка – це насамперед уособлення «дружини та матері», тому для жінок було протиприродно брати участь у бойових діях. Навіть сформувався вислів щодо призначення німецької жінки – «Кухня. Церква. Діти». Німці вважали, що участь у війні не личить жінці, а жінка зі зброєю в руках – це більшовицька загроза. Водночас у період Другої світової війни гостро постає питання перебування жінки на фронті та в нацистських таборах для військовополонених, що призводить до конфронтації реального образу жінки-військової нацистському ідеалу. Підривається стереотип німецького суспільства, а червоноармійки в армії зі зброєю в руках сприймалися як загроза гендерному ладу. Фактично, жінка зі зброєю – символ, який загрожував не тільки німецькому чоловікові, а й суті «чоловічій». У свою чергу, нацистські пропагандисти використовували жінок-військовополонених, щоб показати їх переляканими, страшними, чоловікоподібними. Це робилося з метою не допустити жалю та співчуття до радянських жінок-полонених [1].

Місця перебування жінок при таборах для військовополонених на території України маловивчені, а дані досить різні. Існували окремі відділення і бараки для жінок в Україні та Білорусі [2, с. 346–348]. В Яготинському таборі, за свідченнями Параски Болутенко, був гендерний поділ: жінки та чоловіки перебували окремо. Жінку могли відпустити через те, що вона була одягнена в цивільний одяг. За свідченнями Марії Бойко, жіночу частину табору охороняли не надто старанно [3, с. 110]. Після «сортування» та декількох місяців перебування в таборі жінок переводили в цивільний стан та відсилали на примусові роботи на території табору чи до Райху. Залишалися лише лікарки, медсестри та санітарки для допомоги пораненим в таборах.

Часто в нацистських таборах для радянських військовополонених жінки прагнули будь-яким способом вирватися на волю. Багато жінок ставали остарбайтерами чи виходили заміж за охоронців табору. Цими історіями жінки не пишалися, тому не розповідали, а, навпаки, замовчували подробиці визволення. Після закінчення війни військових жінок називали «жінками-підполковниками», ніби висміюючи їх роль у війні [1].

Висновки. Отже, оскільки у складі радянської армії був певний відсоток жінок, нерідко вони потрапляли в полон до нацистів. Доля таких жінок-військовополонених, зокрема на території України, часто пов'язувалася з таборами для військовополонених. Нацисти, зіткнувшись з радянською жінкою зі зброєю в руках, почали її сприймати як жорстокого ворога. Полонених жінок-військових вважали агентками, партизанками, нерідко наказуючи їх одразу розстрілювати.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Жінки в пеклі таборів Другої світової. *Повага*. URL: <https://povaha.org.ua/zhinky-v-pekli-taboriv-druhoji-svitovoji/> (дата звернення: 08.05.2017).
2. Левикін В., Пастушенко Т. По обидві сторони фронту: проблема військовополонених у роки Другої світової війни. *Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття. Історичні нариси*. Кн. 2. Київ: Наукова думка 2011. С. 340–385.
3. Пастушенко Т. Радянські жінки-військовополонені: стратегії виживання, досвід, долі. *Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні. Гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства*: зб. наук. статей / За наук. ред. Г. Грінченко, К. Кобченко, О. Кісь. Київ: ТОВ «Арт-книга», 2015. С. 103–123.
4. Römer F. Gewaltsame Geschlechterordnung. Wehrmacht und «Flintenweiber» an der Ostfront 1941/42. *Soldatinnen. Gewalt und Geschlecht im Krieg vom Mittelalten bis heute*. Paderborn et al.: Ferdinand Schöningh, 2011. S. 331–352.
5. Rotarmisten in deutscher Hand. Dokumente zur Gefangenschaft, Repatriierung und Rehabilitierung sowjetischer Soldaten des Zweiten Weltkrieges. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2012. S. 326–333.

Тимченко Оксана

здобувачка вищої освіти 31 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: д-р іст. наук,
доцент, професор кафедри історії України **Стельникович С. В.**)

УЧАСТЬ КАТЕРИНИ ЗАРИЦЬКОЇ У СТВОРЕННІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПІЛЬНОГО УКРАЇНСЬКОГО ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. К. Зарицька посідає одне з чільних місць у діяльності національно-визвольного руху в роки Другої світової війни. Окрім іншого, вона долучилася до створення підпільного Українського Червоного Хреста та взяла активну участь у його діяльності. Вивчення окресленої проблематики зумовлено не лише науковою необхідністю, а й своєрідним соціальним замовленням. Адже сучасне українське суспільство прагне осмислити справжню, позбавлену ідеологічно-пропагандистських нашарувань, українську історію.

Аналіз джерел та літератури. Постать К. Зарицької почала вивчатися в середовищі української діаспорної історіографії [2]. Значними досягненнями у її вивченні відзначається сучасна українська історична наука, зокрема у контексті гендерних студій [1; 3; 4]. Особливо необхідно відзначити наукові напрацювання Л. Онишко: дисертаційну роботу «Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі (30-і – 40-і рр. ХХ століття)» [5] та 8-й том «Літопису УПА» «“Нам сонце всміхалось крізь ржавії грати...”. Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі» [6].

Метою статті є дослідження участі К. Зарицької у створенні та діяльності підпільного Українського Червоного Хреста в роки Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу. К. Зарицька народилася 3 листопада 1914 р. у м. Коломия. Вона зростала в освіченій, інтелігентній українській сім'ї, яка

мала відношення до греко-католицького духовенства. Виховання Катерини ґрунтувалося на засадах патріотизму та на історії про визвольні змагання часів Української революції 1917–1921 рр. Уже за часів свого юнацтва вона вступила до лав ОУН, через що неодноразово заарештовувалася офіційною польською владою. К. Зарицька під псевдонімом «Монета» також була зв'язковою Романа Шухевича. Однак, чи найбільш яскраво її діяльність проявилася при створенні та керуванні підпільним Українським Червоним Хрестом.

В умовах нацистської окупації у червні 1941 р. припиняє своє існування створений у Львові відділ Українського Червоного Хреста. Утім, після цього його діяльність не завершується, а продовжується підпільно. Першою головою уже підпільного Червоного Хреста стає К. Зарицька. На початку листопада 1943 р. її було введено до складу Галицького Крайового проводу ОУН та призначено референтом Українського Червоного Хреста. На цій посаді К. Зарицька створює чітку структуру та систему розподілу обов'язків у роботі організації [4].

К. Зарицька брала безпосередню участь у формуванні Українського Червоного Хреста. Велика увага тут приділялася медичній службі, котра піклувалася про здоров'я бійців та членів підпілля, здійснювала огляд мобілізованих, готувала інструкції, займалася заготівлею ліків тощо. Складалася служба здоров'я з двох частин: військової та теренової. Остання була відповідальна за функціонування підпільних шпиталів для поранених повстанців та цивільного населення. Військова ж служба діяла у відділах УПА та бойових групах [5, с. 131–136].

«Правильник УЧХ», який підписаний комендантом, доцільно припускати, що це Катерина Зарицька, датується 10 листопада 1943 р. Цей документ регламентував підпільну роботу Червоного Хреста. На засіданнях обласних референтів Червоного Хреста, котрі проводила Катерина Зарицька, кожен представник повинен був доповісти про ситуацію, яка склалася в терені, зазначити про труднощі, які потрібно здолати, та моменти, на які варто звернути увагу. «Правильник УЧХ» також передбачав унормуванням структури та діяльності на усіх рівнях Українського Червоного Хреста. Таким чином, існували головні відділи, котрих налічувалось чотири: харитативний, медичний, господарський та аптечний (фармацевтичний) [5, с. 136–138]. За активну роботу в організації підпільного Українського Червоного Хреста, його керівництво К. Зарицька була відзначена спеціальною нагородою [2, с. 11].

Висновки. Катерина Зарицька є однією з найвидатніших українських громадських діячок, представників українського визвольного руху періоду Другої світової війни. У цей час вона долучилася до формування та керування підпільного Українського Червоного Хреста. Ця організація мала важливе значення для надання підтримки, зокрема медичної, як українським повстанцям і підпільникам, так і цивільному місцевому населенню.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Капустянська М. Катерина Зарицька у спогадах сучасників. *Визвольний шлях*. 1996. № 9. С. 1095–1102.

2. Керч О. Спогади про Катерину Зарицьку. *Авангард*. 1987. № 1–2. С. 10–13.
3. Кісь О. Жіночий досвід участі у національно-визвольних змаганнях на західноукраїнських землях у 1940–50-х рр. *Схід/Захід*. Львів, 2009. Вип. 13–14. С. 101–125.
4. Олійник О. В. Діяльність підпільного Українського Червоного Хреста в лавах УПА на території Галичини в 1943–1944 рр. *Universum Historiae et Archeologiae*. 2019. Vol. 2. Is. 1, P. 139–147.
5. Онишко Л. В. Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі (30-і – 40-і рр. XX століття): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Львів, 2006. 20 с.
6. Онишко Л. «Нам сонце всміхалось крізь ржавії ґрати...». Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі. Торонто – Львів: Літопис УПА, 2007. 912 с. (Літопис УПА; т. 8.).

Кулін Ольга

здобувачка вищої освіти 31 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри історії України **Сичевський А. О.**)

УТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ДИВІЗІЇ «ГАЛИЧИНА» (1943–1945 РР.) В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Нині відбувається активний перегляд раніше існуючих історичних фактів, котрі стосуються подій та явищ Другої світової війни. В останні десятиліття було напрацьовано нову інформацію, розширилась кількість праць, які дають змогу до певної переоцінки усталених підходів з опорою на архівні документи та переосмислення трагічних сторінок війни. Особливо це стосується теми однієї з найбільш контраверсійних сторінок минулого – історії дивізії «Галичина». Питання щодо утворення та діяльності дивізії й досі є спірними, саме це зумовлює актуальність даної теми дослідження.

Аналіз джерел та літератури. Проблематику історії дивізії активно висвітлювали як українські, так і зарубіжні історики. Зокрема в українській історичній науці дане питання вивчали В. Косик [2], М. Коваль [1], Р. Пономаренко [4] та ін. Серед зарубіжних істориків варто виділити таких дослідників як Дж. Армстронг [5], Д. Марплз [6], Г. Мотика [3].

Метою роботи є огляд вітчизняної та зарубіжної історіографії щодо утворення та діяльності дивізії «Галичина» у 1943–1945 рр.

Виклад основного матеріалу. З розпадом Радянського Союзу відбувся перегляд думок щодо діяльності дивізії. Українські історики почали висловлювати свою думку, що не була нав'язана офіційною ідеологією. Однією з перших праць стала монографія українського історика Володимира Косика «Україна і Німеччина у Другій світовій війні», де було детально проаналізовано досить широку джерельну базу. Дослідник дійшов висновку, що набір до дивізії мав примусовий характер і її формування зустріло вороже ставлення з боку ОУН (б). Автор відзначив, що дивізія – це проект німецького командування, яке

використало галичан у власних політичних цілях. Дивізію він вважає шкідливою для української національної справи, чим пізніше вирішила скористатись радянська пропаганда, висвітлюючи український національний рух виключно як вектор німецької політики в роки Другої світової війни [2, с. 359].

Інші погляди має Михайло Коваль. На думку історика, до безпосередніх причин утворення українських військових формувань, котрі воювали на боці Німеччини у роки Другої світової війни відносяться розрахунки тогочасного українського політикуму і значної кількості українського суспільства про подальшу можливість перетворення цих формацій у повноцінну українську національну армію. Дивізія повинна була стати ядром майбутніх українських збройних сил, котрі мали б стати гарантом державотворчого процесу та відновлення історичного права українського народу на власну державу. Але ці сподівання були марними [1, с. 89].

Найбільшої уваги заслуговують праці сучасного українського історика Романа Пономаренка. Публікації автора висвітлюють окремі полемічні питання історії дивізії «Галичина», як от роздуми про політичну роль дивізії в контексті боротьби за українську державність, висвітлення та розвінчування типових звинувачень польської історіографії: участь дивізії в знищенні польських сіл, придушенні Варшавського повстання, скоєнні воєнних злочинів у Словаччині та Словенії. Однією із проблем в рамках дослідження дискусійних питань історії дивізії, на думку автора, являється недостовірність джерельної бази та свідчень, зокрема звітів польської Армії Крайової, УПА, радянських партизанів [4].

Активізацію уваги до феномену дивізії «Галичина» в зарубіжній історіографії було зумовлено полемікою щодо можливої еміграції контингенту воєнних злочинців, яким вдалось скористатися квотами, наданими післявоєнними урядами країн Північної Америки. Ця дискусія виникла в 1970–1980 рр. минулого століття і знайшла відображення у ряді праць американських та канадських істориків.

Першою спробою оцінити події Другої світової війни на території України в контексті явища націоналізму в західній історіографії можна вважати працю американського історика та політолога Джона Армстронга. Опублікована у 1955 р. дисертація «Український націоналізм, 1939–1945» була перевидана декілька разів, зокрема перекладена російською. Дивізію автор розглядає як консенсус між німецькою адміністрацією та українським національним представництвом, мотивовану подіями на фронті. Організація дивізії «Галичина» також розглядається, як засіб придушення українського націоналізму. На думку Дж. Армстронга, не дивлячись на вороже ставлення українських націоналістів до обох тоталітарних режимів, дивізію перші розглядали як шанс формування військової сили під німецьким покровительством, яку згодом можна буде використати для боротьби за утвердження національних інтересів, навіть якщо доведеться спрямовувати цю силу проти тих, хто фінансував її формування [6, с. 199].

Окрім висвітлення хронології подій чи окремих аспектів з історії дивізії, в

зарубіжній історіографії робились спроби аналізу актуальних та складних проблем, пов'язаних з феноменом появи дивізії «Галичина» та ставлення українського суспільства до цієї військової формації. У статті канадського історика та політолога Девіда Марплза «Beyond the Pale? Conceptions and Reflections in Contemporary Ukraine about the Division Galizien» (2008) крізь призму статей в тогочасних газетних видань 1990-х років акцентується увага на тому, що сприйняття дивізії «Галичина» є неоднозначним: одні вважають що це – колаборанти та військові злочинці, інші, що це – герої, котрі, як і УПА боролися за українську державність. На думку автора, поляризація сприйняття дивізії найближчим часом не зміниться, оскільки дивізія є однією із найбільш проблемних серед усіх подібних іноземних формувань. Цілком можливо, дослідник мав на увазі специфічність в плані існування ідеологічної платформи [5, с. 349].

Особливої уваги заслуговує польська історіографія. Досить поширеною в польській історіографії є теза про участь вояків дивізії «Галичина» у жорстокій пацифікації та знищенні польських сіл, зокрема Гути Пеняцької, навколо якої і по сьогоднішній день не втихають дискусії. Польський історик Гжегож Мотика, у своїй праці «Від волинської різанини до операції «Вісла» (2013) оцінює трагедію Гути Пеняцької як типову німецьку пацифікацію, вчинену «руками українських вояків СС», порівнює її з однією із найбільших каральних операцій німецьких окупантів – різанину у французькому селі Орадур-сюр-Глан, в результаті якої було замордовано 642 особи. Щодо Гути Пеняцької, мова йде про 600-800 загиблих. Як бачимо, питання участі вояків дивізії «Галичина» чи причетності останніх до каральних операцій у Гуті Пеняцькій є ключовим для польської історіографії. По сьогоднішній день, це питання залишається відкритим для дискусій та має неабиякий суспільний інтерес, підсилений резонансними заявами з боку польського політикуму [3, с. 186].

Висновки. Таким чином, як бачимо, питання про утворення та діяльність дивізії «Галичина» і досі залишається суперечливим як у вітчизняній, так і зарубіжній історіографіях. Особливістю цих історіографій є висвітлення не тільки окремих аспектів історії дивізії, але й позиції щодо контраверсійних питань, що в свою чергу стає причиною для історіографічних дискусій, які досі тривають.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль М. Україна: 1939 – 1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії. Київ: Вища школа, 1995. 194 с.
2. Косик В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні. Львів: Наукове товариство імені Т. Шевченка, 1993. 658 с.
3. Мотика Г. Від волинської різанини до операції «Вісла». Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. Авторизований пер. з пол. А. Павлишина, післямова І. Ільюшина. Київ: Дух і літера, 2013. 360 с.
4. Пономаренко Р. Маніпуляція свідомістю: воєнні злочини дивізії СС «Галичина». *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2017/11/6/151421/>. (дата перегляду 04.03.2023).
5. Marples D. Beyond the Pale? Conceptions and Reflections in Contemporary Ukraine about the Division Galizien. *Journal of Ukrainian Studies*. Summer/Winter 2009. Vol. Edmonton:

University of Alberta, 2009. P. 337–350.

6. Armstrong J. Ukrainian Nationalism 1939–1945. New York: Columbia University Press, 1955. 322 p.

Салімонович Валентин

здобувач вищої освіти 13 групи другого (магістерського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: д-р іст. наук,
доцент, професор кафедри історії України **Степаникович С. В.**)

ЗАБУТА ТРАГЕДІЯ: ДЕПОРТАЦІЯ КРИМСЬКИХ ТАТАР 1944 РОКУ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ СУЧАСНОСТІ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Проблема депортації кримських татар 1944 р. та її наслідки для сучасності є однією з найбільш актуальних та складних тем в історії України. Внаслідок цієї трагедії було знищено тисячі невинних людей, вивезено їх за межі Криму, позбавлено майна та прав на землю, заборонено використання кримськотатарської мови та культури. Наслідки цієї депортації відчуються і нині, зокрема у сфері репатріації кримських татар, їх адаптації в українському суспільстві, збереження культурних традицій та мови, а також в контексті політичної ситуації в Криму та на Сході України.

З одного боку, Україна визнає депортацію кримських татар 1944 р. як злочин проти людства, але на практиці відсутні ефективні механізми для компенсації збитків, запобігання дискримінації та налагодження ефективного діалогу з кримськотатарською громадою. З іншого боку, анексія Криму Росією в 2014 році та конфлікт на Сході України погіршили політичну та соціальну ситуацію для кримських татар, які залишилися на окупованій території. У таких умовах збереження культурної ідентичності та мови кримських татар, а також їх інтеграція в українське суспільство стають складним завданням.

Аналіз джерел та літератури. Останні дослідження та публікації з кримськотатарської тематики зосереджені на різних аспектах інтеграції кримських татар в українське суспільство. Деякі статті зосереджені на політичних та правових аспектах, зокрема на проблемах повернення Криму до складу України та захисті прав кримськотатарської меншини, інші – на економічних аспектах, зокрема на підтримці економічної інфраструктури в кримськотатарських населених пунктах. Зокрема, дана тематика найшла своє відображення у працях сучасних українських дослідників, серед яких Г. Коломійцева [1], Р. Гаркушенко [2], О. Романюк [4] та ін.

Метою статті є розгляд депортації кримських татар 1944 р. та її наслідків для сучасності; визначення проблем, з якими стикається кримськотатарський народ в Україні та розробка можливих шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. У 1944 р., під час Другої світової війни, радянською владою була проведена масштабна депортація

кримськотатарського народу з Криму. За підсумками депортації було виселено близько 200 тис. кримли, які протягом декількох тижнів були примушені покинути свої домівки та майно, примусово переселені до різних районів Середньої Азії та по всій території СРСР. Тут багато з них знайшли свою смерть в результаті важких умов життя та репресій з боку радянської влади. Ця трагічна подія стала наслідком рішення радянської влади на підставі сталінського указу від 18 травня 1944 р. Обвинувачуванням приписувалася співпраця з німецькими окупантами. Хоча депортація кримли відбулася майже 80 років тому, наслідки цієї трагедії стали надзвичайно важливими для сучасної України та Кримського регіону загалом. Сьогодні Кримський півострів знаходиться під окупацією Росії, і кримські татари знову стали об'єктом репресій та переслідувань з боку російської окупаційної влади. Тому багато з них знову змушені покинути свої домівки та переселитися до різних областей України, що спричинило серйозні соціальні та економічні проблеми для цих людей та їхніх сімей [3, с. 272].

Нині питання повернення кримських татар на їхню історичну батьківщину є одним з ключових у складному політичному конфлікті в регіоні. Загалом, наслідки депортації залишаються актуальними й досі. Для вивчення цієї проблеми необхідно звернути увагу на історичний контекст, який дозволяє зрозуміти причини та наслідки депортації, а також накласти їх на сучасний контекст, в якому впроваджуються репресії та переслідування не тільки кримських татар, а й українського народу загалом. Також потрібно вивчити сучасні підходи до вирішення цієї проблеми та розвиток національної політики в Україні в контексті захисту прав та інтересів національних меншин [1, с. 456].

Один з ключових аспектів, який потрібно враховувати при дослідженні депортації кримли та її наслідків, є те, що ця подія не стала єдиним випадком масової депортації людей в радянській історії. Були також проведені депортації, зокрема чеченців, інгушів та інших, що призвели до важких наслідків для переселених народів та регіонів, з яких вони були переселені. Тому для повного розуміння депортації кримських татар важливо вивчати історію розвитку радянської політики відносно національних меншин в цілому.

Крім того, необхідно звернути увагу на сучасний контекст переслідувань кримських татар під час окупації Криму Росією. Відновлення прав та інтересів кримських татар є надзвичайно важливою та актуальною темою для сучасної України, а також для міжнародної спільноти. Врахування цього аспекту дозволить з'ясувати, які кроки потрібно зробити, щоб відновити права та інтереси цього народу; а також, як наслідки трагедії впливають на життя кримськотатарського народу в сучасному світі [2, с. 440].

Одним з головних викликів щодо розв'язання проблем кримськотатарського народу є необхідність залучення уваги та підтримки міжнародної спільноти. На сьогоднішній день багато держав та міжнародних організацій висловили засудження анексії Криму Росією та порушень прав кримськотатарського народу. Також діє низка санкцій проти Росії через її дії на території Криму. Проте, доки Крим знаходиться під окупацією, доля

кримськотатарського народу залишається нестабільною, а їх права та свободи продовжують порушуватися [6].

У зв'язку з цим, одним з можливих шляхів вирішення проблем кримських татар є збереження діалогу між українською владою та представниками цієї етнічної групи, врахування їх потреб та інтересів при прийнятті рішень. Важливо також забезпечити доступ кримським татарам до освіти, яка повинна бути спрямована на збереження та розвиток їхньої культури та мови. Однак, необхідно звернути увагу на те, що процес інтеграції кримських татар українське суспільство є багатоаспектним та потребує комплексного підходу [5]. Розробка ефективних шляхів вирішення цих проблем є важливим завданням, яке потребує спільних зусиль уряду, громадських організацій та самих кримли. Для досягнення успіху необхідно забезпечити рівноправність та недискримінаційний підхід у взаєминах з кримськими татарами, розвивати діалог та взаєморозуміння між українцями та кримськими татарами, а також забезпечити належне визнання та захист їхніх прав і свобод.

Для подальшої розробки і вирішення проблем кримських татар необхідно продовжувати дослідження цієї проблематики, вивчати досвід інших країн, використовувати передові методи і практики. Актуальність проблеми вирішення інтеграції кримськотатарської громади в українське суспільство не втрачає своєї значущості і потребує уваги з боку влади, громадськості, наукової спільноти та міжнародних організацій [4, с. 79–85].

Висновки. Кримські татари мають складну історію та багату культурну спадщину, яку було порушено під час радянської депортації у 1944 р. Після повернення в Україну кримські татари стикалися з численними викликами, пов'язаними зі своєю інтеграцією в українське суспільство. Ситуація ускладнилася навесні 2014 р. після анексії Криму Росією. Для вирішення проблем кримськотатарського народу необхідно забезпечити кримським татарам можливість повернення на свої землі та зосередитися на захисті їх прав, розвитку культурної спадщини кримли. Важливо зазначити, що реалізація цих заходів потребуватиме значних зусиль та ресурсів, але це є необхідною умовою для створення справедливого та рівноправного суспільства в Україні. Всі зацікавлені сторони, у тому числі й міжнародна спільнота, повинні сприяти розв'язанню цих проблем та підтримувати кримських татар у їхній інтеграції в українське суспільство.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кримські татари: історія, культура, сучасність / Під ред. Г. Коломійцевої. Київ: ВД «КМ-БУКС», 2019. 456 с.
2. Кримські татари: правовий статус та міжнародний захист / Під ред. Р. Гаркушенка. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2018. 440 с.
3. Нарис історії України: навчальний посібник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / За ред. В. А. Смолія. Київ: Вид-во «Генеза», 2013. 272 с.
4. Романюк О. Інтеграція кримськотатарської громади в українське суспільство: проблеми та перспективи. *Наукові записки. Серія «Філософія»*. 2019. Т. 49. С. 79–85.

5. Ткаченко О. О. Кримські татари в Україні: сучасний стан та проблеми інтеграції в українське суспільство. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2021. № 10. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2021-10-7024>.

6. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2019 to 15 February 2020. Geneva, Switzerland: United Nations. URL: <https://www.ohchr.org/EN/Countries/ENACARegion/Pages/UkraineReports.aspx>. (дата звернення: 21.03.2023).

Костюк Марина

здобувачка вищої освіти 31 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: д-р іст. наук,
професорка, завідувачка кафедрою історії України **Венгерська В. О.**)

ГОЛОДОМОРИ 1921–1923, 1932–1933 ТА 1946–1947 РР.: ПРИЧИНИ, ВІДМІННОСТІ, НАСЛІДКИ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність теми обумовлена подіями останнього року та намаганнями з боку Росії «денаціоналізувати» українців. Радянський Союз, спадкоємицею якого є Росія, вже намагався знищити українців, використовуючи такий інструмент геноциду як голод. Від моменту встановлення радянської влади в Україні відбулось три великі хвилі голоду (1921–1923 рр., 1932–1933 рр., 1946–1947 рр.), один з яких – 1932–1933 рр. мав особливо згубні наслідки для країни та її населення.

Аналіз джерел та літератури. Сучасна історіографія проблеми є значною. Серед найбільш знакових досліджень: праці американських дослідників Р. Конквеста [6], Д. Мейнса [9]. Серед українських істориків виділимо роботи таких вчених: Г. Касьянова [7], О. Веселова, В. Марочко, О. Мовчан [2], Л. Гриневич [5], Н. Левчук, Т. Боряк, О. Воловина [8] та ін.

Метою статті є розгляд різних підходів до визначення причин голодоморів та їх характеристики, а також аналіз впливу цих подій на суспільство та культуру України. Крім того, у статті будуть проаналізовані наслідки голодоморів, включаючи демографічні, соціальні та економічні. Передбачається розкриття загальних тенденцій у здійсненні геноциду та встановлення їх відмінностей, що дозволить краще зрозуміти причини цих трагічних подій та їх вплив на розвиток нації та історію країни.

Виклад основного матеріалу. Голодомор 1920-х рр. також відомий як «Великий голод в Україні», був періодом голоду, який виник у результаті економічної кризи та посухи, що призвела до неврожаю в Україні. Згідно зі статистикою, понад 3 мільйони людей загинули від голоду в цей період [3]. Це вплинуло на всі аспекти життя населення України, зокрема на сільське господарство, економіку, культуру та національну свідомість.

У той час, сталінський режим проводив політику, спрямовану на забезпечення індустріального розвитку за рахунок сільськогосподарського сектору, що призвело до посилення контролю над виробництвом та

забезпеченням харчових ресурсів. Державне регулювання виробництва хліба та інших продуктів сільського господарства призвело до того, що крім голоду, виникла також масова конфіскація зерна та худоби. Багато істориків вважають, що сталінський режим навмисно створив голод в Україні з метою знищення української нації та підкорення України московській владі. Це підтверджують, зокрема, документи, які свідчать про те відмову з боку московської влади допомагати Україні в боротьбі з голодом [4].

Голодомор 1932–1933 рр. в Україні є найбільш відомим та руйнівним, який стався в XX столітті. Цей голод виник у зв'язку з проведенням радянською владою політики колективізації та індустріалізації, яка передбачала заборону приватної власності на землю та використання сільгосппідприємств для забезпечення промислового розвитку. Радянська влада заперечувала серйозність ситуації. Скарги та повідомлення про голод відкидалися як безпідставні. Уряд також заборонив ввезення продуктів в УСРР, щоб запобігти «дефіциту» продуктів харчування в інших частинах Радянського Союзу. Наслідки Голодомору 1932–1933 рр. були дуже серйозними. Щодо кількості загиблих існують різні підходи, на жаль, ці цифри в окремих випадках є результатом підтасовки. Цифри, які можемо зустріти в різних джерелах та виданнях коливається від 3 до 6 (іноді навіть більше) мільйонів людей.

Голод спричинив катастрофічний спад виробництва сільськогосподарської продукції та погіршення стану інфраструктури. Це призвело до зростання безробіття, занепаду галузей промисловості та загострення бідності в Україні. Події 1932–1933 рр. призвели до масової міграції населення з сільських районів до міст, що мало наслідком соціальну дезорганізації та збільшення кількості вразливих груп населення, зокрема дітей та старших людей. Трагедія стала причиною більшої недовіри до радянської влади в Україні та інших республіках Радянського Союзу. Українська інтелігенція, націоналісти та релігійні лідери були жорстоко репресовані за критику режиму та відкрите обговорення причин цього голоду. Голодомор також змінив склад населення України, зменшивши частку українців та збільшивши частку інших етнічних груп, мав вплив на політичну та економічну ситуацію в Україні протягом наступних десятиліть [6, с. 89–93]. Зараз в Україні вшановується день пам'яті жертв Голодомору. Значна кількість держав визнали Голодомор 1932–1933 рр. геноцидом українського народу, визнання цього факту пришвидшилось в умовах повномасштабної війни проти України.

У пам'ять про тих, хто загинув від голоду 1932–1933 рр., в Україні проводяться різноманітні заходи на річницю цієї трагічної події, включаючи мітинги, хвилини мовчання, виставки, концерти та інші події. Голодомор також став предметом багатьох літературних творів, мистецтва та фільмів, які допомагають вшановувати пам'ять про ті страшні події в історії України [1, с. 46].

Голод 1946–1947 рр. був одним з найбільших трагічних подій у повоєнній історії України. Цей Голодомор стався в контексті загальної кризи в СРСР після Другої світової війни, коли країна була зруйнована війною, а також наслідками індустріалізації та колективізації, проведених у 1930-х рр. [3]. Основними

причинами чергового голоду стали: великі квоти на експорт зерна та інших продуктів, які після війни радянський уряд вимагав від України. Велика кількість зерна була вивезена за кордон, тоді як населення України стало повністю залежним від імпортованих продуктів. Колективізація та насильницькі заборони на приватну власність на землю та худобу призвели до того, що селяни не могли самостійно виробляти продукти, які були необхідні для виживання. Не варто забувати й про національну компоненту цієї трагедії. Багато українців були засуджені до примусових робіт, вигнані зі своїх домівок та позбавлені можливості отримати достатню кількість їжі. Неуспішні збори врожаю та екстремальні погодні умови, такі як посуха та морози, також додали проблем.

Всі названі фактори призвели до загибелі близько 3 млн українців. Багато істориків вважають, що Голод 1946–1947 рр. був результатом навмисного геноциду радянського уряду проти українського народу, але це залишається предметом дискусії серед істориків. У будь-якому разі, голод став наслідком складного соціально-економічного та політичного контексту повоєнного періоду в історії України та СРСР.

Хоча кожен з голодоморів відбувався в різний період та мав свої особливості, між ними є декілька спільних рис. Всі три стали наслідком політики радянського уряду щодо заборони приватної власності на землю та насильницької колективізації сільського господарства. У всіх трьох випадках влада змушувала селян віддавати свої продукти державі за низькою ціною або навіть безкоштовно. Не варто відкидати й природні чинники, такі екстремальні погодні умови, зокрема посухи та їх наслідки. Радянський уряд не надавав належної допомоги голодуючому населенню, іноді навіть ускладнював ситуацію, вимагаючи від селян ще більше продуктів. Голод у 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 рр. відбувався в контексті загальної кризи в країні, спричиненої війнами та наслідками індустріалізації. Кожен з голодоморів призвів до великої кількості загиблих, мільйони людей стали їх жертвами. Ці спільні риси показують, що у всіх трьох випадках голод був результатом свідомої політики радянського уряду щодо сільського господарства та населення. У світлі історії України та всього світу Голодомори 1921–1923, 1932–1933 та 1946–1947 рр. є найбільш трагічними подіями. Незважаючи на ці відмінності, спільним фактором в кожному випадку було втручання держави та політики, що сприяли виникненню голоду. Крім того, у всіх випадках голод був розглянутий як засіб вирішення політичних та економічних проблем, а не як гуманітарна катастрофа, яку необхідно було врегулювати [2].

Висновки. Усі три Голодомори також мали важливі наслідки для української та світової історії. Вони стали свідченням жорстокості тоталітарних режимів, а також порушення прав людини та міжнародного права. Пам'ять про голод тих років стала важливим символом національної пам'яті та пам'яті всього світу про трагічні наслідки тоталітаризму. Наслідки Голодоморів все ще відчуються в Україні та світі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Василенко В. Голодомор 1932–1933 років в Україні як злочин геноциду: Правова оцінка. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2009. 48 с.
2. Веселова О. М., Марочко В. І., Мовчан О. М. Голодомори в Україні, 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: Злочини проти народу. Київ - Нью-Йорк: М. П. Коць, 2000. 174 с.
3. Голодомор: причини та наслідки. *Посольство України у Федеративній Республіці Німеччина*. URL: <https://germany.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/golodomor-v-ukrayini-1932-1933-rokiv/golodomor-prichini-ta-naslidki> (дата звернення: 11.03.2023).
4. Голодомори в Україні 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 : матеріали до бібліографії документальних публікацій (2005). Електронна бібліотека. *Інститут історії України*. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0013067> (дата звернення: 11.03.2023).
5. Гриневич Л. Хроніка колективізації та Голодомору в Україні 1927–1933. Том. 1: Початок надзвичайних заходів. Голод 1928–1929 років. Кн. 2. НАН України. Інститут історії України. Український науковий інститут Гарвардського університету; Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці; Інститут Критики. Київ: Критика, 2012. 680 с.
6. *Конквест Р. Жнива скорботи*: колективізація і голодомор. Київ: Либідь, 1993. 275 с.
7. Касьянов Г. Розрита могила. Голод 1932–1933 років у політиці, пам'яті та історії (1980-ті – 2000-ні). Харків: Фоліо, 2018. 304 с.
8. Левчук Н., Боряк Т., Воловина О. Втрати міського і сільського населення України внаслідок Голодомору в 1932–1934 рр.: нові оцінки. *Український історичний журнал*, 2015, Вип. 4 (523), С. 84–112.
9. Мейнс Д. Комунізм та дилеми національного визволення: національний комунізм у радянській Україні, 1918–1933 / Пер. з англ. пер. Максим Яковлев. Київ: Комора, 2018. 494 с.
10. Улянич В. Терор голодом і повстанська боротьба проти геноциду українців у 1921–1933 роках. Київ: МАУП, 2004. 84 с.

Заєць Софія

здобувачка вищої освіти 11 групи другого (магістерського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри всесвітньої історії **Власюк І. М.**)

ПОЯВА «ШІСТДЕСЯТНИКІВ» ТА СПЕЦИФІКА ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Поява нового покоління української інтелігенції – шістдесятників, що мали яскраво виражену та активну позицію, стало явищем, що без перебільшення йшло в розріз із офіційною ідеологічною лінією державної політики. Не останнім аргументом, що посилювало опозиційні настрої суспільства та ворожість з боку держави, стало те, що представники даного руху провадили діяльність, у якій чітко простежувався характер їхньої національної приналежності та плекання ідеї українства. Тому діяльність шістдесятників є актуальною і сьогодні, у контексті зародження вільної суспільної думки, на якій базується демократичний лад.

Аналіз джерел та літератури. Загальну характеристику явищу шістдесятництва з акцентом на внутрішні особисті трансформації інтелігентів здійснив у своїй праці Г. Касьянов [2]. Динаміку розвитку шістдесятництва, а

також концептуальні проблеми становлення розглянув Я. Секо [3; 4]. Л. Тарнашинська [5] дослідила шістдесятництво з точки зору «духу часу» та об'єктивно оцінила його філософське підґрунтя. Спогади про А. Горську та процес становлення ідей шістдесятників наведено Р. Корогодським [1].

Метою статті є характеристика становлення й особливостей розгортання діяльності українських шістдесятників в умовах тоталітаризму.

Виклад основного матеріалу. Умови тимчасового послаблення переслідувань та тоталітарного тиску на представників культури створили сприятливе підґрунтя для звучання «нових голосів» інтелігенції. У даному відношенні можемо прослідкувати тяглість із поколінням «розстріляного відродження», до ідеалів якого поступово почала повертатися українська інтелігенція. Це підтверджує низка прецедентів, зокрема виступи українських письменників 15 березня 1956 р., а саме В. Козаченка, Л. Вишеславського та інших. Окрім цього, відомими також стали «націоналістичні випадки», здійснені А. Малишком того ж року з приводу ситуації в мовній сфері в УРСР [3, с. 206].

В основі фактичного цивілізаційного повороту в середовищі молодих та творчих людей знаходилося прагнення пошуку власної свободи, виходу за рамки дозволеного лише офіційною цензурою. Тому певні ідеї, які прийшли з заходу наповнилися і власне українською самотністю. Зокрема це стосується навіть засадничих ідей Г. Сковороди. Закономірним є процес, коли внаслідок вищезазначених умов в міру своєї внутрішньої свободи та індивідуального вибору конкретної особистості відбувалася поляризація інтелігентів між офіційною та дисидентською діяльністю [5, с. 115].

Цілком очевидним видається факт, що на самому початку утворення цієї течії про політичні мотиви йшлося меншою мірою, основною нивою діяльності натомість стала культурна. У даному відношенні показовим є утворення в 1960 р. Клубу творчої молоді «Сучасник», мистецькі кола якого з 1962 р. почали налагоджувати співпрацю із однодумцями зі Львова, відтак все активніше лобіюючи ідею національного руху [3, с. 206].

Діяльність Клубу була досить різноплановою і включала в себе як постанову напівзаборонених вистав, організацію художніх виставок, що одразу заборонялися, організацію творчих вечорів, так і реабілітацію репресованих митців та дослідження минувшини. Відтак, поступово представники Клубу почали переорієнтовуватися на національну складову діяльності, особливо з приходом А. Горської, В. Зарецького, І. Дзюби, В. Симоненка, які наголосили на соціальних та громадських акцентах роботи творчої молоді [2, с. 19–20].

Цю тенденцію підтверджує Роман Корогодський у своїх спогадах про Аллу Горську, яка станом на 1962 р. якраз у новому руслі курувала роботу Клубу творчої молоді. Маємо свідчення його перебування у гостях в художниці, де в розмові вона аргументовано висвітлила власне бачення розвитку національною культури, беручи до уваги зразки світової. Наголошує на необхідності консолідації українців на основі мови, що набуває особливого значення в умовах суцільної русифікації, крім цього, важливим є творення модерної культури, що відходить від фальшивих радянських шаблонів [1, с. 168].

Специфічною тенденцією у розвитку шістдесятництва є те, що воно було досить різноплановим та не обмежувалися однією течією чи сферою. Відповідно маємо і плеяду яскравих лідерів, що були найбільш активними у різних організаційних напрямках. Наприклад, І. Дзюба та Є. Сверстюк відзначилися на інтелектуальній ниві, А. Горська проявила визначні організаторські якості, що сприяли налагодженню зв'язків та пошуку нових форм діяльності молодих й самобутніх інтелігентів. І. Світличний став лідером культурницьких акцій, а також поширення самвидаву. Ці та інші діячі без перебільшення стали взірцями національної інтелігенції, яка, однак, не змогла зреалізуватися повною мірою через обмеження з боку руйнівної й тоталітарної системи [2, с. 31].

Розвиток «шістдесятництва» зіткнувся зі спротивом з боку влади і в даному аспекті у ньому були проявлені і правозахисні риси. Відтак, ці прояви відобразилися і в мистецькій тематиці у творчості інтелігенції. Показовими у даному відношенні є виступи Ліни Костенко та Євгена Сверстюка з критичними заявами на засіданні Спілки письменників УРСР й прес-конференції з приводу арештів іноземних журналістів відповідно.

Протестні настрої чітко проявилися 4 вересня 1965 р., коли в кінотеатрі «Україна» на презентації фільму «Тіні забутих предків» І. Дзюба виступив із заявою про численні арешти та переслідування свідомої української інтелігенції. Саме тоді було озвучено В. Стусом відоме в подальші роки гасло «Хто проти тиранії – встаньте!», фактично ця подія стала поворотним моментом в історії не лише «шістдесятництва», але і цілого українського правозахисного руху [4, с. 129–130].

Великого розмаху також набували щорічні маніфестації активної молоді, що були присвячені річницям перепоховання Т. Шевченка в Україні, найбільша з них відбулася 22 травня 1967 р. Серед присутніх було понад 150 осіб, у тому числі А. Горська, М. Плахотнюк, І. Світличний, О. Сергієнко та інші. Наприкінці 60-х років ХХ ст. діяльність шістдесятників розгорталася переважно навколо камерних творчих вечорів та тематичних дискусій.

Наступні роки ставали дедалі напруженішими стосовно прагнень влади придушити будь-які намагання національного спротиву. Зрештою, починаючи з 1971 р. діяльність шістдесятників обумовилася, за свідченням І. Дзюби, альтернативою: або підпільна діяльність, або праця виключно на культурній ниві. Тому можемо фіксувати спад активного руху через численні обмеження, переслідування та арешти [4, с. 132–133].

Висновки. Таким чином, шістдесятництво стало знаковим явищем та етапом українського національного розвитку. Починаючи свою діяльність як нонконформістський спротив молоді, шістдесятники започаткували незворотні тенденції, які лягли в основу дисидентства і послідовної боротьби українців за власну незалежну державу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Горська Алла. Червона тінь калини. Листи, спогади, статті. Ред. та упор. О. Зарецького, М. Маричевського. Київ: Спалах. 1996. 240 с.

2. Касьянов Г. В. Незгодні. Українська інтелігенція в русі опору 1960 – 80-х років. Київ: Либідь, 1995. 224 с.
3. Секо Я. Концептуальні проблеми розвитку українського національного руху в середині 1950-х – середині 1980-х рр. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць*.. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2015. Вип. 15. С. 198-210.
4. Секо Я. Розвиток українського шістдесятництва у 1965–1971 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. 2014. Вип. 2(1). С. 128–134.
5. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво як концепція «духу часу». *Roczniki Humanistyczne*. Lublin: Wyd-wo TN KUL, 2007. T. LIV-LV. Z. 7: Słowianoznawstwo. S. 109–124.

Коновалов Тарас

здобувач вищої освіти 12 групи другого (магістерського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри історії України **Сичевський А. О.**)

ЧЕРВОНЕ, ЩО НА ЖИТОМИРЩИНІ ТА ЙОГО НЕОГОТИЧНИЙ ПАЛАЦ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Населений пункт Червоне, що на Житомирщині, цікавий своєю історією, має визначні історико-культурні об'єкти, зокрема неоготичний палац Грохольських-Терещенків, і ряд інших архітектурних перлин.

Аналіз джерел та літератури. Над дослідженням історії Червоного працювали українські історики-краєзнавці Г. Мокрицький [5], Г. Махорін [4], Л. Шинкарук, Т. Коновалов [2; 3], Я. Марищенко, а також польський історик Р. Афтаназі [1].

Метою статті є популяризація населеного пункт Червоне та його історичних об'єктів, зокрема палац Грохольських-Терещенків й будівель навколо.

Виклад основного матеріалу. Перша згадка про населений пункт Червоне з'являється у 1624 р. Його засновником був Ян Остафій Тишкевич, який є представником шляхетної українсько-литовської родини. Також відомо, що через цей населений пункт проходили гужові дороги і є водний шлях Пустоха-Гуйва-Тетерів, що й стало передумовою створення населеного пункту для проведення ярмарків, а їх тут було близько восьми на рік.

Також є розповіді людей, які стверджують, що на городах в центральній частині Червоного активно знаходять півтораки Сигізмунда III, а ці монети, як відомо, увійшли в обіг з 1624 р.

Щодо походження назви «Червоне» є декілька версій. Одна із них говорить, що колись на це поселення нападали монголо-татарські орди, і багато крові тут людської пролилося, через те мандрівники здалеку бачили, що все поселення було в крові, тобто мало червоний колір. Але це версія дуже далека від реальності, адже монголо-татари були на наших землях у XIII ст., а Червоне з'являється у XVII ст.

Інша ж легенда говорить, що назва пішла від гарних базарів, на яких продавалася багато красивих речей, і почали називати його Червоним саме через ярмарки.

Третій варіант походження: добувалася червона глина, якою люди підмазували свої хати. І завдяки червоному оздобленню будиночків та великим копальням глини (пізніше на їх місці буде створена цегельня) приїжджі люди й місцеві почали називати населений пункт Червоним.

У XVIII ст. селищем заволодів Францішек Ксаверій Грохольський, у якого був син Ян Непомуцен Грохольський, а його син Адольф Норберт Грохольський звів тут неоготичний палац, про який далі піде мова [4, с. 215–216].

Палац збудував граф Адольф Норберт Еразм Грохольський у 1851 р. за проектами невідомого архітектора в стилі пізньої англійської неоготики. Палац має прямокутний триповерховий центральний корпус з двома вежами (першочергове планування маєтку мало три вежі, одну було розібрано), стрілчастими вікнами та задній Т-подібний двоповерховий корпус з певними змінами – вікна тут виконані у чотириохкутній формі. Центральна вежа є восьмикутною із стрілчастим неоготичними вивершеннями, а бокова вежа чотирикутна і має зубчасті вивершення, які доповнюються чотирма пінаклями. До бічної вежі на першому й другому поверсі примикала тераса-галерея, яка об'єднувала вежу з Т-подібним корпусом палацу. На другому поверсі ця добудова також має стрілчасті вікна, але набагато більші, ніж в центральній частині палацу, і замість підвіконників тут були балюстради. Тераса-галерея має окремий вихід до полісаднику.

Є і відомості про інтер'єри неоготичної будівлі у Червоному. Вестибюль і сходи були встелені білим мармуром, велика бальна зала з люстрами оздобленими венеціанським кришталем. Велика кількість залів, їдальні з дерев'яними інкрустованими підлогами, мармурові каміни, різні картини з колекції Францішека Ксаверія Грохольського та колекції його сина Яна Непомуцена Грохольського, картини і мармурові скульптури були привезені в Червоне з Італії і виконані голландською художньою школою.

Адольф Грохольський довго не володів палацом, адже помер у 1863 р. Його дружина Ванда Радзивілл-Грохольська продала споруду із усім начинням та землями цукрозаводчикам Терещенкам [1, с. 174–181].

До речі, придбали вони в Грохольських лиш центральний триповерховий корпус палацу з трьома вежами, все інше, про що було згадано вище, добудували Терещенки, і, як повідомляє краєзнавець Г. Мокрицький, вони найняли наприкінці XIX ст. для цього архітектора Павла Голландського.

Також Терещенки до маєтку замовили фонтани у французької ливарної фірми «Fondu Par J.J. Ducel & Fils». Один має назву «Три Грації», а інший – «Фонтан чотирьох левів» [3].

Також варто згадати про «палачик», що розташований за основним маєтком, він також виконаний в стилі неоготики, має вежу, яка використовувалася як оглядовий майданчик. Є припущення, що цей «палачик» було зведено раніше маєтку як тимчасову споруду, у якій Грохольські могли жити доти, поки зводять основну споруду. Ймовірно, пізніше в ній мешкав той, хто керував територією. Якщо придивитися до карти, то можна побачити, що ця

менша будівля по відношенню до палацу стоїть боком, що підтверджує версію про її раніше походження [5, с. 151–157].

Загалом комплекс палацу Грохольських-Терещенків займав 58 га території. Окрім вище згаданих об'єктів, навколо палацу було висаджено парк з двома озерами, сад, зведено комплекс теплиць, де вирощували рослини для потреб власників, сироварня, а також комплекс стаєнь з арабськими скакунами, яких дуже любляв Адольф Грохольський, а пізніше Федір Федорович Терещенко. З південної і південно-східної сторони все це було огорожено муром з червоної цегли.

Терещенки, після того, як купили володіння у Червоному, відразу побудували тут цукровий завод, а трішки пізніше забудували гуральню (спиртовий завод). Ці об'єкти давали їм гарний прибуток. На межі століть за кошт Терещенків неподалік палацу та цукрового заводу було забудовано цегляні будиночки (і не тільки цегляні) для вищого й освіченого персоналу цукрозаводу. Цікавим є те, що на той час забудовувалося все це по всім стандартам тодішнього містобудівництва з чітким плануванням вулиць і навіть площею (де зараз колишній будинок культури).

Умовно цю частину можна називати «Старе Червоне», адже тут дійсно дуже багато старовинних й цікавих туристу споруд. Але «Старим» цю частину Червоного можна назвати лише умовно, адже насправді «Старе Червоне» там, де зараз його адміністративний центр (селищна рада, школа, ринок, церква й вулиці, що розташовуються навколо згаданих об'єктів). Проте є нюанс, який полягає в тому, що більшість тих будинків в центрі селища були з дерева й глини, тому до наших днів більша половина їх не збереглась.

З точки зору містобудування Червоне має абсолютно міський характер, адже формувалося воно навколо історичного ядра: ринкового майдану й культової споруди. Миколаївська церква – це не перша культова споруда, забудована на цьому місці. Принаймні відомо, що до неї на цьому місці стояла дерев'яна Хрестовоздвиженська православна церква, до якої тут також була церква.

Ринкова площа до наших днів залишилася без особливих змін, тобто, як відомо, вона там була і 100, і 200, і 300, і, ймовірно, 400 років тому.

На даний момент всі будівлі, які збереглися, і утворюють комплекс «Старе Червоне».

Доля палацу склалася не дуже гарно. Після більшовицького перевороту його пограбували, а у 1920-х рр. тут було облаштовано будинок для безпритульних. У 1928 р. він згорів, і ті інтер'єри, які хоч якось збереглись, теж згоріли. В період Другої світової війни тут базувалися німецькі військові. У 1943 р. під час наступу червоної армії палац ще більше пошкодили. Але з 1946 р. він перебував на балансі цукротресту, коштами якого палац реставрували в звичних для нього формах, облаштувавши в споруді ФЗУ (фабрично-заводське училище), яке готувало спеціалістів для цукрових заводів.

Першим директором училища був Петро Давидов, власне за його ініціативи палац реставрували. У середині 1990-х рр. навчальний заклад закрили і палац знову зазнав страшних грабежів та мародерства. Після чого у 2000 р. рішенням цукрового заводу та виконкому Червоненської селищної ради палац Грохольських-Терещенків було віддано у власність православної церкви і

облаштовано в ньому Свято-Різдва Христового жіночий монастир, який діє в маєтку і в наші дні [2].

Висновки. Кожен населений пункт заслуговує уваги істориків. Селище Червоне, як і інші населені пункти, має цікаву історію. Великого значення має й топоніміка населеного пункту, а також те, хто і коли його заснував. Ще одним не менш важливим чинником сучасного розвитку Червоного є і наявність архітектурної перлини – палацу Грохольських-Терещенків, який є привабливим туристичним об'єктом, а також інших архітектурних перлин, що приманюють до себе не тільки туристів, а й істориків.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Aftanazy R. Materiały do dziejów rezydencji tom XI A. Wrocław. 717 s.
2. Коновалов Т. С. Старе Червоне й нове старе Червоне. *Червоне туристичне*. 15.02.2023. URL: <https://www.facebook.com/groups/944065902354714/permalink/5847503012010954/>
3. Коновалов Т. С. Фонтан чотирьох левів. *Червоне туристичне*. 6.04.2021. URL: <https://www.facebook.com/groups/944065902354714/permalink/3819037198190889/>
4. Махорін Г. Л. Андрушівщина: історія та сьогодення. Житомир: В. Б. Котвицький, 2011. 292 с.
5. Мокрицький Г. П. Червоне: з історії містечка. Житомир: Волинь, 2019. 216 с.

Власюк Валентина

здобувачки вищої освіти 12 групи другого (магістерського) рівня вищої освіти історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри всесвітньої історії **Шевчук А. В.**)

СВІТОВИЙ КОНГРЕС УКРАЇНЦІВ У ПРОЦЕСІ МІЖНАРОДНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ СВІТОВОГО УКРАЇНСТВА

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Вивчення окремих аспектів із міжнародної консолідації світового українства є важливим з огляду на те, що в силу історичних, культурних та суспільно політичних чинників на міжнародній арені сформувалась міжнародна українська діаспора. Осередки українського населення були представлені у більшості країнах світу, серед яких можна виділити: Польщу, Канаду та США. Величезний потік українців був розкиданий по усьому світу та потребував певної платформ для їх об'єднання. Саме такою платформою і став Світовий Конгрес Українців (СКУ).

Аналіз джерел та літератури. Нині у центрі уваги історія та діяльність СКУ як однієї з ключових організацій світового українства численні дослідники української діаспори, що складає оригінальну основу окресленої проблеми. Діяльність СКВУ в різні історичні етапи стала предметом дослідження Ю. Недужки, А. Кононенко, А. Атаманенко тощо. Деякі аспекти історії СКУ та діяльності Світового Конгресу при ООН представлено у праці Аскольда Лозінського, президента СКУ (1998–2008). Незважаючи на це, багато

важливих питань в історії СКУ відтоді навіть на сучасному етапі діяльності організації вони потребують глибшого вивчення та висвітлення.

Виклад основного матеріалу. Зроблено перші кроки до скликання світової надбудови українських організацій зроблені в першій половині ХХ ст. Так, у 1920-х рр. у Женеві та Відні було створено Ініціативний комітет скликання Всеукраїнського національного конгресу під головуванням колишнього депутата Української Центральної Ради, міністра фінансів УНР Павло Чижевський. Також концепцію організаційного об'єднання української еміграції представив голова Управи УНС Симон Петлюра. У 1923 р. постало питання про скликання Всесвітнього Українського Конгресу, яке обговорювалося на II з'їзді Асоціації українських організацій в Америці, а також у тогочасній українській пресі Канади.

Діяльність першого Світового Конгресу Українців відбулася 1967 р. у Нью-Йорку. Ця подія безсумнівно залишила глибокий слід для української діаспори та була важливим етапом українського народу у боротьбі за незалежність. Світовий Конгрес Українців розпочав свою діяльність з ґрунтовно підготовленої тематики для обговорень, відмовився від формальних підходів та пустих декларацій для вирішення нагальних питань [5, с. 399]. Варто відзначити що керівними органами СКУ були: Секретаріат, Конгрес та Контрольна комісія [1, с. 497].

Учасниками Конгресу стали 1003 делегати з 17 країн світу, зокрема можна виділити такі країни як: Австрія, Аргентина, Венесуела, Канада, Франція та США [3, с. 19]. У роботі репрезентували свої напрацювання 230 організацій, серед яких проблеми суспільно-громадського, релігійного, економічного та культурно-освітнього життя української діаспори [4, с. 209].

Цілі СКУ: представляти інтереси українських діаспор із усього світу; зберігати національну українську ідентичність, духовність, мову, культуру українців; координувати діяльність українських організацій-членів СКУ за напрямками діяльності, визначеними конгресом; мобілізувати громадську думку співгромадян у країнах проживання українців для посилення прихильного ставлення до України та її державної, духовної та економічної розбудови; захищати права українців (незалежно від місця проживання) відповідно до Загальної декларації прав людини.

СУК допомагає розвитку громадського життя українців, у тих країнах де вони мешкають, а також захищає права українців згідно з Декларацією прав людини, створює та зміцнює позитивне ставлення до них [2, с. 46].

Висновки. Підсумовуючи, варто відзначити, що одним з головних завдань Української держави на сучасному етапі є формування національної ідентичності. Для активної його реалізації потрібно активізувати зусилля неурядових організацій та державних структур з питань міжетнічних відносин. Проаналізувавши ключові напрямки діяльності СКУ, можна виділити його величезну роль у процесах міжнародної консолідації світового українства. Організація відзначається активною громадською діяльністю та захистом прав, підтримки та організації українців.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бажан О. Г., Ковальчук О. О. Світовий конгрес вільних українців. *Енциклопедія історії України*: в 10 т. Т. 9: Прил–С. / голова редкол. В. А. Смолій. Київ: Наукова думка, 2012. С. 479–480.
2. Кононенко А. Роль Світового Конгресу Українців (СКУ) в консолідації українців в постколоніальну добу. *Українознавчий альманах*. 2017. Вип. 22. Київ: «Міленіум+»в С. 40–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2017_22_8
3. Костишин Р. С. Діяльність Володимира Кохана щодо підготовки Світового Конгресу Вільних Українців (1948–1966). *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe*. 2020. №. 12. С. 15–19.
4. Тихоненко В. О. Документи з історії Світового Конгресу Українців. *Огляди джерел та документальні нариси*. 2016. № 3. С. 206–212.
5. Яців А. Перший Світовий Конгрес Вільних Українців: на шляху до консолідації світового українства. *Народознавчі зошити*. 2019. № 2 (146). С. 382–402.

Опанасюк Олег

здобувач вищої освіти 12 групи другого (магістерського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри історії України **Сичевський А. О.**)

ОСОБЛИВОСТІ РЕЛІГІЙНО-КОНФЕСІЙНОЇ СИТУАЦІЇ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Питання етнічної та релігійної самоідентифікації громадян України є надзвичайно важливим, оскільки наукове осмислення цієї проблематики продиктоване нагальною потребою української держави. Роль релігії в суспільстві має не лише утверджувати національну ідентичність, але й вирішувати конфлікти на етнічному ґрунті та сприяти розвитку діалогу між різними культурами. Релігійна ідентичність формується навколо трьох речей: релігійних цінностей, релігійного знання та релігійної дії. Іншими словами, релігійна спільнота повинна мати власну пам'ять, власне знання і версію того, чим є ця релігійна спільнота. Вона також повинна мати власний набір цінностей, які приймаються членами групи, і стиль поведінки, який дозволяє людям судити, чи належать вони до цієї релігійної групи, чи ні. Національні та релігійні ідентичності вивчалися переважно зарубіжними дослідниками. Соціокультурна антропологія та психологія розглядаються з теоретико-методологічних позицій.

Аналіз джерел та літератури. Питання взаємовідносин між релігією і державою, ролі релігії в процесі релігії в процесі морального виховання розглядають В. Андрущенко, М. Бабій, М. Лубський, М. Михальченко, Ю. Кривенко, П. Яроцький, Л. Рязанова, Н. Балабанов, В. Єленський, Л. Ярмолта.

Мета статті – визначити деталі сучасної релігійної ситуації в Україні.

Виклад основного матеріалу. Після проголошення незалежності України відбулася різка зміна кількісного та якісного устрою релігійного середовища.

Нині в Україні відбувається відновлення релігійної культури та зміна духовної парадигми. Вплив релігійних факторів на соціальні відносини нестабільний і має тенденцію до зростання. Місцева ідентифікація жителів України поширена в усіх регіонах, але найбільше в центральних (50 %) і південних (49 %) регіонах. Регіональна ідентифікація найбільш характерна для жителів сходу (19 %), найменш поширена для мешканців центру (10 %) і найбільш поширена для мешканців заходу країни (відносна більшість, 40 %) [1, с. 2]. Особливості сучасних церковно-державних стосунків характеризуються колишнім намаганням комуністичної тоталітарної держави знищити Церкву та перетворити релігійні громади на своєрідний заповідник, відсутністю справжньої Церкви, зумовлені попередньою епохою історії України.

Загалом Українська Православна Церква була поділена на три конфесії. Українська Православна Церква (в юрисдикції Московського Патріархату) – УПЦ МП; Українська Православна Церква Київського Патріархату – УПЦ КП; Українська Автокефальна Православна Церква – УАПЦ. УПЦ КП позиціонувала себе як традиційну, історичну та національну, що вплинуло на розвиток української історії та культури, формування нової ідентичності, в якій релігія тісно перепліталася з етносом. У цій групі церков ми виявляємо, що ступінь інструменталізації релігії різними соціально-політичними силами часто має різні вектори [2, с. 198].

Сучасна релігійна мережа України представлена 55 конфесіями, в яких діють 36995 релігійних організацій, у тому числі 87 центрів і 295 відділів, 35460 релігійних громад (за церковні справи відповідають 31313 священнослужителів), 500 монастирів (6834 ченці на послуху), 370 місій, 81 братство, 202 духовні навчальні заклади (навчаються 19752 учні), 13157 недільні школи. Висвітленням релігійного життя займаються 384 церковні друковані видання. Релігійні групи використовують для богослужінь 23814 культових споруд і переобладнаних молитовних будівель [3].

Коли відбувся перепис конфесій, більшість респондентів (68 %) ідентифікували себе з православ'ям, близько 8 % – з греко-католицизмом, 7 % респондентів – з «єдиним християнством», 13 % свідчили, що не ідентифікували себе з жодною релігією. [4].

Процес створення єдиної православної церкви в Україні – головний етап у духовному розвитку держави. Українська православна церква була найчисельнішою серед українських православних церков. Сьогодні в центрі уваги знаходиться діяльність громад Української Греко-Католицької Церкви, яка діє в усіх куточках країни. За останні роки УГКЦ розширила свою мережу до 3919 громад. Більшість релігійних організацій УГКЦ діє в західній частині країни, а саме в таких областях: Львівська (1588), Тернопільська (816), Івано-Франківська (700), Закарпатська (445), Хмельницька (65) [3].

За останні роки структура Римо-Католицької Церкви (РКЦ) в Україні стабілізувалася: релігійні громади РКЦ становлять 22,1 % католицьких осередків країни, 3 % усіх релігійних громад країни. Найбільше релігійних громад РКЦ зосереджено у Львівській (163), Хмельницькій (153),

Житомирській (145), Вінницькій (131), Закарпатській (100), Тернопільській (91) та Івано-Франківській (37) областях [4].

Інституційна мережа релігійних організацій, створена за останні роки, зберігає стабільну структуру і задовольняє релігійні потреби віруючих через збільшення кількості релігійних центрів. Виходячи з динаміки розвитку інституційної мережі церков і релігійних організацій за останнє десятиліття, можна прогнозувати регіональні особливості у найближчій перспективі. Розподіл релігійних груп за конфесіями свідчить про домінування в Україні Православної Церкви [5].

Висновки. Отже, сучасний стан релігійних громад вказує на природу їх багатоконфесійності. Загалом регіональний вимір релігії в Україні збігається з регіональними та локальними соціокультурними, історичними та економічними особливостями розвитку громад. Майбутнє України багато в чому пов'язане з процесом формування єдиної держави. В умовах демократизації суспільного життя, існують сприятливі можливості для конструктивного діалогу між різними релігійними групами, а на основі релігійної моралі – пошуку, утвердження національної єдності, поширення віри та покращення релігійних справ і духовних умов. Об'єднання Православних Церков в єдину Православну Церкву України має відігравати активну роль в консолідації українського суспільства відповідно до сучасних умов спротиву воєнній агресії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Шангіна Л. Про країну, державу та громадян у перехідному віці. *Дзеркало тижня*. 19 серпня 2006 р. № 31. С. 2.
2. Кочан Н. І. Релігійність в Україні: регіональний вимір. *Збірник наукових праць «Політологічні студії»*. 2012. Вип. 1. С. 197–208.
3. Рожко В. Нарис історії Української Православної Церкви на Волині (870–2000). Луцьк : Media, 2001. 517 с.
4. Шуба О. Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз). Київ: Криниця, 1999. 324 с.
5. Калашник П. Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій, її місце і роль у розвитку державно-церковних відносин. *Актуальні проблеми державно-церковних відносин в Україні*. Київ, 2001. С. 187–194.

Радченко Вікторія

здобувачка вищої освіти 12 групи другого (магістерського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри історії України **Сичевський А. О.**)

РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ 2013–2014 РОКІВ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Упродовж всієї своєї вікової історії українці змушені були боротися за власну свободу. Однією

з найяскравіших сторінок боротьби українців за свої громадянські права, демократичні цінності, незалежність, європейський шлях розвитку є Революція Гідності 2013–2014 рр., яка стала значущою подією для України, тому що дала поштовх до консолідації українського суспільства.

На сьогоднішній день актуальності набуває питання дослідження подій під час Революції Гідності 2013–2014 рр. як унікального прикладу боротьби народу за відновлення своїх громадянських прав та свобод, демократичних цінностей, як випадок активної протидії встановленню авторитарного режиму.

Аналіз джерел та літератури. Проблема дослідження причин та наслідків Революції Гідності 2013–2014 рр. становить значний інтерес для багатьох науковців: М. Винницького [1], О. Гараня [7], М. Золкіної, О. Палія [4], А. Русначенко [6], Я. Юрчишина, М. Яковлева [7] та ін.

Мета статті – на основі комплексного аналізу наукової літератури, засобів масової інформації дослідити причини та наслідки Революції Гідності 2013–2014 років.

Виклад основного матеріалу. Поставлена мета передбачає розв’язання наступних завдань: визначити причини, що спонукали українців до революційних поштовхів у листопаді 2013 р. та з’ясувати наслідки Революції Гідності 2013–2014 рр. для українського суспільства.

Аналіз наукових джерел з теми дослідження дозволяє визначити, що більшість дослідників [1; 2; 6; 7] початок Революції Гідності 2013–2014 рр. пов’язують із виходом людей на вулиці 21 листопада 2013 р. після відмови уряду М. Азарова підписати Угоду про асоціацію з Європейським Союзом. Як зазначає М. Винницький, наприкінці листопада 2013 р. Україна жила передчуттям: підпишуть чи не підпишуть керівники держави Угоду про асоціацію з ЄС. Вже з літа 2013 р. уряд України наголошував про безумовність цього кроку, але почали спостерігатися тенденції до гальмування цього процесу [1, с. 78]. Так, на думку автора, по-перше, Росія стала обмежувати експорт українських товарів під різними приводами, розпочавши чергову торгівельну війну. По-друге, МВФ вимагав скоротити дефіцит бюджету як основну умову надання чергового траншу кредиту українському уряду, на що Кабінет міністрів на чолі з М. Азаровим відреагував заявою про те, що виконання вимоги МВФ можливе лише шляхом підвищення тарифів на газ і опалення для населення на 40 % та замороження мінімальної зарплати, а це може привести до протестних настроїв в країні.

Тож, повернувшись з Санкт-Петербурга, де проходило засідання глав урядів країн СНД, М. Азаров сказав, що у такій ситуації варто відновити зв’язки з Російською Федерацією та країнами зони Митного союзу, звернути увагу на зону вільної торгівлі з країнами СНД. На початку листопада В. Янукович, після візиту до Росії, відмовився підписати Угоду про асоціацію з ЄС. В зв’язку з цим Кабмін прийняв рішення на своєму засіданні 21 листопада 2013 р. зробити паузу в євроінтеграційному русі України [1, с. 79].

Отже, різкі коливання зовнішньополітичного курсу (від шляху до євроінтеграції та утворення зони вільної торгівлі з ЄС до відновлення діалогу з РФ та вступу до Митного союз РФ, Білорусі та Казахстану) сприйнялися

багатьма українцями як загроза самому існуванню України. Коли стало відомо про рішення не підписувати Угоди з ЄС, озвучене М. Азаровим, на Європейській площі, на майдані Незалежності в Києві з'явилися десятки, згодом сотні людей, які закликали владу підписати Угоду про асоціацію. Вони почали безперервний мітинг.

Проте, відмова Уряду та Президента від підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом була лише поштовхом до Революції Гідності, причини ж створення революційної ситуації в країні були значно глибшими. Аналіз наукових джерел, засобів масової інформації [3; 4; 5] дозволив визначити наступні причини Революції Гідності 2013–2014 рр.:

- 1) загроза втрати Україною державного суверенітету;
- 2) надмірна концентрація влади в руках Віктора Януковича та його найближчого оточення;
- 3) порушення громадянських прав та свобод, знецінювання демократичних цінностей;
- 4) загострення соціально-економічної кризи.

Погоджуємося з думкою О. Палія, який вважає, що однією з головних першопричин Революції Гідності стали протести проти поглиблення залежності України від Росії [4, с. 417]. Дійсно, зміна зовнішньоекономічного курсу в бік Росії та країн СНД, підписання Митного та Євразійського Союзів призвело б до поглинання України Росією як в економіці, так і в суспільно-політичному, а також культурному напрямках, що несло загрозу втрати Україною державного суверенітету і знищення українців як нації.

Наступною причиною, що призвела до Революції Гідності стала надмірна концентрація влади в руках В. Януковича та його найближчого оточення. Отримавши перемогу в лютому 2010 р. на президентських виборах, В. Янукович почав призначати на ключові посади у виконавчій владі країни чиновників лише з донецького регіону. Невдовзі після приходу до влади режиму Януковича в руках невеликої кількості наближених до президента людей, яких стали називати «сім'єю» Януковича, сконцентрувалися майже всі фінансові потоки країни.

Через хабарі, вимагання, «відкати» від державних замовлень члени «клану» викачували із підприємців, бізнесу мільярди грошей. Щоб ще більше сконцентрувати владу в руках однієї особи, у січні 2010 р. члени юридичної команди Януковича запровадили адміністративну реформу, яка мала на меті централізувати виконавчу гілку влади і значно збільшити повноваження діючого Президента – Віктора Януковича. У жовтні 2010 р. Конституційний Суд відновив первинний текст Конституції України у редакції 1996 р., тим самим передав Януковичу значно ширші повноваження, ніж ті, з якими він був обраний Президентом. Результатом цих дій стала централізація державної виконавчої влади, розширення повноважень Президента (право звільняти уряд, формувати склад всіх міністерств і відомств, генеральної прокуратури, приймати будь-які державні рішення одноосібно і без урахування думок інших акторів української політичної системи).

Отже, режим Януковича взяв під контроль виконавчу владу, фінансові

потоки, бізнес, засоби масової інформації. Майже цілком зникли можливості добитися правосуддя, що посилювало незадоволення українців режимом Януковича. В 2013 р. невдоволення українців досягло піку – незалежно від регіону і мовних вподобань. Згідно із загальнодержавним опитуванням Фонду «Демократичні ініціативи» у червні 2013 р., 25 % українців заявили, що готові взяти участь у масових протестах проти уряду, якщо такі будуть у їхньому місті; 69 % опитаних сказали, що не довіряють Президентові. У центрі своєї електоральної підтримки, на півдні та сході України, Янукович мав не набагато вищі рейтинги, ніж у країні загалом: опитування зафіксували 33–35 % довіри на півдні і 47–49 % на сході країни. У західних та центральних регіонах ці рейтинги становили менш ніж 10 % [5].

Разом із централізацією виконавчої гілки влади, розквітом корупції за часів правління Януковича відбувалося знецінювання демократичних цінностей, порушення громадянських прав та свобод українців, що посилювало протестні настрої значної частини населення. У країні на початку 2013 р. посилилася громадянська криза суспільства, викликана свавіллям чиновників, безкарною поведінкою правоохоронних органів, тотальною корупцією, згортанням демократичних прав і свобод, неможливістю розв'язати наявні проблеми законними методами та демократичними процедурами. За даними дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» у 2013 р. рівень недовіри до правоохоронної і судової системи в Україні був надзвичайно високий. Так, міліції зовсім або переважно не довіряли 70 % населення, судам – 72 %, прокуратурі – 63,5 % [5]. Це було однією із причин, що вивела українців на акції проти діючої влади за відновлення громадянських прав та свобод в суспільстві.

Наступною причиною, що дала поштовх до революційних виступів українців стало падіння рівня життя пересічних українців, погіршення соціально-економічного положення населення. Згідно з результатами дослідження Фонду «Демократичні ініціативи», у 2012 р. 34,5 % населення країни зазнали різкого зниження рівня життя; 32 % населення стикнулося із невивплатою заробітної плати, пенсії, стипендії тощо; різке підвищення цін відчули 21 % громадян [5].

Проведений аналіз наукової літератури та засобів масової інформації дав нам змогу дійти висновків, що події, які відбулися під час Революція Гідності, мали значний вплив на подальше суспільно-політичне життя України. Так, у ході протестного руху проти режиму Януковича відбулася не лише зміна політичної влади, а й зміна політичної свідомості українців які виявили себе небайдужими громадянами, що вийшли на Майдан, консолідувалися та запобігли спробі встановити авторитарний режим. Результатом цього стало повернення до Конституції 2004 р. та відновлення прем'єр-президентської моделі державного управління, що дало можливість запобігти необмеженій президентській владі.

Водночас, Революція Гідності відкрила широкі можливості для реформування та трансформації українського суспільства. Так, у сфері громадянського суспільства відбулося відновлення основних громадянських прав та свобод, зокрема анулювали диктаторські закони Януковича, прийняті

16 січня 2014 р., які вводили багато нових обмежень, а також посилювали відповідальність за деякі вже передбачені законодавством порушення, багато з яких стосувалися участі в акціях протесту, було створено передумови для реформування в правоохоронній системі.

Революція Гідності дала значний поштовх у реформуванні соціально-економічної сфери. Відбулося укладання Угоди про асоціацію з ЄС, яка відкрила для українських товарів найбільші у світі ринки, проведено реформування банківського та газового секторів.

Революція Гідності, яка починалася з євроінтеграційних вимог, стала черговим етапом утвердження України як незалежної держави, дала можливість позбутися залежності від Росії, відійти від зони її впливу в політичній та економічній сферах.

Таким чином, нами встановлено, що наслідками Революції Гідності стали:

- 1) запобігання встановленню авторитарного режиму в Україні;
- 2) вихід України із зони впливу Росії в економічній та політичній сферах, утвердження України як незалежної держави;
- 3) відновлення основних громадянських прав та свобод українців;
- 4) відновлення можливостей для реформування країни;
- 5) відновлення європейського курсу розвитку;
- 6) активізація громадянського суспільства і посилення впливу громадян на владу.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу встановити, що причини Революції Гідності кореняться у різних кризах, що назріли в громадянському суспільстві країни: політичній кризі, що виявилась в надмірній концентрації влади в руках Януковича та його найближчого оточення, соціально-економічній кризі, результатом якої стало падіння рівня життя та добробуту українців, кризі громадянського суспільства, що виявилось у порушенні прав і свобод українців, зростання корупції та хабарництва, безвідповідальності влади, безкарності правоохоронних органів, свавіллі чиновників.

Поєднання цих причин дало такий сильний поштовх до протистояння громадян України проти режиму Януковича, що призвело не тільки до зміни політичної влади, відновлення основних громадянських прав та свобод, повернення до демократичних цінностей, а й до зміни політичної свідомості українців, відновлення можливостей для реформування країни, повернення до європейського шляху розвитку.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Винницький М. Український Майдан, російська війна : хроніка та аналіз Революції Гідності. Львів: Вид-во Старого Лева, 2021. 552 с.
2. Головка В. В. Революція Гідності 2013–2014. *Енциклопедія історії України: Додатковий том*. Кн. 1: А–Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2021. 773 с.
3. Киридон А. М. Євромайдан. Революція Гідності: причини, характер, основні етапи. *Історична пам'ять*. 2015. Вип. 33. С. 17-32.
4. Палій О. Короткий курс історії України. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2018. 461 с.
5. Протестні настрої населення: останні тенденції (11 червня 2013 року). *Фонд*

«Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 11.06.2013. URL: <https://dif.org.ua/article/protestni-nastroi-naselennya-ostanni-tendentsii> (дата звернення: 20.03.2023).

6. Русначенко А. Нариси новітньої історії України. Кн. 5. Київ: Видавець Олег Філюк, 2016. 619 с.

7. Україна після Євромайдану: досягнення та виклики / Ред. М. Яковлев, О. Гарань. Київ: Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, 2015. 132 с.

Кравчук Віктор

здобувач вищої освіти 31 групи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: канд. іст. наук,
доцент кафедри історичних України **Ковальчук І. В.**)

ДОБРОВОЛЬЧІ БАТАЛЬОНИ У СКЛАДІ ЗСУ В 2014–2015 рр.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні, в Україні немає такої людини, яка б не чула про легендарний окремий загін спеціального призначення «Азов» Національної гвардії України. Хоробрість бійців цього підрозділу відома у всьому світі. Але це не єдине добровольче формування, яке веде боротьбу проти російських окупантів, починаючи з 2014 р. Вивчення питання формування та бойового шляху українських добровольчих батальйонів нині актуальне як ніколи. Саме за допомоги цих добровольців, які вирішили присвятити своє життя захисту України, були звільненні значні території нашої Батьківщини України, і надалі хоробрі чоловіки та жінки продовжують захищати соборність та незалежність України.

Аналіз джерел та літератури. Ми дійшли висновку, що історіографія добровольчих батальйонів має розглядатися у контексті історіографії АТО (антитерористичної операції). Більшість друкованих статей та повідомлень у своїй основі були спрямовані на мобілізацію українців. Згодом, з 2015 р. починається написання наукових робіт з даної теми, які все ж мають пропагандистську складову [4; 7; 12].

Джерельною базою під час нашого дослідження слугували повідомлення у ЗМІ, які надавали усю доступну на той час інформацію про діяльність добровольчих батальйонів. Більш конкретна інформація про склад батальйонів недоступна у зв'язку з тим, що в 2015 р. відбувся «злив» інформації про бійців «Азову» в російські мас-медіа. Особливо це стосується сучасного періоду (російсько-української війни), коли ця інформація може лише зашкодити.

Мета статті полягає у висвітленні періоду створення, формування і початку бойового шляху перших українських добровольчих батальйонів «Азов» і «Правий сектор» у 2014–2015 рр.

Виклад основного матеріалу. Історія виникнення добровольчих батальйонів та їх участь у війні на сході України в 2014–2015 рр., засвідчує певну тенденцію. Зазвичай такі добровольчі формування брали участь у боях на найпроблемніших та найважчих напрямках. Ми зосередимо свою увагу на двох

формуваннях – Добровольчого українського корпусу «Правий сектор» та батальйону а згодом полку «Азов», які у 2014–2015 рр. брали участь у звільненні Маріуполя, захисті Донецького аеропорту, боях за селище Піски (у безпосередній близькості до Донецького аеропорту), а також потрапляли в Іловайський котел.

Батальйон «Азов» був створений 5 травня 2014 р. [4] у м. Бердянську Запорізької області. Батальйон створено на підставі рішення Міністерства внутрішніх справ України про формування спеціальних підрозділів міліції з охорони громадського порядку. До батальйону набирали добровольців, серед яких були як цивільні, які пройшли двотижневий прискорений курс підготовки, так і люди із досвідом військової служби. Основою ж стали дві громадські організації Автомайдан та «Патріот України».

Набір до батальйону було оголошено 20 травня 2014 р [9]. Крім того, варто зазначити, що за інформацією, яку надав екс заступник командира батальйону Ігор Мосійчук, вже на початку червня 2014 р. у складі батальйону було близько 20 іноземців. Їх національність доволі різна. Були представлення росіяни, скандинавці та один громадянин Італії.

Варто згадати, що азовці заснували свої друковані видання, серед яких часопис «Чорне сонце», та мілітаристичний журнал «Національна оборона».

Перші бойові дії, у яких брав участь батальйон «Азов», прийнято вважати невеликі бої з диверсійними групами поблизу Маріуполя на початку травня 2014 р. Уже 9 травня бійці Азову прибули на виклик начальника міліції м. Маріуполь із завданням звільнити від терористів будівлю міського відділу міліції [11]. На той час, за словами командира добровольчого батальйону «Донбас», саме Азов був найбільш боєздатним підрозділом МВС України.

Командування батальйону «Азов» 23 травня запропонувало бійцям так званої «днр», які дислокувалися у районі міст Шахтарськ, Сніжне та Торез, прибрати незаконні блок-пости та повернутися до своїх сімей. Але бойовики відмовилися. Бійці «Азову» у той же день зачистив виконком Торезької міськради. В результаті перестрілки було знищено 2-х бойовиків, з боку «Азову» постраждалих не було [10].

Згодом бійці «Азову» разом із батальйоном «Україна» взяли штурмом базу бойовиків, яка знаходилася на дачі Олександра Януковича у селищі Урзуф.

Уже 12 червня бійці батальйону у м. Маріуполі затримали одного з ватажків терористів так званої «днр» Олександра Фоменка. А 13 червня 2014 року бійці батальйону Азов за підтримки частин Національної гвардії, батальйону Дніпро-1 та Збройних сил України звільнили м. Маріуполь від бойовиків так званої «днр». Під час операції з українського боку було поранено 4 бійців, один отримав важке поранення. Терористи втратили 3 убитими, 17 пораненими та 38 бойовиків було затримано [7].

Крім того, варто зазначити, що бійці «Азову» 30 червня 2014 р. затримали сотника проросійського Бердянського козацтва Ігоря Гуськова, який був близьким соратником ватажка терористів Ігоря Гірка-Стрелкова, 12 липня одного з лідерів терористів з м. Дружківка – Василя Черненка, 15 липня – ватажка терористів «днр» Олексія Пабушкова на прізвисько «Грек». А 25 липня

затримано терориста на прізвисько «Прапор», який займав посаду зброяра у місцевому терористичному осередку [3].

Добровольчий український корпус «Правий сектор» – один з найвідоміших добровольчих батальйонів, який пройшов найгарячіші точки під час АТО, а зараз продовжує боронити нашу землю від російських окупантів.

ДУК «Правий сектор» створено у відповідь на агресію Росії, офіційною датою створення корпусу вважається 17 липня 2014 р., саме в цей день були видані перші нормативні документи по ДУК «Правий сектор».

Основою для утворення ДУК «ПС» стало силове крило громадської організації «Правий сектор». Перші бої, в яких брав участь «Правий сектор» відбулися у квітні 2014 р. На той час ще не був створений окремий ДУК «ПС», бійці громадської організації були в складі диверсійно-розвідувального батальйону «Дніпро-2». Але перебування бійців у складі батальйону було не довгим. Причиною цього стали обставини смерті члена «Правого сектору» Олександра Музичка («Сашка Білого»). Керівництво «Правого сектору» відмовилось співпрацювати з Міністерством внутрішніх справ, про що офіційно повідомив командир батальйону «Дніпро-2» Олег Короташ з позивним «Мольфар».[5]

Корпус було створено у червні 2014 року. Назву ДУК затвердили на зібранні командирів. Попередній командир «Мольфар» подав у відставку, його місце посів комбат «Хорват». Там також був присутній Головний командир Військової організації «Тризуб» – Андрій Стемпіцький. 15 липня 2014 р. Дмитро Ярош оголосив офіційно та відкрито про створення Добровольчого українського корпусу [2].

Офіційно днем створення ДУК «Правий сектор» прийнято вважати 17 липня 2014 р., коли було впроваджено загальні положення та накази про створення ДУК «Правий сектор». ДУК діє згідно Конституції України, статті № 65: «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України» [8].

Напевно, однією із найбільш важких сторінкою нашої новітньої історії є бої за Донецький аеропорт, які тривали з вересня 2014 р. до 23 січня 2015 р. [6].

Це були важкі 244 дні, коли витримали люди – не витримав бетон. Спочатку відбувся бій 26 травня 2014 р. поблизу Донецького аеропорту. Це був лише початок. Упродовж літа на цій ділянці фронту не відбувалося значних сутичок. Уже з початком осені розпочалися найважчі та найкровопролитніші бої. Українські воїни утримували старий та новий термінали. Старий термінал був повністю зруйнований у грудні 2014 р. Згодом, 13 січня 2015 р. остаточно впала диспетчерська вежа. Опорним пунктом українських військових весь час було селище Піски. Майже весь період боїв там перебував і провідник «Правого сектору» Дмитро Ярош.

Найважчими стали останні дні захисту нового терміналу Донецького аеропорту. Українські кіборги тримали перші поверхи, в той час як підвал та верхні поверхи були під контролем російських бойовиків. Не зумівши зламати опір українських героїв 20 січня 2015 р. бойовики підірвали новий термінал. Бетонні конструкції і стеля поховала під собою українських воїнів. 22 січня

2015 р. вцілілі кіборги прийняли рішення виходити з аеропорту. Частина знекровлених українських воїнів потрапила до полону [12].

Ці бої показали незламність українських воїнів, які готові покласти душу й тіло за нашу свободу.

Згадуючи, останні події в російсько-українській війні, хочемо пригадати першого добровольця, якому присвоєно звання «Герой України» прижиттєво. Мужнього воїна, який у 19 років пішов звільняти українську землю. Це Дмитро Іванович Коцюбайло (позивний «Да Вінчі»). У свої 19 років отримав поранення у боях за селище Піски, будучи членом «Правого сектору». Після поранення та реабілітації повернувся на фронт. Захищав Україну і під час повномасштабного вторгнення країни-агресора. Але після поранення осколком в шию 7 березня 2023 р. загинув у боях під містом Бахмут [1].

Висновки. Таким чином, у складний та драматичний період української історії – 2014 р. на захист української держави постали люди добровольці, які зорганізувалися у парамілітарні формування – добровольчі батальйони. Одними із перших такого роду підрозділів стали добровольчі батальйони «Азов» та ДУК «Правий сектор». Упродовж 2014–2022 рр. ці формування протистояли підрозділам терористів «днр/лнр» та російських окупаційних військ у найскладніших точках фронту. Після повномасштабного вторгнення російських окупаційних військ вони також захищають Україну в найважчих відтинках лінії зіткнення. Завдяки особистій мужності, жертвності та вмільм військовим діям формування «Азов» та «Правий сектор» стали відомими далеко за межами нашої Батьківщини та вписали себе скрижалі історії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Обстріл та вибухи: відомі фотографії розповіли деталі загибелі легендарного бійця «Да Вінчі». УНІАН. Інформаційне агентство. URL: <https://www.unian.ua/war/zagibel-da-vinchi-stali-vidomi-podrobici-smerti-ukrajinskogo-geroya-12171405.html>
2. Звернення Провідника «Правого сектора» Дмитра Яроша. *Бандерівець*, 15 липня 2014. (дата звернення 09.03.2023).
3. Бійці батальйону «Азов» затримали лідера терористів ДНР (відео). URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/polituka/20140712-1520980/> (дата звернення 11.03.2023).
4. Командир полку «Азов» Андрій Білецький: Ті, хто проливає кров за Україну, повинні мати свій голос у владі. URL: <https://www.google.com/amp/s/www.unian.ua/politics/amp-994779-komandir-polku-azov-andriy-biletskiy-ti-hto-prolivae-krov-za-ukrajinu-povinni-mati-sviy-golos-u-vladi.html> (дата звернення 11.03.2023).
5. Позивний Мольфар. Письменник на війні. *Українська правда. Життя*, 6 лютого 2015. (дата звернення 10.03.2023).
6. Чому 244, а не 242: «кіборги» про останні два дні оборони Донецького аеропорту. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/oborona-donetskogo-aeroportu-244/31064068.html> (дата звернення 12.03.2023).
7. 13 червня 2014 року – звільнення Маріуполя від російської окупації. URL: <https://dn.gov.ua/news/13-cherhvnya-2014-roku-zvilnennya-mariupolya-vid-rosijskoyi-okupaciyi> (дата звернення 10.03.2023).
8. Конституція України – Розділ II. Права, свободи та обов’язки людини і громадянина. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> (дата звернення 09.03.2023).

9. Батальйон «Азов» оголосив набір нових вояк. Відео. URL: <https://tsn.ua/video/video-novini/batalyon-azov-ogolosiv-nabor-novih-voyak.html> (дата звернення 11.03.2023).
10. Батальйон «Азов» очистив виконком у Торезі від бойовиків. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/05/23/7026274/> (дата звернення 13.03.2023).
11. Зрада працівників МВС у Маріуполі: за планом бійці батальйону «Азов» повинні були загинути (відео). URL: <https://fakty.com.ua/ua/videos/61988/> (дата звернення 14.03.2023).
12. Тинченко Я. Вони захищали ДАП. *Український тиждень*. URL: <https://tyzhden.ua/vony-zakhyshchaly-dap/> (дата звернення 12.03.2023).

Селецька Жанна, Сагло Катерина
учениці 10 класу Наукового ліцею міжнародних відносин УМСФ,
вихованки гуртка «Юний краєзнавець» Центру позашкільної освіти
Дніпропетровської обласної ради,
місто Дніпро, Дніпропетровська область.
(науковий керівник: вчитель історії
Наукового ліцею міжнародних відносин УМСФ,
керівник гуртка «Юний краєзнавець» Центру позашкільної освіти
Дніпропетровської обласної ради,
місто Дніпро, Дніпропетровська область
Рубленко В. М.)

ДІЯЛЬНІСТЬ ДОБРОВОЛЬЦІВ-ПАРАМЕДИКІВ НА ПЕРЕДОВІЙ У РАЙОНАХ ПРОВЕДЕННЯ АТО/ООС

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність даної теми визначається тим, що діяльність парамедиків в зоні АТО/ООС викликає значний суспільний інтерес, так, як переважна більшість парамедиків була добровольцями, які прагнули рятувати життя тих, хто захищає територіальну цілісність та суверенітет держави, громадянами якої вони є. Зі словом «добровольці» у кожного із нас асоціюється «солдат», «військовий», «військовослужбовець», але мало хто задумувався над тим, що «доброволець» – це і парамедик, і волонтер, і військовий капелан-душпастир. Якби не медики-добровольці, то українські добровольчі батальйони були б деморалізовані, як і більшість кадрових військових Збройних Сил України на початок 2014 р. Порятунком медиками українських солдат став не тільки психологічною підтримкою, але і психологічною мотивацією захищати свою Батьківщину. Парамедики-добровольці стали тією силою, яка вселила впевненість у добровольчі батальйони, а згодом регулярні та мобілізовані підрозділи української армії. Парамедики проявили себе в тому, що врятували не одне життя військового солдата Збройних Сил України АТО/ООС протягом 2014–2022 рр., але і зберегли просто життя людини, яка мала дружину, доньку чи сина, брата чи сестру, матір та батька. Однією із людських цінностей, яку кожної хвилини мали парамедики у своїй голові та душі – це порятунок життя людини, яка готова була віддати своє життя за незалежність і територіальну цілісність України та її громадян.

Аналіз джерел та літератури. Дане питання переважно розкривається українськими журналістами в різних онлайн статтях, що і є свідченням актуальності дослідження даної проблеми. Хотілося б відзначити внесок у висвітлення даного питання у соціальній мережі фейсбук на сторінці Всеукраїнської спілки парамедиків. Серед науковців-істориків хотілося б відзначити В. Шатило, який в статті подає аналіз діяльності парамедиків на території АТО/ООС в Донецькій та Луганській областях.

Метою статті є дослідження діяльності добровольців-парамедиків в районах проведення АТО/ООС на основі спогадів безпосередніх учасників як історичних джерел.

Виклад основного матеріалу. Добровольці-парамедики надавали медичну допомогу хірургічного характеру солдатам, які мали травми і захворювання внутрішнього кровообігу, травлення, дихання, інфекційні захворювання, захворювання сечостатевої та нервової системи [7; 16]. Парамедики займалися лікуванням уражень внутрішніх органів при бойовій травмі внаслідок змін зі сторони серцево-судинної системи, шлунково-кишкового тракту, органів дихання, нирок та крові [14; 3]. Українські військовослужбовці зони АТО/ООС отримували від парамедиків стоматологічну, неврологічну, психіатричну та медико-психологічну допомогу, а також проведення санітарно-гігієнічних та протиепідемічних заходів [15].

Лікували парамедики і гострі респіраторні захворювання, серед яких були гострий бронхіт, отит, пневмонія, дистонія, артрит, герпес, міозит, дискинезія жовчовидільних шляхів, неврит, кон'юнктивіт, дерматит і ГРЗ [2; 13]. Дуже часто військовослужбовці Збройних Сил України із забоями різних органів, вивихами, забійними інфікованими ранами, побутовими травмами кінцівок, розтягненням зв'язок, укусом кліща та бджоли, захворюваннями стопи, сонячного опіку, опіку вогнем, ячменю повік, риніту, фарингіту, отиту, гастриту, виразки шлунку, простатиту, пневмонії, ларингіту, лишая, фурункулами, діареєю, захворюванням органів системи дихання та гострого зубного болю зверталися до парамедиків за медичною допомогою [4; 17]. В умовах обстрілу та зоні укриття у зоні АТО/ООС парамедики надавали медичну допомогу пораненим військовослужбовцям під вогнем, які мали кровотечі, відкриті ушкодження грудної клітини, пошкоджені дихальні шляхи, накладали шини на переломи, перев'язували рани на кінцівках, обробляли місця опіків, вводили до організму пораненого знеболюючі та антибіотики з польової аптечки, вживали необхідних заходів для запобігання розвитку шокового стану або надавали допомогу при шоці [1; 12].

Парамедики здійснювали тактичну немедичну або медичну евакуацію поранених, проводили лікування кульових та осколкових поранень, щелепно-лицевої ділянки, лор-органів, органів зору, шиї, органів грудної клітки, живота, таза і тазових органів (переломи кісток таза), ушкодження сигмоподібної, прямої кишки, сечового міхура, калитки, статевого члена, магістральні судини нижніх та верхніх кінцівок, голови та шиї, м'яких тканин кінцівок та переломи кісток [5; 10]. Крім надання медичної допомоги пораненим військовослужбовцям, парамедики займалися витягуванням, винесенням,

волочінням та переміщенням постраждалого солдата шляхом евакуації пораненого з сектору обстрілу до сектору укриття [8; 4]. Ще парамедикам доводилося брати участь в супроводі поранених під час транспортування пораненого із загрозою повторної зупинки серця та в стані коми [11; 18]. Санітарно-гігієнічні та протиепідемічні заходи серед військовослужбовців, медична розвідка району дислокації військових, пропаганда гігієнічних знань та здорового способу життя серед особового складу, збирання, винесення (вивезення) поранених і хворих з поля бою, завантаження на транспорт і вивантаження з нього поранених солдат, відтягування тяжкопоранених в укриття, витягування поранених солдат із бойової техніки, перенесення та сортування поранених [9; 12].

Висновки. Отже, дослідивши спогади добровольців-парамедиків було з'ясовано, що діяльність добровольців-парамедиків на передовій в районах проведення АТО/ООС визначається різними видами медичної, психологічної та профілактичної допомоги в різних умовах, а також витягування, винесенням, волочінням та переміщенням поранених солдат.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Спогади Башей Ольги. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/10/14/za-chotyry-roky-na-fronti-kolyshnya-yurystka-vryatuvala-majzhe-800-ukrayinskyh-viyskovykh/>
2. Спогади Горбачової Анастасії. URL: <http://www.volynpost.com/news/55136-u-ato-zagynula-ukrainska-rozvidnycia-anastasiia-gorbachova-iz-pozyvnyim-lisa-foto>
3. Спогади Завальної Олександри. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/genderni-pitannya-u-sferi-bezpeki/vijna-zhinochima-ochima-12-istorij-zhinok-viyskovosluzhbovcziv-zsu-medikiv-dobrovolcziv.html>
4. Спогади Зубенко Дар'ї. URL: <https://rozмова.wordpress.com/2017/10/26/dariya-zubenko/>
5. Спогади Івахник Алли. URL: <http://nova.net.ua/ivakhnyk-alla-zhinka-viyskovosluzhbovciv-avtor-virshiv-ta-tekstiv-pisen/>
6. Спогади Кавлака Олексія. URL: <https://www.unian.ua/society/u-dnipri-poproshchalisya-z-veteranom-ato-oleksiyem-kavlakom-yakiy-zagynuv-pid-chas-vibuhu-avto-foto-video-novini-dnipra-11547805.html>
7. Спогади Кіріллової Юлії. URL: <https://suspilne.media/171847-poruc-lezav-zagiblij-a-mi-vze-mali-hovatisa-v-ukritta-intervu-z-ucasniceu-vijni-na-donbasi/>
8. Спогади Кузьмінчук Анни. URL: <https://kpi.ua/1706-4>
9. Спогади Матяша Олександра. URL: https://ipress.ua/articles/oleksandr_matyash_pro_veteranskyu_biznes_hochu_shchob_napys_made_in_ukraine_buv_garantiieyu_yakosti_250535.html
10. Спогади Михайлової Аліни. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/stylar/uchastnitsa-konkursov-krasoty-zashchishchaet-1601997725.html>
11. Спогади Михайлової Катерини. URL: https://zaxid.net/ya_takiy_zhe_boyets_yak_inshi_n1432385
12. Спогади Надолька Ігоря. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2020-02-10/spas-sotni-lyudej-v-mariupole-poproschalis-s-paramedikomdobrovolcem-foto/188058>
13. Спогади Паєвської Юлії. URL: <https://novynarnia.com/2020/03/04/tayra/>
14. Спогади Сімонової Ольги. URL: https://zn.ua/ukr/personalities/ukrayinske-gromadyanstvo-po-sovisti-_html
15. Спогади Сірака Степана. URL: <http://www.medbat.org.ua/uk/category/zmi-pro-nas/>

16. Спогади Скиртач Тетяни. URL: <https://ukraine-legion.org.ua/ato/paramedyk-tetyana-skyrtach-hloptsiv-z-pe/>
17. Спогади Чорногуз Ярини. URL: <https://stopcor.org/tag/ato/>
18. Спогади Цепуха Сергія. URL: <https://voladm.gov.ua/article/serpen/>

Лаврієнко Мар'яна, Олійник Аліна
здобувачки вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
юридичного факультету Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова
(науковий керівник: канд. філол. наук,
доцент кафедри мовознавства,
старший науковий співробітник науково-дослідної частини університету
Подольчук О. В.)

УКРАЇНСЬКА МОВА В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Варто розпочати з того, що 24 лютого 2022 року життя кожного українця кардинально змінилося. Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації питання функціонування української мови як державної набуває більш вагомого значення в період дії воєнного стану на території нашої держави. У зв'язку з останніми подіями, які відбуваються в Україні, розвиток української мови в різних сферах нашого життя є необхідним і найважливішим елементом забезпечення національної безпеки та національних інтересів української держави. Слід зазначити, що одним із факторів генетичного здоров'я кожної нації є створення комплексного мовного та інформаційного простору, тобто цілісної мовної особистості. Загальновідомо, що мова народу – код нації, тому вона є визначальним чинником нації та її культури, а також своєрідним поєднанням усього національного в країні.

Аналіз джерел та літератури. У процесі написання цієї статті були використані наукові праці Л. Масенко [2]. Також стаття В. Кулика [4] та його інтерв'ю [3] стали важливими для розкриття предмету дослідження.

Мета статті – здійснити розгляд умов функціонування української мови в умовах дії воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Складником мовної політики держави є мовне законодавство – «сукупність ідеологічних постулатів та практичних дій, що спрямовані саме на регулювання мовних відносин у країні чи на розвиток мовної системи в певному напрямі» [1].

Необхідно зауважити, що питання української мови було актуальним завжди, оскільки остання постійно пригнічувалася росією. Війна проти української мови й ідентичності, яку розпочала росія ще після 1654 р., тривала багато століть. Підтвердженням цього є Валуєвський циркуляр, Емський указ, Сталінські репресії, коли наш народ боровся за право на мову, культуру, мистецтво [2].

Після початку збройної агресії й активної фази бойових дій, які розв'язала РФ у нашій державі, відбувається стрімке поліпшення мовної ситуації. Ми рухаємося у потрібному напрямку. Доцільно зауважити, що українська мова стає все важливішою для громадян. Як приклад, хочемо зазначити, що ми перестали слухати російську музику, дивитися фільми та серіали країни-агресорки, читати її літературу. Щобільше, люди почали надавати перевагу українським фільмам, цікавитись вітчизняною історією, читати сучасну українську літературу, слухати музику українських виконавців. Також велика кількість населення почала усвідомлювати всю важливість мовного питання, навіть намагається перейти на спілкування у повсякденні державною мовою.

Так, впливовий та видатний дослідник мовної політики Володимир Кулик зазначає: «Українська мова справді стала за роки незалежності сильнішою й культурно, і політично. Не лише з'явилося набагато більше культурних продуктів цією мовою, а й суспільне сприйняття цих продуктів стало набагато прихильнішим, хоч воно все ще позначене впливом імперського спадку, бо для багатьох людей україномовне залишається менш вартісним чи менш якісним, ніж російськомовне. З політичного погляду, українська мова утвердилася в ролі єдиної державної, і на цю роль зазіхають нині тільки маргінальні діячі» [3].

Нині мова є тим кордоном, який відмежовує український народ від ворога й об'єднує всередині. Мова – це перший та останній bastion захисту держави, вона не є нейтральною дією, завжди мала і має власну політичну логіку, – подобається це нам чи ні [4, с. 251].

Мова – це зброя українського народу. Так, 76 % нашого народу вважають українську рідною (хоча ще буквально десять років тому ця цифра становила всього лише 56 %). А зараз 83 % опитаних вважають, що українська повинна бути єдиною державною мовою у нашій країні [5]. На сьогодні, принципи та стереотипи російськомовних людей стрімко змінюються. Вони не хочуть говорити російською, бо це прирівнює їх до тих, які руйнують мирні міста та села, знищуючи українську націю в Україні.

Висновки. З вищевикладеного можна зрозуміти, що питання української мови після початку дії воєнного стану в нашій державі має надзвичайно велике значення й наше завдання – популяризувати державну мову й плекати її.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Мовна політика. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%> (дата звернення: 09.03.2023).
2. Масенко Л. Мова і політика. Київ : Соняшник, 2004. 120 с.
3. Інтерв'ю з Володимиром Куликом. URL: <https://provid.org/interview/my-ruhayemosyav-pravylnomu-napryamku-aleduzhe-povilno-volodymyr-kulyk-pro-movu-ta-movnu-polityku-v-ukrayini/> (дата звернення: 12.03.2023).
4. Кулик В. Вплив віку на мовні практики й уявлення громадян України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України*. 2013. Вип. 2 (64). С. 242–259.
5. Комісарова О. Понад 70 % українців вважають рідною мовою українську – Рейтинг. URL: <https://suspilne.media/221477-ponad-70-ukrainsiv-vvazaut-ridnou-movou-ukrainsku-rejting> (дата звернення: 11.03.2023).

Наукове видання

Україніка молода: збірник статей

Випуск 11

Науковий редактор: Венгерська В. О., д-р іст. наук, професорка, завідувачка кафедрою історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Відповідальний редактор: Ковальчук І. В., канд. іст. наук, доцент кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Технічний редактор: Ковальчук І. В., канд. іст. наук, доцент кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Надруковано з оригінал–макета авторів

Адреса організаційного комітету:

10014, м. Житомир, вул. В. Бердичівська, буд. 40

Ел. пошта: kovalchuk190586@gmail.com

www.zu.edu.ua

Підписано до друку 22.05.23. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 9,1. Обл.-вид. арк. 9,27. Наклад 100.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка.

м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40

Свідоцтво про державну реєстрацію:

серія ЖТ №10 від 07.12.04 р.

електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua